

**ZLOČINI
U VRBANJI
JULA 1993.**

ZLOČINI U VRBANJI JULA 1993.

UNIVERZITET U SARAJEVU

Institut za istraživanje zločina protiv

čovječnosti i protiv poštenosti i mira

SARAJEVO

Ime	Zlatarić
U	
341	269

Sarajevo, 2001.

IZDAVAČ:

Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo

ZA IZDAVAČA:

Prof. dr Smail Čekić

RECENZENTI:

Prof. dr Ismet Dizdarević

Doc. dr Mirsad Abazović

UREDNIK:

Prof. Mr Muharem Kreso

LEKTURA I KOREKTURA:

Azra Fišer

Samija Rizvanović

REGISTRI:

Azra Fišer

DTP:

Meldijana Arnaut

TIRAŽ:

2.000

Štampa:

“CPU” d.o.o., Sarajevo

Na osnovu Mišljenja Federalnog ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta, broj: 04-15-4064/01 od 11.07.2001., knjiga "Zločini u Vrbanjima 1993.", je proizvod iz člana 19. tačka 10. Zakona o porezu na promet proizvoda i usluga na čiji se promet ne plaća porez na promet proizvoda.

COBISS/BiH-ID 9639942

ISBN 9958-740-15-X

: Ilustr. : 27 cm
Institucija za istraživanje zločina protiv
gvođenosti i međunarodnog prava, 2001. - 514 str.

ZLOČINI u Vrbanjima 1993. - Sarajevo :

341.485(497.6Vrbanjima=163.43*) "1993"

GIP - Katalozi i publikacije u biblioteci
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

**ZLOČINI
U VRBANJI
JULA 1993.**

P r e d g o v o r

U kontinuitetu svog naučnog i stručnog istraživačkog rada, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu realizuje naučno-istraživački projekat "Zločini u Bugojnu za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991. - 1995.". Osnovni aspekti istraživanja obuhvataju elaboraciju korjena, uzroka, ciljeva, obima i posljedica stradanja Bugojna u navedenom razdoblju, odnosno oblike zločina nad civilnim stanovništvom, materijalna i duhovna stradanja i odgovornost za zločine. S obzirom na kompleksnost istraživanja, ono će sadržavati više studija, kako bi bili obrađeni svi oblici zločina, uključujući i opsadu Bugojna, zločine u Čipuljicu i dr.

Prva istraživačka studija je "ZLOČINI U VRBANJI JULA 1993.", koja je iz više razloga značajna za cjelinu ovog naučno-istraživačkog projekta. Prije svega, riječ je o najmasovnijem zločinu izvršenom na području Bugojna na civilnom stanovništvu: masovna i pojedinačna ubistva, zlostavljanja, silovanja, logori i zatvori, te progoni stanovništva, uništavanje i pljačka imovine. U ovom naselju, sa izrazito bošnjačkom većinom (61,3% Bošnjaka), trebalo je formirati etnički čiste hrvatske prostore, što se moglo ostvariti samo uz navedne zločine, uključujući i genocid nad Bošnjacima.

Studija je struktuirana u sedam dijelova, koji prezentiraju suštinske aspekte zločina u Vrbani, počevši od historijskog prikaza razvoja i

prilika u Bugojnu, čiji je sastavni dio ovo naselje, obrađujući planiranje zločina i angažovanje Republike Hrvatske u agresiji na Bosnu i Hercegovinu, događaje koji su predhodili zločinima, izvršenje, obim, oblike i karakteristike počinjenih zločina, te žrtve zločina (ubijeni, mučeni i zlostavljani), kao i odgovornost za zločine. U posebnom dijelu studije - Prilozi prezentirana je relevantna dokumentacija (24 dokumenta) i svjedočenja (30 izjava) preživjelih žrtava zločina u Vrbanji.

Na osnovu sistematski izložene građe, osmišljene u konzistentan tekst, izložena su najbitnija saznanja o zločinima nad civilima - Bošnjacima u Vrbanji jula 1993. Očigledno je da su zločini u Vrbanji bili u funkciji realizacije velikodržavnog projekta o formiranju "zajedničke hrvatske države u njenim etničkim i povjesnim granicama". Sa svojim položajem, a posebno sa respektabilnim privrednim potencijalom, Bugojno je bilo od strateškog značaja za velikohrvatske planove, zbog čega je po svaku cijenu trebalo formirati etnički čiste hrvatske prostore, bez Bošnjaka, kao većinskog naroda ovog područja.

Kao i agresija na Bosnu i Hercegovinu, zločini u Vrbanji su planirani i sistematski realizovani, što pokazuju rezultati istraživanja ove studije.

U realizaciji agresorskih ciljeva hrvatske snage su u kratkom vremenskom razdoblju (17.-28. juli 1993.) u bugojanskom naselju Vrbanja počinile različite oblike zločina koji potvrđuju genocidne namjere hrvatskog agresora i njegove teritorijalne pretenzije prema Bosni i Hercegovini. To se ne može drugačije ocijeniti, nego kao fašistoidni pokušaj preotimanja tuđeg životnog prostora. Brojke do kojih su došli istraživači su stravične, jer su u tako malom naselju (643 stanovnika) ubijena 54 civila, a zatvoreno je i zlostavljano daljnjih 45. Autori su, analitičkim pristupom, uz osnovne podatke za ubijene, mučene i zlostavljane, sa većinom njihovih fotografija, te tabele i fotografije, prezentirali i svu monstruoznost genocida nad civilnim stanovništvom. Prijeke egzekucije su, kao i na drugim stratištima

Bosne i Hercegovine, vršene pojedinačno i masovno, sa zajedničkim grobnicama pokraj rijeka, na livadama, itd.

Ubijanje, a posebno masakriranje, odnosno izivljavanje nad žrtvama je posebna dimenzija zločina nad civilima Vrbanje, što najbolje pokazuju svjedočenja preživjelih Bošnjaka, prezentirana u ovoj knjizi.

U realizaciji genocidnih namjera, agresoru nisu bile dovoljne samo prijeke egzekucije, zatočenja i zlostavljanja, nego je planski nanosio materijalne štete na stambenim i pratećim objektima, što je u studiji argumentovano sa egzaktnim brojkama.

Na temelju istraživačkih rezultata ukazano je i na osnovne elemente odgovornosti za zločine u Vrbani. Međutim, ova knjiga nije imala ambicija da ulazi u pitanja pojedinačne odgovornosti za neposredno izvršenje zločina, ali je ponudila dosta dokaza za kompetentne institucije, a prvenstveno Međunarodni sud u Hagu.

Posebnu vrijednost knjige predstavljaju dokumenti i svjedočenje, koji potvrđuju zločine u Vrbani.

U studiji je prezentirano 30 do sada neobjavljenih, autentičnih izjava neposrednih preživjelih učesnika zločina u Vrbani. Svaka izjava je obrađena, uz odgovarajući naslov i čuvanje identiteta svjedoka. Ova svjedočenja nedvosmisleno govore o gnusnosti zločina nad Bošnjacima u Vrbani.

Studija "Zločini u Vrbani jula 1993." predstavlja značajno naučno djelo i podsticaj za istraživanje svih oblika zločina na području Bugojna i šire tokom agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995.

IZDAVAČ

I

**BUGOJNO - RAZVOJ I
PRILIKE DO AGRESIJE**

Osnovne karakteristike razvoja*

Bugojno se razvilo među posljednjim urbanim cjelinama na prostoru gornjeg sliva rijeke Vrbasa i u posljednjih stotinjak godina postalo njegov privredni i administrativni centar, te najbrojnije naselje.

Skopaljska kotlina, stiješnjena masivima i ograncima visokih planina Vranice i Raduše, duga je oko 30 i široka 6 - 8 kilometara, a nalazi se na prosječnoj nadmorskoj visini od 570 m. Pored Bugojna, slično ali ranije, na njenom nizvodnom kraju razvio se Donji, a na uzvodnom Gornji Vakuf. Međutim, najstarije urbano naselje na ovom prostoru svakako je Prusac, poznat i kao Biograd (Ak Hisar).

Umjerenokontinentalna klima, obradivo zemljište, obilje vode, te šumska i rudna bogatstva usloveli su da je Kotlina bila naseljena još u davna vremena. Prvi poznati stanovnici su Iliri, odnosno njihovo pleme Sarditi. U drugom vijeku stare ere Ilirikom je ovladala Rimska imperija i u šest stoljeća izvršila značajan kulturni i privredni uticaj, praćen i značajnom romanizacijom stanovništva. Osnovu tog uticaja i

* Događaji i zločini posljednje decenije XX stoljeća, koji su predmet ove s t u d i j e, vezani su za Bugojno i posebno njegovu Mjesnu zajednicu Vrbanju. Autori Studije, otuda su smatrali nužnim da se bar u najkraćim potezima iznesu neke elementarne činjenice o njegovom nastanku i razvoju, o privredi i stanovništvu Opštine i njegovog prigradskog naselja Vrbanje, kao užeg lokaliteta na kome su počinjeli najbrojniji zločini. Dakle, o prilikama i uslovima u kojima se to dogodilo.

razvoja činila je jedna od solidnih rimskih cesta koja je od Solina preko Kupresa i Prusca dolinom Vrbasa vodila prema Limesu na Savi, odnosno Dravi, sa brojnim objektima za njeno održavanje i osiguranje. Uhodani razvoj poremetila je Velika seoba naroda, koja je na ovom području došla do izražaja u V i VI stoljeću.

Početkom VII stoljeća kultivisana područja Skopaljske kotline naselili su južni Sloveni. Tih godina (602.-614.) oni su u savezu sa Avarima provalili Rimski limes i preplavili gotovo čitav Balkan. U toku dvostoljetnog boravka, u okviru Avarskog kaganata, izvršena je osnovna asimilacija preostalog ilirskog i romanizovanog stanovništva i formirana župa **Skoplje** (ili Uskoplje). Starosjedioci su pri tom prihvatili jezik došljaka, a došljaci elemente prvobitnog hrišćanstva i pismenosti. U toku konačne feudalizacije i kristijanizacije (u IX i X vijeku), po principu ukрупnjavanja feudalnih posjeda Župa je uključena u državu Bosnu.

U toku nezavisnosti Bosne i zrelog feudalizma neki od plemićkih dvoraca razvijeni su u gradove. U izvorima se pominju: Vinac, Vesela Straža, Susid (iznad s. Gračanica), Kaštel i svakako Prusac. Posljednja dva su morala imati neki značaj još u Rimskom periodu, a u predgrađima svih gradova bila su razvijena i trgovišta. Sjedište Župe izgleda je bilo u Biogradu, a Župa, još dok su bili samo oblasni gospodari, u vlasništvu Kotromanića.

U osmanskom periodu (1463.-1878.) župa Uskopje, prvo je nahija sa sjedištem u Biogradu (Ak Hisar). U toku XVI stoljeća Župa je postala **kaza** i sastojala se od dvije ili tri nahije. Kadiluk je postala 1583. Te godine za prusačkog kadiju postavljen je **Hasan Kafija Pruščak**, poznati filozof, poliglot i erudita. Ta činjenica je omogućila da Prusac postane obrazovni i kulturni centar šireg značaja, pošto je u njemu, pored ostalih, formirana i medresa. Po rasformiranju Kliškog sandžaka (1826.) kaza je uključena u Livanjski muselimluk, a 1833. u Hercegovački sandžak.

Opštom reorganizacijom uprave Osmanskog carstva 1865. Bosanski ejalet je preimenovan u Bosanski vilajet i podijeljen na

sedam sandžaka, odnosno sedam liva (okruga). Prusačka kaza pripala je tada Travničkom okrugu, a tako je ostalo i u periodu Austrougarske, zapravo sve do formiranja banovina u Kraljevini Jugoslaviji, s tim što je 1885. sjedište kotara (kaze) premješteno u Bugojno i Srez od tada nosi ime tog grada.

Religiozna struktura stanovništva više puta se mijenjala. Do dolaska pod vlast Rima Ilirsko stanovništvo je svakako imalo svoja vjerovanja, ali o tome ima malo podataka. Multireligiozno Rimsko carstvo, pored državne religije, tolerisalo je i mnoge autohtone kultove u osvojenim zemljama. Prostranstva Carstva i njegova centralizovana uprava omogućila su i njihovo miješanje, pa i međusobne uticaje, što je dovelo do karakteristične tolerancije, koja je ostavila duboke tragove na ovom području.

Hrišćanstvo, koje je u prva dva-tri vijeka nove ere bilo religija robova i siromašnih slojeva, na ove prostore se proširilo tek pošto mu je 313. Milanskim ediktom priznata ravnopravnost sa ostalim religijama Imperije. Do kraja stoljeća postalo je i državna vjera, hijerarhijski oblikovana prema administraciji Carstva. Pod Justinijanom I (527. - 565.) bila je to utjecajna organizacija sa golemim posljedicama. Oslonac mu je bio na pet patrijarhata (u Rimu, Carigradu, Aleksandriji, Jerusalimu, Antiohiji), ali je, uglavnom, bilo ograničeno na Rimsku imperiju.

U vrijeme kada je današnja Bosna i Hercegovina bila barbarizovana (u sastavu Avarskog kaganata, 602. - 802.) u svijetu se javila religija sa univerzalnim svjetskim pozvanjima - **islam**. Hrišćanstvo je zajedno sa opadanjem Carstva opadalo. Do kraja VIII stoljeća patrijarhata u Aleksandriji, Jerusalemu i Antiohiji prestali su postojati. Preostala dva, i sama ugrožena, bila su u službi Vizantije i Svetog rimskog, odnosno Franačkog carstva. U međusobnom sukobu, došlo je do prve šizme (875.). Konačan raskid izvršen je 1054. Bosna je i dalje ostala na margini tog sukoba. Na osnovama ostataka prvobitnog hrišćanstva i nekih vanjskih uticaja, u njoj se razvila autohtona Bosanska crkva, koja je bila protiv crkvenog sjaja i poreza

(desetina), što je u XIII i XIV vijeku dovelo do više krstaških ratova predvođenih mađarskim apostolskim kraljevima. Ni pokušaj predposljednjeg bosanskog kralja Stjepana Tomaša 1451. da, u zamjenu za papasku krunu, sam istrijebi "herezu" nije uspio, pa je pet godina kasnije sam priznao da bogumili "posjeduju veću polovinu Kraljevstva".

Primanje islama u ovom području vezuje se za sličnost dogmi i poklonjenje pod Jajcem sultanu Fatihu, a posebno za Ajvaz-dedinu aktivnost i otvaranje prve škole (mekteba) u Pruscu, a ilustruje brojnim stećcima i nišanima. Značajnije naseljavanje kršćanskog (i hrišćanskog) stanovništva, veže se, međutim, i za XVII i XVIII vijek i posljedice odbrambenih ratova, te haranja kuge u više navrata, kao i svođenje vojne obaveze na pripadnike islamske zajednice (1769.).

Austrougarska nije mijenjala administrativnu unutrašnju podjelu Bosne i Hercegovine i Skopaljska kotlina je ostala u sastavu Travničkog okruga, samo je sjedište sreza 1895. preneseno iz Prusca u Bugojno. Četrdesetogodišnji austrougarski period označen je naglim privrednim razvojem, udvostručavanjem stanovništva urbanih naselja i njihovim povezivanjem željezničkom prugom (Bugojno 1895.) i boljim kolskim komunikacijama prema Kupresu i Travniku.

U Prvom svjetskom ratu, ravnomjerno zastupljeni pripadnici sve tri konfesije uveli su bosanskohercegovačke pukove i bataljone u elitne jedinice Austrougarske zajedničke vojske, a na kraju u jesen 1918. dale značajan doprinos u odbrani Države Slovenaca, Hrvata i Srba.

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, odnosno Jugoslaviji 1918. - 1941. Bugojno je prvo postalo srez Travničke oblasti, identične sa ranijim okrugom, a onda od 1929. - 1939. u Primorskoj, pa Hrvatskoj banovini. U aprilskom ratu 1941. njemačke invazione trupe prokrstarile su čitavu Bosnu i Hercegovinu za svega tri dana i u Bugojno ušle 14. aprila iz pravca Mostara. Nepotpuno mobilisane jedinice sa ovog područja nisu ni uzele učešća u odbrani zemlje.

Hitlerovim smjernicama za podjelu Jugoslavije od 12. aprila 1941. Bosna i Hercegovina je dodijeljena Italiji na političko oblikovanje, ali je dvanaest dana kasnije njegovom odlukom podijeljena na njemačko

i talijansko okupaciono područje. Pri tome su Bugojno i Skopaljska kotlina pripali talijanskom okupacionom području. Svoje područje Musolini je podijelio na tri zone, od kojih je treća obuhvatila i Bugojno i u njoj odobrio formiranje ustaške kolaboracionističke vlasti, da bi po reokupaciji u septembru ponovo uveo i svoju okupacionu vlast.

U julu 1941. ustaše su počinile masovne zločine nad srpskim i jevrejskim stanovništvom. Jevreji su deportovani u koncentracione logore, a dio srpskog stanovništva (iz gradova) u Srbiju. Na nekoliko stratišta na području Bugojna ustaše su pobile preko 2.000 ljudi iz Bugojna i okoline, ali i iz drugih opština. Žrtve su, uglavnom, bili Srbi i Jevreji, te poneki Musliman i Hrvat, muškarci od 16 godina, pa na više.

Narodnooslobodilački pokret na ovom prostoru ukorijenjen je u ljeto 1942. Grupa proleterskih brigada sa Vrhovnim štabom Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije na čelu, oslobodila je Gornji Vakuf, niz sela, industrijsko naselje Sebešić, okružila ustaški garnizon u Bugojnu i kod sela Barica uhvatila vezu sa 3. krajiškim narodnooslobodilačkim partizanskim odredom. Bugojno je oslobođeno 25. avgusta 1943. i bilo je slobodno do 13. januara 1944. Konačno je oslobođeno 9. septembra 1944. i idućeg je mjeseca u njemu oformljena Vazduhoplovna baza 5. krajiškog NOU korpusa.

U socijalističkoj Jugoslaviji, Bugojno i Skopaljska kotlina doživljava ubrzan industrijski razvoj. Godine 1947. obnovljena je Tvornica kože, koja je 1950. dobila i pogon za proizvodnju obuće. U to vrijeme izgrađena je i ciglana. U proljeće 1950, rješenjem Predsjednika FNRJ Josipa Broza Tita, formirano je preduzeće "*Slavko Rodić*", koje je otpočelo sa proizvodnjom 1952. i 1953. To je bio presudan trenutak u razvoju Bugojna, jer se od tada razvija metaloprerađivačka industrija, koja će do 1990. zapošljavati preko 7.000 radnika. Uporedo sa podizanjem privrede, radilo se i na izgradnji objekata za školstvo, zdravstvo, stanovanje, itd. Uz metalnu industriju razvijaju se i :

- preduzeće za proizvodnju i preradu kože i obuće, u sastavu Kombinata "*Borac*" Travnik,
- drvoprerađivačka preduzeća u sastavu "*ŠIPAD*"-a Sarajevo,

- mlinskopekarska industrija i trgovina na veliko i malo u sastavu kombinata "INPO" Bugojno.

U bugojanskoj privredi je 1990. bilo zaposleno oko 18.000 radnika. Pored navedenih firmi, bugojansku privredu činile su i veoma jake firme u oblasti saobraćaja, građevinarstva, elektroprivrede, i dr.

Uporedo sa tim ubrzan je demografski i društveni razvoj i pojačan standard stanovništva.

Neposredno pred raspad Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (1991.) izvršeni popis stanovništva ustanovio je u opštini Bugojno 46.889 stanovnika. Od toga je bilo Muslimana 19.697 (42 %), Hrvata 16.031 (34 %), Srba 8.673 (18,5 %), Jugoslovena 1.561 (3,5 %) i Ostalih 927 (2 %). Muslimanska većina bila je i u drugim opštinama niz Vrbas, uključujući i Jajce.

Prigradsko naselje Vrbanja, organizovano kao mjesna zajednica, nalazi se jugoistočno od Bugojna, uz magistralni put i rijeku Vrbas koji vodi ka Gornjem Vakufu, a čine ga: Vrbanja I, Vrbanja II, Gornjovakufska i ulica Zeleni put.

Neposredno pored Vrbanje nalaze se naselja Crniče i Vrpeć (pripadaju MZ Crniče), a od bitnih objekata preduzeća "Mlinpek" (mlin, silosi i prekara), te motel "Akvarijum".

Naselje Vrbanja u kome je jula 1993. izvršen masovni zločin po popisu 1991. godine imalo je 643 stanovnika, od toga je bilo 394 Muslimana, 241 Hrvat, 3 Srbina, 3 Jugoslovena i 2 Ostalih. Na nezvaničnom popisu 1998. bilo je 596 stanovnika, od čega: 500 Bošnjaka i 96 Hrvata. Prema nezvaničnim podacima Općine Bugojno, u periodu od okončanja agresije na RBiH do juna 2001, na prostor Mjesne zajednice Vrbanja vratilo se 66 hrvatskih porodica, sa 237 članova (dijelom u obnovljene objekte, a dijelom po osnovu povratka imovine).

Prema Ustavu iz 1974, sem grada Sarajeva, opštine su bile najviše administrativne jedinice, ali su se mogle udruživati u **međupštinske regionalne zajednice**. Godine 1977. takva zajednica, sa sjedištem u

Bugojnu, je dogovorena i na ovom području i obuhvatala je Bugojno, Donji Vakuf, Gornji Vakuf i Kupres.

Na višestranačkim izborima novembra 1990. većinsku vlast su osvojile Stranka demokratske akcije, Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine i Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine. Sve tri stranke zajedno su dobile 71 % glasova.

Na izborima održanim za Skupštinu općine Bugojno postignuti su sljedeći rezultati : HDZ - 21 odbornik, SDA - 20 odbornika, SDS - 9 odbornika, Zajednička lista (SK BiH, DSS i SSO-DS) - 5 odbornika, Savez reformskih snaga - 4 odbornika i SPI - 1 odbornik. Na osnovu izbornih rezultata za predsjednika Općine je izabran Vladimir Šoljić, kandidat HDZ-a.

Rad Skupštine općine Bugojno tokom 1991. bio je otežan zbog istrajnosti HDZ-a da uspostavi i zadrži potpunu dominaciju svojih rukovodnih kadrova u privrednom i društvenom životu Općine. Preko 70% zatečenih direktora i ostalih rukovodnih radnika bili su hrvatske nacionalnosti i pristupili su HDZ-u. Tako je izgledao i sam vrh općinskog rukovodstva, od šest najznačajnijih funkcija četiri su obavljali Hrvati, odnosno predstavnici HDZ-a, a po jednu Bošnjak i Srbin (predsjednik Skupštine općine Bugojno: Vladimir Šoljić - Hrvat, predsjednik Izvršnog odbora: Kemal Supur - Bošnjak, predsjednik Osnovnog suda Bugojno: Branka Raguz - Hrvat, Načelnik stanice javne bezbjednosti Bugojno: Ante Ivković - Hrvat, sekretar Sekretarijata za narodnu odbranu: Frano Maros - Hrvat i komandant Opštinskog štaba teritorijalne odbrane: Zdravko Stanišić - Srbin).

Do tada je već bio stasao Velikosrpski pokret i razradio varijante ostvarenja velike Srbije. Uz to su uznapredovali pregovori Milošević-Tuđman o podjeli Bosne i Hercegovine i eventualnoj međusobnoj "razmjeni" stanovništva. Obje strane su, svako sa svoga stanovišta, ubrzano pripremale realizaciju te podjele. Pristupile su formiranju regionalnih organa, srpskih autonomnih oblasti, odnosno hrvatskih zajednica, i do pred kraj godine (novembar 1991.) oformili

kolaboracionističke organe tzv. Srpske Republike Bosne i Hercegovine, odnosno Hrvatske zajednice Herceg-Bosna.

I u Bugojnu krajem 1991. Srpska demokratska stranka BiH najavljuje aktivnosti na formiranju "Srpske opštine Bugojno", sa sjedištem u prigradskoj mjesnoj zajednici Čipuljić, koja se naslanjala na fabrički kompleks namjenske industrije "UNIS - Slavko Rodić", u kojem su, inače, dominirali kadrovi srpske nacionalnosti.

Ne obazirući se na postojanje muslimanskog stanovništva do kraja godine "Srpske autonomne oblasti" zahvatile su najveći dio opština (55), sa 32.222 km² ili 62,94 %, a "Hrvatske zajednice" 30 opština, sa 10.689 km² ili 20,88 %, pri čemu su se međusobno preklapali u 16 opština, na 6.468 km² odnosno 12,63 %. Jedino još nisu bili načisto sa sedam-osam opština sa izrazitom muslimanskom većinom na površini od 1.818 km² ili 3,52%.

Period nakon najave provođenja referenduma o nezavisnosti Republike Bosne i Hercegovine u Bugojnu je obilježen izraženim suprostavljanjem SDS BiH realizaciji te aktivnosti. Na dane referenduma, 29. februara i 1. marta 1992, na prostoru mjesne zajednice Zijamet (sa većinskim srpskim življem), postavljeno je više barikada kojima je spriječen dolazak Općinske komisije za provođenje referenduma na taj prostor.

Srpsko stanovništvo organizuje straže na područjima Općine gdje je u većini, a pojavljuju se i organizovane grupe sa raznim hrvatskim simbolima.

Čak je 11. marta 1992, deset dana po završetku Referenduma, na kome se 64% stanovništva Bosne i Hercegovine izjasnilo za nezavisnost zemlje, takozvana Skupština Srpskog naroda Bosne i Hercegovine ponudila neznatno smanjenje "svoje" teritorije, sa 32.260 km², odnosno 61,06 %, za samo 1,366.104 stanovnika. Muslimani, Hrvati i ostali bi se sa 3,010.929 stanovnika, odnosno 68,8 % stanovništva, trebali smjestiti na 19.937 km², odnosno na 38,94 % ukupne površine države. Gustina stanovništva na prvoj bila bi 42

stanovnika na kvadratni kilometar, a na drugoj tri i po puta veća (151 stanovnik na 1 km²).

Bugojno sa njegovim okruženjem u velikodržavnim planovima oba pokreta imalo je značajnu ulogu. Prije svega, zbog značajne namjenske industrije, i drugo, radi zaokružavanja zaplaniranih pretenzija. Uprkos činjenici da su Bošnjaci u sve četiri opštine gornjeg Vrbavskog sliva predstavljali apsolutnu (Gornji Vakuf - 56 %, Donji Vakuf - 55 %) ili relativnu većinu (Bugojno - 42 %, Jajce - 39 %) srpska strana je pretendovala na dvije opštine (Donji Vakuf i Jajce), a hrvatska, čak na tri (Gornji Vakuf, Bugojno i Jajce). Slično je bilo i sa drugim opštinama u bližem okruženju Bugojna.

Paralelno vođena bjesomučna kampanja širenja velikosrpske ideologije značajnije rezultate donijela je već u 1990. tzv. "balvan revolucijom" u Kninskoj krajini. U proljeće 1991. to je preraslo u otvorenu agresiju na Sloveniju, pa Hrvatsku. To, naravno, nije moglo ostati bez uticaja i na ove krajeve, što se izražavalo u mobilizaciji vojnih obveznika za rat u Hrvatskoj, ali i odlasku dobrovoljaca u redove hrvatskog Zbora narodne garde (ZNG).

Povlačeni su sve oštriji potezi i izazivani incidenti. Atmosfera se sve više zagrijavala. Jugoslovenska narodna armija, koja je - uporno zadržavajući ime koje više nije odgovaralo njenoj suštini - ubrzano je postajala Vojska - Platformom Socijalističke partije Srbije od 16. jula 1991. i Beogradskom inicijativom od 2. avgusta 1991. godine - zacrtane državne tvorevine, koju je do oktobra 1991. godine "trebalo osposobiti za samostalan državni život". Ona je i sama povlačila poteze u tom pravcu, ali su kapitalni potezi zavisili od razvoja pomenutih dogovora i nesporazuma između saveznika sa nepomirljivim stavovima.

II

PLANIRANJE I UČEŠĆE REPUBLIKE HRVATSKE U ZLOČINIMA

1. Hrvatska nacionalistička ideologija

U hrvatskoj nacionalističkoj ideologiji je, u različitom periodu i na različite načine, počev od "oca domovine" i utemeljitelja savremenog hrvatskog nacionalizma, dr Ante Starčevića, preko braće Radić i Hrvatske seljačke stranke, te dr Vlatka Mačeka i ustaškog poglavnika Ante Pavelića, pa do dr Franje Tuđmana, pitanje Bosne i Hercegovine i Bošnjaka bilo uvijek aktuelno. U svim političkim pogledima hrvatskih nacionalista, od asimilatorskih težnji ("**cvijeće hrvatske nacije**") do potpunog odricanja nacionalnog identiteta i državno-pravnog subjektiviteta, prisutno je kontinuirano negiranje Bosne i Hercegovine, kao države, i Bošnjaka, kao naroda.¹

Hrvatska velikodržavna ideologija, čiji je autor dr Ante Starčević, smatrala je da je Bosna i Hercegovina hrvatska zemlja, a Muslimani Hrvati. Po njegovoj nacionalističko-političkoj ideji Bosna i Hercegovina je navodno historijski činila sastavni dio Hrvatske, u kojoj "**živi strana našeg najčistijeg naroda**", odnosno narod

¹ .: BOSNA I HERCEGOVINA I BOŠNJACI U POLITICI I PRAKSI DR FRANJE TUĐMANA (u daljem tekstu: BIH I BOŠNJACI...), Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, Sarajevo, marta 1998, str. 6; E. Redžić, STO GODINA MUSLIMANSKE POLITIKE U TEZAMA I KONTROVERZAMA ISTORIJSKE NAUKE, Sarajevo 2000, str. 133-154.

"najčistije i najplemenitije krvi hervatske". Na osnovama te ideologije Starčević je izgradio svoju koncepciju o historijskom pravu Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu.²

I u prvaj političkoj organizaciji Hrvata u Bosni i Hercegovini (Hrvatskoj narodnoj zajednici) početkom XX stoljeća, pod uticajem Starčevićeve nacionalističke doktrine, prihvaćeno je stanovište da su Muslimani po narodnosti **"neprijeporno"** Hrvati, a Bosna i Hercegovina etnički i državno-pravno hrvatska zemlja, pri čemu sjedinjenje Bosne i Hercegovine sa Hrvatskom predstavlja prirodnu težnju bosansko-hercegovačkih Hrvata. Na taj način **"hrvatska politika u Bosni i Hercegovini nije mijenjala pravac, već je postala organizovanija i u Bosni i Hercegovini dobila legitimno nacionalno vođstvo"**. U hrvatskim političkim krugovima egzistirala je misao o integrisanju Bosne i Hercegovine u državnu i nacionalnu hrvatsku maticu, odnosno težnja za priključenjem Bosne i Hercegovine Hrvatskoj. Štadler je zastupao stanovište da mora doći do sjedinjenja Bosne sa Hrvatskom. Stjepan Radić je naglašavao pravo na Bosnu i Hercegovinu, "koja mora postati sastavni dio ujedinjene Hrvatske". Hrvatska politika je sve do kraja Prvog svjetskog rata zastupala stanovište o ujedinjenju svih hrvatskih zemalja, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, u samostalno državno tijelo Austro - Ugarske.³

Za vrijeme Kraljevine SHS, kada je hrvatska politika dosljedno insistirala na samostalnoj hrvatskoj državi, Stjepan Radić, vođa HRSS, je smatrao da Bosna i Hercegovina predstavlja **"poluplemensku i poluhistorijsku domovinu"**, te da su Muslimani - **"Hrvati islamske vjeroispovijesti"**. Dr Vlatko Maček, vođa HSS, u toku priprema Sporazuma sa Cvetkovićem, predsjednikom Vlade Kraljevine Jugoslavije, Muslimane nije smatrao formiranom nacijom, iako je

² E. Redžić, nav.dj., str. 144-145. Starčevićeva velikohrvatska nacionalistička ideologija određivala je **"smisao i pravac hrvatske nacionalne državne politike u svim političkim razdobljima koja su obilježila povijest Hrvatske u drugoj polovini XIX i prvaj polovini XX stoljeća"**.

³ Isto, str. 146-147.

imao u vidu njihov politički značaj. Tvrдио je da se muslimanska inteligencija "**priznaje hrvatskom**", što će ih odvesti na poziciju hrvatske nacionalne politike da Bošnjaci u Bosni i Hercegovini čine dio hrvatskog naroda. Maček je prihvatao mogućnost autonomije Bosne i Hercegovine u okviru Hrvatske. I on je, kao i pravaši, smatrao Muslimane "**najčišćim Hrvatima**".⁴

Srpsko-hrvatskim sporazumom, od 26. avgusta 1939. (pregovori između Beograda - kneza Pavla i Cvetkovićeve vlade, i Zagreba - Mačekova hrvatskog vođstva), Bosna i Hercegovina je podijeljena, uz potpuno ignoriranje Bošnjaka: dogovoreno je da 13 njenih srezova budu uključeni u Banovinu Hrvatsku (cijela zapadna Hercegovina, s Mostarom, zatim Bugojno, Fojnica, Travnik, Derventa, Gradačac, Brčko i dr.), a 38 je bilo predviđeno za srpski dio Jugoslavije, odnosno banovinu Srpske zemlje.⁵

Pod pokroviteljstvom fašističke Italije i nacističke Njemačke, odnosno Musolinija i Hitlera, 10. aprila 1941. formirana je kolaboracionistička tvorevina NDH, koja je trebalo da realizira program nacionalističkog pokreta o Hrvatskoj od Jadrana do Drine.⁶

Za vrijeme Drugog svjetskog rata, kada je njemačko-talijanska okupacija Hrvatske proglašena nacionalnim oslobođenjem hrvatskog naroda, Pavelić je, anektirajući praktično cijelu Bosnu i Hercegovinu, tvrdio da su "**Muslimani cvijeće hrvatskog naroda**" i da je NDH nacionalna država svih Hrvata, uključujući i "**Hrvate islamske vjeroispovijesti**".⁷

⁴ Isto, str. 148.

⁵ **BIH I BOŠNJACI...**, str. 6.

⁶ Isto.

⁷ E. Redžić, nav.dj., str. 149-150; **BIH I BOŠNJACI...**, str. 6.

Za vrijeme fašističke tvorevine - tzv. NDH Bošnjaci nisu imali nikakvu faktičku vlast u toj marionetskoj državi, i pored toga što se u službenoj Pavelićevoj doktrini govorilo o njima kao o "**cvijeću hrvatske narodnosti**" (Detaljnije o tome vidj.: M. Hadžijahić, **POSEBNOST BOSNE I HERCEGOVINE I STRADANJA MUSLIMANA**, Sarajevo 1991, str. 39-40).

Starčevićeva velikohrvatska nacionalistička ideologija koju su slijedili Josip Franko, Stjepan Radić i Dr Vlatko Maček doživjela je, s nestankom kolaboracionističke Pavelićeve NDH, historijski poraz. Od tada je reducirana na podjelu Bosne i Hercegovine.⁸

Franjo Tuđman, hrvatski nacionalist, historičar, novi "otac domovine", osnivač nacionalističke Hrvatske demokratske zajednice i utemeljitelj nove hrvatske državnosti, **"sublimirao je navedene historijske ideje i poglede prema Bosni i Hercegovini u ideološko-politički bastard koji je rezultirao neskrivenom težnjom za cijepanjem Bosne i Hercegovine i pripajanjem njenih značajnih teritorija Hrvatskoj"**.⁹ On je stalno osporavao i negirao državno-pravni subjektivitet države Bosne i Hercegovine i nacionalni identitet Bošnjaka. U njegovim "naučnim" radovima, političkim govorima, člancima, intervjuima, na konferencijama za novinare u kontinuitetu je prisutna tvrdnja kako Bosna nije država niti su Bošnjaci narod. Stoga je smatrao da Bosna i Bošnjaci moraju nestati.¹⁰

⁸ E. Redžić, nav. dj., str. 153.

⁹ **BIH I BOŠNJACI...**, str. 7-9.

¹⁰ Isto, str. 7-9; M. Minić, **DOGOVORI U KARAOĐORĐEVU O PODJELI BOSNE I HERCEGOVINE**, Sarajevo 1998, str. 21-104.

Bošnjaci su za Tuđmana opasni fundamentalisti, koji **"Bosnu koriste kao podlogu za širenje svoje ideologije u čitavoj Evropi, pa čak i u Sjedinjenim Državama. Civilizirane zemlje treba da se ujedine kako bi otklonile ovu prijetnju. Bosna nikad nije postojala stvarno kao država. Ona treba da bude podijeljena između Srbije i Hrvatske"** On je bio **"opsjednut idejom Banovine Hrvatske"**. Podjela Bosne je, po Tuđmanu, **"povijesna potreba, jer se Bosnu nije smjelo stvarati poslije Drugog svjetskog rata"** (M. Minić, nav. dj., str. 41, 92 i dr.).

U svojoj knjizi **"NACIONALNO PITANJE U SUVREMENOJ EVROPI"** (Zagreb 1990.) **Franjo Tuđman tvrdi da Bosna i Hercegovina treba biti dio hrvatske federalne jedinice, jer je povijesno vezana za Hrvatsku i "da je muslimansko pučanstvo u svojoj golemoj većini, po svom etničkom sastavu i govoru, neprijeporno hrvatskog podrijetla..."** (F. Tuđman, nav. dj., str. 120-121. Citirano prema: **"BiH I BOŠNJACI..."**, str. 21-22; United Nations, International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991, 3. March 2000, The Prosecutor v. Tihomir Blaškić, JUDGEMENT (u daljem tekstu ICTY: Presuda Blaškiću, str. 39).

Tuđman je tvrdio da Bosna i Hercegovina nema budućnosti i da je treba podijeliti. On je bio **"siguran da Bosna i Hercegovina i bosanski Muslimani ne mogu opstati kao samostalni povijesni i politički subjekt"**. Tu ideju, koja je **"postala poznata široj javnosti tek koncem osamdesetih"**, on je **"iznosio polujavno, u privatnim političkim konverzacijama, još ranih šezdesetih godina..."**.¹¹

Tuđman se profilirao u političara nacionalističkih shvatanja i retorike u negiranju Bosne i Bošnjaka. On je još šezdesetih godina XX stoljeća zastupao tezu da je Bosna i Hercegovine komunistička izmišljotina, te da je **"najbolje tu iluziju zatrijeti još u zametku, dok još nije uhvatila korjene"**. S tim u vezi, on je tvrdio kako su **"republičke granice nepravedne, kako je Bosna umjetna Titova tvorevina i kako je trebala pripasti Hrvatskoj"**.¹²

Tuđman se šezdesetih godina zainteresirao za Banovinu Hrvatsku i zauzeo afirmativan stav prema njoj. On je bio opsjednut činjenicom da je Sporazum Cvetković-Maček (1939.) **"bio pozitivan za hrvatski narod"**. S tim u vezi, on je došao do zaključka da **"istu takvu teritorijalnu i etničku komasaciju treba, uz manje modifikacije, obaviti i danas"**. Bosna i Hercegovine je, po njemu, **"nekada bila čisto hrvatska i katolička zemlja"**, koja je **"izmijenjena silom turske i srpske penetracije"**¹³, te da Hrvatskoj po **"prirodnom pravu nisu joj priključeni čisto hrvatski krajevi iz Bosne i Hercegovine (koji su bili ušli čak i u Banovinu Hrvatsku 1939.), ..."**.¹⁴

¹¹ M. Čulić, TUĐMAN - ANATOMIJA NEPROSVIJEĆENOG APSOLUTIZMA, Split 1999, str. 55.

Tuđman je još dok je bio general JNA u svojim radovima, a kasnije i u praksi, stalno zagovarao podjelu Bosne i Hercegovine. U ocjeni **"da Bosnu treba podijeliti sa Srbima"**, on je ostao dosljedan. Tu fašističku tvrdnju generala Tuđmana potvrđuje i Mika Tripalo (*"Feral tribjun"*, 25. avgust 1997, str. 12.).

¹² Isto, str. 56-57.

¹³ Isto, 57-61.

¹⁴ Isto, str. 63. Tuđman je za tu graničnu "otimačinu" oštro napao komuniste, a posebno hrvatske.

Bosna i Hercegovina je, po Tuđmanu, "**stvorena turskom okupacijom hrvatskog teritorija**", na koji Hrvatska ima navodno legitimno pravo do današnjih dana.¹⁵ Zastupao je tezu da Bosnu i Hercegovinu treba podijeliti između Hrvatske i Srbije.¹⁶ Radikalno je negirao i etnički subjektivitet Bošnjaka (po njemu Muslimana), najbrojnijeg naroda u Bosni i Hercegovini, uvjeren da je "**muslimanska vjera nastala stjecanjem povijesnih okolnosti u okviru njegovog (hrvatskog - prim. M.Č.) nacionalnog bića**". On je više puta izjavio da su "**Muslimani povijesno, govorno i geopolitički izvorno pretežno Hrvati**".¹⁷

Bošnjaci, po Tuđmanu, "**žele stvoriti islamsku fundamentalističku državu, i to tako što će Bosnu preplaviti s 500.000 Turaka... Uticaj islamske Bosne će se onda proširiti kroz Sandžak i Kosovo na Tursku i Srbiju. Izetbegović je fundamentalistički predstavnik Turske, s kojom zajedno kuje urotu o stvaranju Velike Bosne... Velika muslimanska država nije opasnost samo za Srbiju i Hrvatsku. Ona predstavlja opasnost i za Evropu i Sjedinjene države... Nove granice će riješiti njihove probleme i smanjiti napetost**".¹⁸

Tuđman je tvrdio kako Muslimani nisu samostalni narodni subjekt, nego "**islamizirani izdanak dviju pribrežnih nacija, Hrvata i Srba**". Nakon što su se Bošnjaci opredijelili za takvo nacionalno ime, Tuđman se "obradovao" toj promjeni. S tim u vezi, on je na 4. saboru Hrvatske demokratske zajednice, februara 1998, izjavio kako će to "**olakšati psihičko opredjeljenje Muslimana u Hrvatskoj, jer ako su u Bosni Bošnjaci muslimanske vjere, jasno je da u Hrvatskoj neće biti Bošnjaci hrvatske vjere, nego da mogu biti Hrvati muslimanske vjere**".¹⁹

¹⁵ Isto, str. 64.

¹⁶ Isto, str. 64-65.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto, str. 67-68.

¹⁹ Isto, str. 76-77; "Slobodna Bosna", 31. juli 1999, str. 49.

U razgovoru sa francuskim filozofom Bernar Anri Levijem i francuskim ministrom za humanitarna pitanja Bernarom Kušnerom, u Zagrebu, 18. januara 1993, Franjo Tuđman je zastupao rasističku ideju u vezi sa postojanjem Bosne: **"Bosanska nacija ne postoji. Ona nema ni prava ni prošlost nacije, jer nacija je teritorij, ali isto tako i isto podrijetlo, ista krv. A koliko je na teritoriju navodne Bosne ljudi različitog podrijetla, različite krvi. Kako ti narodi, izmiješani, dakle nečisti, mogu činiti cjelinu? Ne, gospodo, Bosna mora nestati kao nacija"**.²⁰

Svoju nacističku ideologiju i politiku u vezi sa Bosnom i Bošnjacima Tuđman je iznio i američkom diplomati Vorenu Zimermanu, tvrdeći da **"Bosna nikad nije postojala kao država. Ona treba da bude podijeljena između Srbije i Hrvatske"**. Bošnjaci su, po njemu, **"opasni fundamentalisti"**, koji **"i Bosnu koriste kao poligon za širenje svoje ideologije u Evropi, pa čak i u SAD. Civilizirane zemlje trebaju se ujediniti kako bi otklonile ovu prijetnju"**.²¹

Istu tvrdnju Tuđman je ponovio i 16. avgusta 1995. u Zagrebu, u razgovoru sa R. Holbrukom i K. Biltom, kada je Holbruku **"održao predavanje o navodnoj opasnosti od Muslimana i ponovio da Bosna kao samostalna i ujedinjena zemlja nema nikakve budućnosti"**.²²

²⁰ Nacional, Zagreb, 30. avgust 1996, str. 38-40. Za vrijeme navedenog sastanka Hrvatska vojska je, sa jedinicama kolaboracionističkog HVO-a, žestoko napala Gornji Vakuf. Tuđman je, na Kušnerovo insistiranje **"zaustavio rat u srednjoj Bosni"**. Naime, **"podizujući slušalicu starinskog telefona u hotelu 'Esplanade', predsjednik Tuđman je, da bi zadivio francuskog ministra Kušnera s kojim je večerao, zaustavio rat u srednjoj Bosni"**. Vraćajući se do svog mjesta i nakon što je sjeo, Tuđman je rekao: **"Eto, gospodine Kušner, možete biti zadovoljni, zaustavio sam rat. To je moj poklon koji Vam dugujem"** (Isto).

²¹ M. Minić, nav.dj., str. 40-41, S. Omeragić, **DOGOVORENI RAT**, Sarajevo 2000, str. 6.

²² K. Bilt, **MISIJA MIR**, Sarajevo 1998, str. 139. **"Bila je to"**, piše Bilt, **"umjereno čak i tuđmanskim razmjerama, jedna neobična drskost. Holbruk je bio malo šokiran"** (Isto).

2. Dogovor u Karađorđevu marta 1991.

Nacionalističko vođstvo Republike Hrvatske, na čelu sa Franjom Tuđmanom, imalo je osvajačke teritorijalne pretenzije prema Bosni i Hercegovini, nastojeći da Hrvatska kao minimum zauzme teritorije Bosne i Hercegovine koje su Sporazumom Cvetković-Maček (1939.) pripale Banovini Hrvatskoj. O podjeli Bosne i Hercegovine Franjo Tuđman je pisao: **"Turci su jedan veliki dio teritorije Hrvatske inkorporirali u Bosnu. Pored toga, Bosna i Hercegovina je, povjesno gledano, vezana za Hrvatsku i one zajedno tvore nedjeljivu geografsku i ekonomsku cjelinu. Bosna i Hercegovina zauzimaju središnji dio te cjeline, odvajajući gornju Panoniju od donje Panonije. Stvaranje Bosne i Hercegovine kao zasebnog entiteta čini da se Hrvatska, teritorijalno i zemljopisno, nalazi u izuzetno teškoj situaciji u gospodarskom pogledu, i s toga u političkom pogledu u širem smislu, veoma nepovoljnoj za život i razvoj, a u administrativnom pogledu, neprilagođenoj i nepovoljnoj. Ti čimbenici u velikoj mjeri objašnjavaju zašto je sporazum koji je 1939.g. sklopljen između Beograda i Zagreba (Banovina) predvidio inkorporiranje sljedećih regija Bosne u Banovinu Hrvatsku: čitave Hercegovine, Mostara i onih kotara Bosne u kojima Hrvati čine većinu".**²³

Franjo Tuđman se, u skladu sa hrvatskim (svojim) nacionalizmom, izraženim u antibosanskoj i antibošnjačkoj politici, i željom da anektira jedan dio Bosne i Hercegovine, 26. marta 1991. susreo sa Slobodanom Miloševićem u Karađorđevu, gdje je u tajnosti dogovorena **"normalizacija hrvatsko - srpskih odnosa"**, odnosno podjela Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske, radi formiranja

²³ ICTY, Presuda Blaškiću, str. 39, paragraf 103; I. Radaković, **BESMISLENA YU RATOVANJA**, Beograd 1997, str. 120.

"velike Srbije" i "velike Hrvatske".²⁴ Tada je, po kazivanju Stipe Mesića, dogovoreno da će Hrvatska dobiti **"teritorije Banovine i zapadnu Bosnu, Kladašu i Bihać"**. Milošević je, kako tvrdi Mesić, tada rekao: **"Franjo, uzmi još i Cazin, Kladašu i Bihać, to je takozvana turska Hrvatska, a to Srbiji ne treba"**.²⁵

Pregovori i dogovori o podjeli Bosne i Hercegovine nastavljeni su i poslije Karađorđeva, na nivou dvojice državnika i njihovih, odnosno hrvatskih i srpskih eksperata. Naime, nakon dogovora u Karađorđevu Tuđman i Milošević susreli su se više puta, među kojima i u Tikvešu 15. aprila 1991, što je rezultiralo formiranjem hrvatskih i srpskih petokolonskih organizacija i kolaboracionističkih tvorevina u Republici Bosni i Hercegovini i koordiniranom agresijom Srbije i Crne Gore i Republike Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu.²⁶

Nakon Karađorđeva formirani su, u skladu sa tim dogovorom, srpsko-hrvatski timovi, radi detaljnije razrade politike podjele Bosne i Hercegovine (**"da usaglase mape podjele Bosne i Hercegovine između Srbije i Hrvatske"**). Sa hrvatske su strane bili: dr Dušan Bilandžić, Josip Šentija (ubrzo je dao ostavku) i Zvonko Lerotić, a sa srpske: dr Smilja Avramov, akademik Kosta Mihailović i Vladan Kutlešić. Zadatak tih grupa je bio da **"diješe Bosnu, ne na tri nego na dva dijela - srpski i hrvatski. Muslimanski se dio nije spominjao"**.²⁷ Oktobra 1991, dok je artiljerija Novosadskog korpusa rušila Vukovar, u Zagrebu je boravila delagacija rukovodstva Srbije, na čelu sa dr

²⁴ **BIH I BOŠNJACI...**, 116-119; C. Ribičić, **GENEZA JEDNE ZABLUDE, Ustavno-pravna analiza formiranja i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosna**, Zagreb - Sarajevo - Idrija, 2000, str. 23, 97 i 98, nap. 174; I. Radaković, nav. dj., str. 120-123; L. Silber - A. Litl, **SMRT JUGOSLAVIJE**, Beograd 1996, str. 147-148. Detaljnije o tome vid.: M. Minić, nav. dj., str. 21-104; H. Šarinić, **SVI MOJI TAJNI PREGOVORI SA SLOBODANOM MILOŠEVIĆEM**, Zagreb 1999, str. 41-42.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

²⁷ **BIH I BOŠNJACI...**, str. 116-117; S. Omeragić, nav. dj., str. 13; M. Minić, nav. dj., str. 33-39.

Smiljom Avramov (specijalni savjetnik Slobodana Miloševića), a u Beogradu delegacija Hrvatske, na čelu sa Hrvojem Šarinićem (šef kabineta Franje Tuđmana).²⁸

Franjo Tuđman je poslije Karađorđeva tvrdio da Bosna veoma teško može opstati i da će se Hrvatska vratiti na granice Banovine i obuhvatiti i Cazin, Kladušu i Bihać. Održani su tajni preliminarni razgovori na kojima su korištene geografske karte za sklapanje sporazuma sa Miloševićem o podjeli Bosne. Intervju koji je Dušan Bilandžić 25. oktobra 1996. dao "Nacionalu" potvrđuje da su se Tuđman i Milošević na pregovorima u Karađorđevu dogovorili **"da se sastanu dvije komisije koje bi raspravljale o podjeli Bosne i Hercegovine: 'Tuđman nam je tada rekao da se on s Miloševićem načelno dogovorio, a da mi to moramo konkretno razraditi na mapama...'"**²⁹ Na tim je osnovama potvrđen sporazum o podjeli Bosne i Hercegovine između srpskih i hrvatskih kolaboracionističkih vođa, Karadžića i Bobana, u Gracu 5. maja 1992.³⁰

Uoči Nove 1992. godine, prilikom razgovora sa novinarima hrvatskih medija, Tuđman je otvoreno iznio svoj stav o podjeli Bosne i Hercegovine. Naime, govoreći o mogućnostima uspostavljanja mira (dogovoreno primirje je potpisano u Sarajevu 2. januara 1992.) između Hrvata i Srba, Tuđman je naveo da se to **"može ostvariti tako da se nacionalni ciljevi Srbije ostvare i da ona više nema razloga za ekspanziju, a ujedno bi se Hrvatskoj priključilo njezine krajeve, jer je sadašnji hrvatski perec neprirodan..... U hrvatskom je interesu da se taj problem riješi na naravan način, kako je bila riješena Banovina. Pri tome bi mogao ostati dio 'zemlje Bosne',**

²⁸ S. Omeragić, nav.dj., str. 13-15.

²⁹ **BIH I BOŠNJACI...**, str. 116-117; ICTY, Presuda Blaškiću, str. 40, paragraf 105; M. Minić, nov. dj., str. 33-35.

³⁰ ICTY, Presuda Blaškiću, str. 40, paragraf 105; M. Minić, nav. dj., str. 33-35; I. Radaković, nav. dj., str. 123.

gdje bi Muslimani imali većinu i ta bi država Bosna mogla biti tampon između Hrvatske i Srbije. Time bi ujedno nestala i kolonijalna tvorevina Bosna i Hercegovina".³¹

Devedesetih godina dvadesetog stoljeća Tuđman je, u skladu sa njegovom dubokom mržnjom prema Muslimanima i svom stavu "**da sve Hrvate ujedini u jednu državu, pod jednu zastavu - pod njegovim vođstvom**",³² posebno aktuelizirao njegovu fašističku politiku o podjeli Bosne i Hercegovine sa Srbijom, nakon dolaska na vlast - 1990. Težnje Franje Tuđmana za priključenjem "hrvatskih" područja Bosne i Hercegovine nastavljene su i za vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Tako je, primjera radi, 6. maja 1995. Tuđman na jednoj večeri, na kojoj je sjedio do Pedija Ešdauna (Paddy Ashdown), predsjednika Liberalne demokratske stranke Velike Britanije, jasno potvrdio da Republika Hrvatska ima teritorijalne pretenzije prema Bosni. Naime, nakon što je na poleđeni jelovnika ugrubo nacrtao kako će izgledati Bosna za deset godina, Tuđman je objasnio Ešdaunu da je neće biti, odnosno biće podijeljena između Srbije i Hrvatske (jedan dio Bosne će pripasti Hrvatskoj, a drugi Srbiji). Pored toga, on je rekao "**da tada više neće biti muslimanske oblasti u bivšoj Jugoslaviji, te da će ova biti samo jedan minorni element... hrvatske države**".³³

³¹ Slobodna Bosna, 23. januar 1992, str. 8. Na tom je skupu Tuđman, u veoma opuštenoj atmosferi, govorio i o priključenju Cazinske krajine i zapadne Hercegovine Republici Hrvatskoj, tvrdeći da "**za takvo što među građanstvom tih krajeva postoji velika zainteresiranost**". Tada je Tuđman u dobrom raspoloženju išao od jednog do drugog novinarskog društva i pravio viceve, tako što "**vlastitu državu nalik na perez, zaokružuje u bosanski somun**" (Isto).

³² R. Holbruk, **ZAVRŠITI RAT**, Sarajevo 1998, str. 165-166. Tuđman je, prema Holbruku, izražavao "**duboku mržnju prema Muslimanima**" (Isto).

³³ ICTY, Presuda Blaškiću, str. 40, paragraf 106; M. Minić, nav. dj., str. 44-45. Tuđman je bio uvjeren da će Srbi na kraju mijenjati Banja Luku za Tuzlu.

3. Formiranje kolaboracionističke Hrvatske zajednice Herceg - Bosna

Neposredno nakon Karađorđeva i Tikveša Franjo Tuđman je, pod parolom **"zaštite ugroženog hrvatstva u Bosni i Hercegovini"** i **"zaštite strateških interesa države Hrvatske"**, inicirao i mobilizirao politički pokret Hrvata u Bosni i Hercegovini - petokolonašku i potom kolaboracionističku stranku Hrvatsku demokratsku zajednicu Bosne i Hercegovine i njenu vojnu komponentu - Hrvatsko vijeće obrane.³⁴

Raspoloživa dokumenta pokazuju stvarne političke ciljeve te stranke - **formiranje hrvatske države u Bosni i Hercegovini i njeno priključenje Republici Hrvatskoj, "bez obzira na sredstva i bez obzira na cijenu"**. Cilj je bio **"doseći veću Hrvatsku, Hrvatsku u 'maksimalno mogućim granicama', a taj je cilj toliko važan da daje blagoslov svim raspoloživim sredstvima, bez obzira na strašne posljedice do kojih može doći"**. Ta politička odluka je **"unaprijed i svjesno uključivala težnju za podjelom Bosne i Hercegovine, bez obzira na sredstva, bez obzira na cijenu, bez obzira na žrtve, što uključuje i nasilno stvaranje etnički homogenih područja"**,³⁵ uz brojne zločine, među kojima i genocid. Franjo Tuđman i HDZ su **"na nastojanja za stvaranjem Velike Srbije odgovorili nastojanjem za stvaranje Velike Hrvatske"**.³⁶

U cilju realizacije tog dugoročnog zadatka - formiranja **"zajedničke hrvatske države"** HDZ Bosne i Hercegovine je, u skladu sa velikodržavnom politikom, instrukcijama, procedurom i direktivama Franje Tuđmana, predsjednika Republike Hrvatske i HDZ-a, od koga su dobijana naređenja kako da se postupa, preduzela niz organiziranih aktivnosti. Tim prije, jer je prema Statutu, od 18.

³⁴ BIH I BOŠNJACI..., str. 7-9; M. Minić, nav.dj., str. 21-104; C. Ribičić, nav.dj., str. 26, nap. 6.

³⁵ S. Čekić, AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.-1993, Sarajevo 1994, str. 33-36 i 307-318; C. Ribičić, nav. dj., str. 25.

³⁶ C. Ribičić, nav. dj., str. 25.

avgusta 1990, HDZ Bosne i Hercegovine bila **"konstitutivni dio jedinstvene HDZ organizacije sa sjedištem u Zagrebu"**.³⁷ Tako su na radnom sastanku predsjednika kriznih štabova **"Hercegovačke regionalne zajednice"** i predsjednika i predstavnika kriznih štabova **"Travničke regionalne zajednice"**, održanom 12. novembra 1991. u Grudama, usvojeni sljedeći zaključci:

1) da **"hrvatski narod u BiH mora konačno povesti odlučnu, aktivnu politiku, koja treba dovesti do realizacije vjekovnog sna - zajedničke hrvatske države"**.

Da bi taj "povijesni" cilj bio i realiziran (".... bio uskoro i naša stvarnost...") navedene "regionalne zajednice" su usvojile stav **"da se pristupi formuliranju i objavljivanju pravnih i političkih akata (proglašenja Hrvatske države u BiH, provođenje referenduma za priključenje Republici Hrvatskoj u njenim etničkim i povijesnim (sada mogućim) granicama"**.³⁸

2) Polazeći od ocjene da **"u dijelu vođstva HDZ za Bosnu i Hercegovinu još uvijek postoje snage koje se protive ovim povijesnim interesima hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini"** i da se te snage **"zalažu za nepostojeću suverenu Bosnu i Hercegovinu, u kojoj bi hrvatski narod bio osuđen na genocid i povijesni nestanak"**, predsjednici i predstavnici "regionalnih zajednica" **"traže odlučne poteze koje naš narod očekuje i zbog kojih se i stopostotno opredjelio za HDZ"**.³⁹

Predstavnici navedenih "regionalnih zajednica" su ocijenili da bi **"svaka daljnja iščekivanja"** slabila njihove pozicije, kako u hrvatskom narodu, tako i na međunarodnom planu. Stoga su zaključili da moraju **"Evropi i svijetu pokazati koji su to hrvatski prostori u**

³⁷ S. Čekić, nav. dj., str. 33-36 i 307-318; C. Ribičić, nav. dj., str. 46 (nap. 47), 47, 77, 92, 144 i 151.

U pripremanju formiranja HDZ, Franjo Tuđman je "napravio mrežu ogranaka HDZ, kako u Hrvatskoj, tako i u iseljeništvu i BiH" (K. Rotim, **ODBRANA HERCEG-BOSNE**, I, Široki Brijeg 1997, I, str. 265).

³⁸ S. Čekić, nav. dj., str. 33-34 i 306-309; M. Čulić, nav. dj., str. 70-71.

³⁹ S. Čekić, nav. dj., str. 33-34 i 306-309.

BiH i gdje je naša budućnost". S tim u vezi, usvojili su zaključak da hrvatski narod "neće prihvatiti ni pod kakvim uvjetima bilo kakvo drugo rješenje osim u granicama slobodne Hrvatske".⁴⁰

Da bi realizirali donesene zaključke predsjednici i predstavnici navedenih "regionalnih zajednica" su imperativno usvojili sljedeće stavove:

"a) jasno profilirati stranačku politiku HDZ u Bosni i Hercegovini, kadrovski je ojačati i izabrati one ljude koji će moći ove zadatke dovesti do kraja;

b) pokrenuti političke i pravne akcije na unutarnjem i međunarodnom planu;

c) vojnički se još bolje pripremiti za sukobe sa svim onim snagama koje će pokušati zaustaviti ovaj neminovan proces u stvaranju slobodne hrvatske države;

d) unaprijed odlučno spriječiti svaku javnu ili tajnu aktivnost u vođstvu HDZ za Bosnu i Hercegovinu koja bi se protivila ovim odlukama ili bi im mogla nanijeti bilo kakvu štetu".⁴¹

Značajno je ukazati na činjenicu da su pomenute "regionalne zajednice" slične zaključke donijele i na "ranijim odvojenim sjednicama". Još je interesantnije istaći da se na osnovu navedenih zaključaka od 12. novembra 1991. pouzdano može utvrditi da "hrvatski narod ovih regija ostaje i dalje uz jednoglasno prihvaćena opredjeljenja i zaključke, usvojene na dogovorima s predsjednikom Republike Hrvatske, Franjom Tuđmanom, održanim 13. i 20. juna 1991. u Zagrebu".⁴²

Na navedenim sastancima Franje Tuđmana sa čelnicima HDZ Bosne i Hercegovine i HDZ, održanim nakon susreta sa Miloševićem u Splitu (12. juna) i Beogradu (19. juna), na kojima je bilo govora o podjeli Bosne i Hercegovine, donesena je politička odluka o formiranju "hrvatske države" u Bosni i Hercegovini.⁴³

⁴⁰ Isto, str. 33-35 i 306-309.

⁴¹ Isto.

⁴² Isto.

⁴³ M. Čulić, nav.dj., str. 69-70.

Ideju Franje Tuđmana, formulisanim 13. i 20. juna 1991, o **"proглаšenju Hrvatske države u Bosni i Hercegovini"** i njenom konačnom priključenju Hrvatskoj državi (Republici Hrvatskoj) Dario Kordić, Mate Boban i drugi šest mjeseci su **"krvavo razrađivali"**.⁴⁴ Pored toga, te dvije regionalne zajednice slične stavove su zauzele i 15. oktobra 1991. u Grudama i 22. oktobra 1991. u Busovači. Sve to svjedoči o kontinuitetu takve političke opcije u HDZ.⁴⁵

Šest dana nakon usvojenih zaključaka u Grudama HDZ Bosne i Hercegovine je, u cilju **"proглаšenja Hrvatske države u Bosni i Hercegovini"** i njenog **"priključenja Republici Hrvatskoj"** ("**.. u granicama slobodne Hrvatske**") donio, s osloncem na Republiku Hrvatsku, **"cijelu paletu zakona"**. Tako su **"izabrani predstavnici hrvatskog naroda"**, na sjednici, održanoj 18. novembra 1991. U Grudama, donijeli **"povijesnu" Odluku o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna** - kolaboracionističke državne tvorevine Republike Hrvatske u Bosni i Hercegovini, građene po **"uzoru na srpska autonomna područja"**, a **"zasnovanoj na nacionalnoj i vjerskoj diskriminaciji"**.⁴⁶

Odlukom je utvrđeno da je sjedište "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" u Mostaru; da "zajednici" mogu pristupiti i druge opštine Bosne i Hercegovine, **"uz saglasnost općina utemeljitelja"**; da će "Zajednica" **"štovati demokratski izabranu vlast Republike Bosne i Hercegovine dok opstoji državna nezavisnost Bosne i Hercegovine"**

⁴⁴ S. Čekić, nav. dj., str. 33-34 i 306-309; C. Ribičič, nav. dj., str. 26, 157 i 166; M. Čulić, nav. dj., str. 70. Priključenje **"hrvatskih zajednica"** Republici Hrvatskoj je, po Raiću, njihov ideal, njihova želja (C. Ribičič, nav. dj., str. 148).

⁴⁵ S. Čekić, nav. dj., str. 306-309. Predstavnici HDZ Bosne i Hercegovine, uključujući i predstavnike naselja i opština, održavali su vezu sa Dr Franjom Tuđmanom i išli su kod njega **"i to u velikim sastavima"**, tražeći smjernice za njihovo djelovanje (**BIH I BOŠNJACI...**, str. 38; K. Rotim, nav. dj., I, str. 269).

⁴⁶ S. Čekić, nav. dj., str. 34-35 i 310-311; C. Ribičič, nav. dj., str. 13, 18 i 36-39. Odluka o uspostavi "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" izmijenjena je i dopunjena na sjednici Predsjedništva "Hrvatske Zajednice Herceg-Bosna" 3. jula 1992, čiji je prečišćeni tekst objavljen u "Narodnom listu HZ Herceg-Bosna", br. 1/1992, Mostar, rujan 1992, str. 2-3.

u odnosu na bivšu ili svaku buduću Jugoslaviju", te "sve važeće međunarodne akte, koji su temelj suvremenih civilizacijskih odnosa u društvu".⁴⁷

Odlukom je "formirana" "Hrvatska zajednica Herceg-Bosna", kao "politička, kulturna, gospodarstvena i područna cjelina", i određena joj teritorija. Njenu teritoriju "čine područja općina" - ukupno 30, sa različitom nacionalnom strukturom (u najvećem broju Hrvati su bili u većini, u drugima nisu predstavljali većinu, a u nekima nisu imali ni relativnu većinu) : Jajce, Kreševo, Busovača, Vitez, Novi Travnik, Travnik, Kiseljak, Fojnica, Skender Vakuf (Dobretići), Kakanj, Vareš, Kotor Varoš, Tomislavgrad, Livno, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf, Prozor, Konjic, Jablanica, Posušje, Mostar, Široki Brijeg, Grude, Ljubuški, Čitluk, Čapljina, Neum, Stolac i Trebinje (Ravno).⁴⁸

Opštine koje su "ušle" u "Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosna" ("Općine utemeljice HZ H-B") imalu su, prema Bobanu, po popisu 55% Hrvata (sve zajedno), 27% Muslimana, 9% Srba i ostalo "Ostali". Da bi povećao broj Hrvata u "Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosna" Boban je, na sastanku sa predsjednikom R Hrvatske, 27. decembra 1991. u Zagrebu, "otkrio" ključ povećanja broja Hrvata za 11% - "čišćenjem pograničnih područja, faktično pograničnih područja te Herceg-Bosne". Na taj način - zločinima bi se "stvorilo" "otprilike 65 posto hrvatskog pučanstva u toj Herceg-Bosni", što je, po Bobanu, 2% veći broj od Srbije (63%).⁴⁹

Uspostavljanje "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" je imalo za cilj formiranje posebne "mini državne zajednice", a ne odbrana od "bezobzirne agresije", kako se to navodi u preambuli Odluke o

⁴⁷ S. Čekić, nav.dj., str. 310-311; Odluka o uspostavi Hrvatske Zajednice Herceg-Bosna, "Narodni list HZ Herceg-Bosna", br. 1/1992, Mostar, rujan 1992, str. 2-3.

⁴⁸ Isto. Odlukom je utvrđeno da će se unutrašnje ustrojstvo "Hrvatske Zajednice Herceg-Bosna" i odnosi s drugim zajednicama regulisati posebnim propisima. Odluka je stupila na snagu odmah, tj. danom donošenja, odnosno 18. novembra 1991.

⁴⁹ C. Ribičić, nav.dj., str. 133.

razlozima uspostave. Formiranje vlastitih oružanih snaga, "koje, između ostalog, brane 'suverenitet' HZ H-B, a suverenitet Republike Bosne i Hercegovine ni ne spominju, značajan je element osamostaljivanja HZ H-B i njenog izdvajanja iz Republike Bosne i Hercegovine". Najznačajniji "element osamostaljivanja HZ H-B jest postupno izgrađen cjelovit i samostalan pravni sustav, potpuno odvojen od pravnog sustava Republike Bosne i Hercegovine".⁵⁰

Formiranje kolaboracionističke "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" i njeno otcjepljenje od Republike Bosne i Hercegovine imalo je za cilj - priključenje susjednoj državi, Republici Hrvatskoj. Hrvatski narod u "Travničkoj regionalnoj zajednici", po izjavi D. Kordića, na sastanku predsjednika Republike Hrvatske, Dr Franje Tuđmana, sa delegacijom HDZ BiH, uz prisustvo dužnosnika Republike Hrvatske, u Zagrebu, 27. decembra 1991, "živi sa idejom konačnog priključenja Hrvatskoj državi i spreman je da to ostvari svim sredstvima i u mladićima vrije hrvatski duh". Priključenje Republici Hrvatskoj je, po njemu, jedina opcija u koju Hrvati moraju vjerovati, "pa bilo to za tri mjeseca ili godinu dana". Samo kroz "jasan državni mehanizam Države Hrvatske, koja bi bila garant herceg-bosanskim Hrvatima", moguće je omeđiti "hrvatsko tlo na području Herceg-Bosne" i zaštititi "uništenje hrvatskog korpusa".⁵¹

Na osnovu dokumenata "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" (od Odluke o uspostavi, pa do formiranja "Hrvatske Republike Herceg-Bosna" i kasnije) može se utvrditi da je osamostaljenje i izdvajanje iz Republike Bosne i Hercegovine, radi priključenja Republici Hrvatskoj, bio krajnji cilj te kolaboracionističke tvorevine. Mogućnost priključenja Republici Hrvatskoj je poslije formiranja "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" "bila preovladavajuća, kako u tijelima HZ H-B i HDZ Bosne i Hercegovine (poslije smjenjivanja Stjepana

⁵⁰ Isto, str. 86-89.

⁵¹ Isto, str. 157-158.

Kljuića), tako i u vladajućim strukturama Republike Hrvatske". I u aktima te tvorevine "ima mnogo elemenata koji na različite načine izražavaju povezanost između HZ H-B i Hrvatske".⁵²

Formiranje nacionalno homogene HZ H-B, u cilju priključenja Hrvatskoj ponovo je potvrđeno mjesec dana kasnije. Naime, Predsjedništvo "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" je, na drugoj redovitoj sjednici 23. decembra 1991, u Tomislavgradu, "na temelju kvalitetne i sveobuhvatne rasprave", donijelo više zaključaka, među kojima i sljedeći: "Hrvatska zajednica Herceg-Bosna još jednom potvrđuje volju cjelokupnog hrvatskog naroda Herceg-Bosne, izraženu 18. studenog 1991. u Grudama, donoseći povijesnu odluku o uspostavi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, koja predstavlja pravnu podlogu za ulazak ovih teritorija u Republiku Hrvatsku".⁵³

Predsjedništvo HZ H-B je na navedenoj sjednici Stjepanu Kljuiću "oduzelo" legitimitet samostalnog nastupanja. Tada je, između ostalih, donesen zaključak po kome se "ovlašćuje predsjednik gospodin Mate Boban, dopredsjednici Božo Raić i Dario Kordić, i tajnik Ignac Koštroman, da s punim legitimitetom zastupaju Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu na dogovoru u Zagrebu 27. prosinca 1991. godine (kao i ubuduće oko daljnjeg programskog djelovanja Herceg-Bosne i Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine". Konstatujući da nema nikakvih ličnih sukoba između vođstva HZ H-B i predsjednika HDZ-a, Stjepana Kljuića, te da se radi o "sukobu dvije političke koncepcije dosadašnje politike", ocijenjeno je "da je Stepan Kljuić odstupio od utvrđene i dogovorene politike", čime je "izazvao velika nesnalaženja članstva i hrvatskog naroda na terenu".⁵⁴

⁵² Isto, str. 89-92.

⁵³ Isto, str. 26 i 124. Na toj je sjednici održan "sasatnak svih predsjednika općina, 30 općina konstituenta te Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, predsjednika općinskih odbora HDZ-a, zastupnika u Parlamentu bosansko-hercegovačkom iz tog prostora", na kojoj su bili "sve legalno izabrani predstavnici hrvatskog naroda u Herceg-Bosni ili kroz stranku ili na demokratskim prvim izborima kao legalni predstavnici vlasti".

⁵⁴ Isto, str. 126.

Monopartijski monopol "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" je, s obzirom na činjenicu da su sva njena tijela činila u cjelini i samo kandidati HDZ (HDZ je jedina politička stranka HZ H-B), sa stanovišta povezivanja i priključenja Republici Hrvatskoj, bio od odlučujuće važnosti, jer je HDZ BiH **"konstitutivni dio HDZ organizacije sa sjedištem u Zagrebu (čl. 4 Statuta HDZ BiH donijetog u Sarajevu, 18. kolovoza 1990. godine)"**. Pružajući odgovor na pitanje **"kako je vodeća struktura HDZ BiH i HZ H-B shvatila i ostvarivala tu statutarnu odluku"**, Ribičić navodi kako je o tome govorio Mate Boban na sastanku najviših funkcionera HDZ Hrvatske i HDZ BiH, na sastanku u Zagrebu, 27. decembra 1991, u stavu da se **"HZ H-B proglasila nezavisnim hrvatskim prostorom, ali da će o trenutku priključenja tog prostora Hrvatskoj odlučivati 'hrvatsko vrhovništvo'"**. Na toj je osnovi Hrvatska demokratska zajednica Bosne i Hercegovine poslije smjenjivanje Stjepana Kljujića, po Ribičiću, **"postala ne samo konstitutivni dio HDZ Hrvatske, nego i dio HDZ Hrvatske, koji je podređen centralnom rukovodstvu stranke u Zagrebu i predsjedniku stranke Dr Franji Tuđmanu"**.⁵⁵ Očigledno da HDZ BiH nije predstavljala nikakav samostalni politički faktor.

Uz opciju izdvajanja "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" iz Bosne i Hercegovine i priključenja Republici Hrvatskoj, od 3. jula 1992, kada je Predsjedništvo te tvorevine usvojilo prečišćeni tekst Odluke o uspostavi, pojavljuje se i **"rezervna opcija ostajanja u Bosni i Hercegovini, koja će biti osnovana na neunitarnom, dakle (kon)federalnom modelu državnog uređenja"**, pri čemu je, **"prevladalo pragmatično stajalište da treba uspostaviti i zaštititi samostalnost i suverenitet HZ H-B, bez obzira na to hoće li na kraju (p)ostati samostalna državna zajednica, samostalni dio nove (kon)federalne Bosne i Hercegovine ili će se priključiti Hrvatskoj kao njena autonomna pokrajina ili županija s posebnim statusom"**.⁵⁶

⁵⁵ Isto, str. 26 i 92-93.

⁵⁶ Isto, str. 90-92.

Na sastanku predsjednika Republike Hrvatske, Franje Tuđmana, sa delegacijom HDZ Bosne i Hercegovine, uz učešće dužnosnika Republike Hrvatske, održanog u Zagrebu, 27. decembra 1991, kada su poražene pristalice političke koncepcije suverene i nezavisne Bosne i Hercegovine, Tuđman je izdiktirao opciju priključenja "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" Republici Hrvatskoj.⁵⁷ Nakon toga, hrvatski i srpski kolaboracionisti nastavili su sa kontaktima, radi konkretizacije dogovora o podjeli Bosne i Hercegovine između Tuđmana i Miloševića (8. januara 1992. u Zagrebu, 27. februara i 6. maja 1992. u Gracu i dr.).

4. Formiranje Hrvatskog vijeća obrane

Politički vrh Republike Hrvatske, na čelu sa Franjom Tuđmanom, je početkom aprila 1992. uspostavio u Bosni i Hercegovini vojnu formaciju - HVO, "**formalno nezavisnu, a stvarno dio oružane sile susjedne države**".⁵⁸ Naime, Predsjedništvo HZ H-B je, na osnovu čl. 7 Odluke o uspostavi te tvorevine, na vanrednoj sjednici u Mostaru, 8. aprila 1992. donijelo **Odluku o formiranju Hrvatskog vijeća obrane, "kao vrhovno tijelo obrane hrvatskog naroda u Hrvatskoj zajednici Herceg-Bosna"**.⁵⁹

Odluku o formiranju Hrvatskog vijeća obrane, sa sjedištem u Mostaru, Mate Boban je u svojstvu predsjednika HVO i Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, donio 8. aprila 1992, pošto je Predsjedništvo Bosne i Hercegovine donijelo odluku o Teritorijalnoj odbrani Bosne i Hercegovine. Time nije prihvatio Teritorijalnu odbranu Republike Bosne i Hercegovine, jer ona "**za Hrvate u Herceg-Bosni ne postoji**".⁶⁰

⁵⁷ Isto, str. 113-171.

⁵⁸ Isto, str. 12.

⁵⁹ S.Čekić, nav. dj., str. 35 i 223; "Narodni list HZ Herceg-Bosna", br. 1, Mostar, rujan 1992, str. 4; AIIZ, inv. br. 2-1679, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Glavni stožer, Broj: Z-01-11, Grude, 10. aprila 1992. - Svim općinskim stožerima Hrvatskog vijeća obrane, Zapovjed. C. Ribičić, nav. dj., str. 54-55.

⁶⁰ AIIZ, inv. br. 2-1679, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Glavni stožer, Broj: Z-01-11, Grude, 10. travnja 1992. - Svim općinskim stožerima Hrvatskog vijeća obrane, Zapovjed.

Dva dana kasnije Predsjedništvo "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" je, polazeći od ocjene kako je **"hrvatski narod bio prepušten sam sebi"**, te da je sam **"organizirao i branio - stvarao svoju obranu - formirao svoje obrambene snage"**, donijelo **"Odluku da vrhovno zapovjedništvo nad tim snagama ima samo HRVATSKO VIJEĆE OBRANE"** (velika slova u originalu - primj. S.Č.). To tijelo je, prema Zapovijedi predsjednika HZ H-B i HVO, Mate Bobana, od 10. aprila 1992, upućenoj svim općinskim stožerima HVO, **"jedino legalno"** i taj termin je **"jedino služben"**.⁶¹

Hrvatsko vijeće obrane imalo je svoj Glavni stožer, a u općinama HZ H-B svoje općinske stožere. U Bugojnu je 8. aprila uspostavljen Općinski stožer HVO-a. Od 10. aprila 1992. Glavni stožer HVO, prema navedenoj naredbi Mate Bobana, **"komunicira samo sa općinskim stožerima Hrvatskog vijeća obrane"**, a **"sve druge vojne formacije na području HZ Herceg-Bosne su ili nelegalne ili neprijateljske"**, i **"svi drugi nazivi se brišu iz službene uporabe"**.⁶²

General-bojnik, Ante Roso, zapovjednik Glavnog stožera HVO-a, izdao je 8. maja 1992, naređenje o "ukidanju" Teritorijalne odbrane (Republike) Bosne i Hercegovine, smatrajući je na prostoru "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" ilegalnom. Na tom su prostoru, po toj naredbi, **"postrojbe HVO"** - **"jedino legalne vojne postrojbe"**. Sve druge vojne jedinice su bile obavezne da na prostoru te kolaboracionističke tvorevine **"pristupe u jedinstven sistem obrane i priznaju Stožer HVO kao glavno zapovjedništvo"**.⁶³

⁶¹ Isto.

⁶² Isto; K. Rotim, nav. dj., str. 176.

⁶³ AIIZ, inv. br. 2-1106, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Glavni stožer, Pov. broj: 01-33/92, Grude, 8. maja 1992, Zapovjed.

Svaki pripadnik vojnih postrojbi HVO bio je **"obavezan da nosi obilježja HVO (grbovnica na kapi i platneno obilježje HVO na rukavu lijeve ruke)"**. Zabranjeno je **"formiranje privatnih postrojbi, a licima koja ne poštuju ovu zapovjed suditi i razbiti formirane postrojbe"**. Tom su zapovijedi stavljene **"van snage sve zapovjedi zapovjedništva TO i ista se na ovim prostorima smatra nelegalnom"**.

Jedinice HVO su, u prvoj polovini 1992. u nekim mjestima Bosne i Hercegovine suspendovale legalne organe Republike i uzurpirale vlast. S tim u vezi, posebno je indikativna "**ZAPOVIJED**" od 10. maja 1992, koju su potpisali dopredsjednik HVO, Dario Kordić, i zapovjednik općinskog stožera HVO Busovača, Ivo Brnada. Tim dokumentom ukinuta je legalna vlast u Busovači, a HVO preuzeo, u skladu sa naredbama HVO HZ H-B, sve funkcije vlasti; legalne jedinice TO Busovače su proglašene paravojnim formacijama i dat im je ultimatum da "**predaju sve naoružanje koje posjeduju ili da se sve te snage stave pod zapovjedništvo HVO-a, uključujući stavljanje obilježja HVO-a**"; poništen je sporazum između HVO-a i TO Busovača o raspodjeli naoružanja i donesena odluka "**o preuzimanju cjelokupnog naoružanja, opreme i sredstava, te vojarne od snaga HVO-a**"; trebalo je uspostaviti kontakt "**sa srpskom vojskom na Kaoniku**" (sa garnizonom JNA u Zenici); zavedena potpuna blokada grada Busovače i, pod prijetnjom oružja, nametnuta volja "ekstremističke skupine" na cijelom području.⁶⁴

Na osnovu **Statutarne odluke o privremenom ustrojstvu izvršne vlasti i uprave na području Hrvatske zajednice Herceg-Bosna**, od 15. maja 1992, te izmijenjene od 3. jula 1992, Hrvatsko vijeće obrane je postalo najviše tijelo izvršne i upravne vlasti na području HZ H-B. Ono je, kao i svaki njegov član, za svoj rad odgovorno Predsjedništvu HZ H-B. Na taj je način Predsjedništvo HZ H-B osiguralo kontrolu nad općinskim HVO i jedinstveno provođenje svojih propisa na cjelokupnom teritoriju HZ H-B.⁶⁵

HVO je organiziran kao vlada, sa predsjednikom, dopredsjednicima, odjelnim predstojnicima i drugim, pri čemu predsjednici odjela imaju status položaja ministara u vladi. HVO obavlja centralni nadzor nad radom svojih odjela i općinskih HVO,

⁶⁴ AIIZ, inv. br. 2-1105, Hrvatsko vijeće obrane, Općinski stožer Busovača, Broj: 62/92, Zapovjed.

⁶⁵ S. Čekić, nav. dj., str. 35 i 314-316; C. Ribičić, nav. dj., str. 54.

može poništiti i ukidati njihove akte, te ih raspustiti, što je, po ocjeni Ribičića, od "**posebnog značaja za uspostavljanje državne vlasti na cijelom području HZ H-B**".⁶⁶

HVO su, **Statutarnom odlukom o privremenom ustrojstvu izvršne vlasti i uprave na području Hrvatske zajednice Herceg-Bosna**, data velika ovlaštenja po osnovu kojih može uredbama, odlukama, rješenjima i zaključcima uređivati "**gospodarske i druge odnose na području HZ H-B**".⁶⁷

Općinski HVO formirani su sredinom 1992. Tako je primjera radi općinski HVO Bugojno formiran 7. jula 1992, kada je Mate Boban, predsjednik "HZ H-B" i HVO-a, u skladu sa čl. 2, Statutarne odluke o privremenom ustrojstvu općinske izvršne vlasti i općinske uprave, donio Odluku o imenovanju.⁶⁸

Predsjedništvo HZ H-B je, **Uredbom o oružanim snagama - Hrvatske zajednice Herceg-Bosna**", 3. jula 1992, uspostavilo **oružane snage**, kao "**temeljni nositelj oružanog otpora**", koje štite suverenitet HZ H-B i brane "**njenu teritorijalnu cjelovitost**". Naime, Uredba uređuje "**prava i dužnosti građana, ovlasti Hrvatskog vijeća obrane (u daljem tekstu HVO), tijela uprave i pravnih osoba, u obrani suvereniteta i teritorijalnog integriteta Hrvatske zajednice Herceg-Bosna (u daljem tekstu HZ H-B) i druga pitanja značajna za**

⁶⁶ S. Čekić, nav. dj., str. 314-316; "Narodni list HZ Herceg-Bosna", br. 1, Mostar, rujan 1992, str. 5-7; C. Ribičić, nav. dj., str. 53-56. Poslove izvršne vlasti i uprave na području "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" obavljali su predstojnici odjela. Hrvatsko vijeće obrane "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna" je, prema navedenoj Statutarnoj odluci, imalo 6 odjela: Odjel obrane, Odjel unutarnjih poslova, Odjel gospodarstva, Odjel finansija, Odjel društvenih djelatnosti i Odjel pravosuđa i uprave ("Narodni list HZ Herceg-Bosna", br. 1, Mostar, rujan 1992, str. 7).

⁶⁷ Narodni list HZ Herceg-Bosna, br. 1, Mostar, rujan 1992, str. 7.

⁶⁸ AIIZ, inv. br. 6-112, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Broj: 444, Mostar, 7. jula 1992, Odluka o imenovanju općinskog HVO Bugojno. U Hrvatsko vijeće obrane tada su imenovani: Vladimir Šoljić (predsjednik HVO), Ante Bagarić (dopredsjednik HVO), Pavo Pavlović (zamjenik predstojnika Ureda za opću upravu), Leon Čosić (predstojnik Ureda za gospodarstvo) Branko Šarić (predstojnik Ureda obrane), Mihovil Strujić (predstojnik Ureda za društvene djelatnosti), Željko Zelić (zapovjednik policije) i Zvonko Brajković (zamjenik predstojnika Ureda za finansije).

Navedena odluka je stupila "na snagu danom donošenja" (AIIZ, inv. br. 6-112). S. Čekić, nav. dj., str. 35-36; C. Ribičić, nav. dj., str. 46, nap. 48.

obrambeni sustav". Uredba, takođe, uređuje: dužnosti građana u obrani (radna, vojna i materijalna obaveza, zatim obaveza sudjelovanja u civilnoj zaštiti, te "u službi motrenja i obavješćivanja", ovlasti HVO, tijela uprave HZ H-B i pravnih osoba u poslovima obrane (HVO, tijela uprave i ostala tijela HZ H-B), pravne osobe, vođenje i zapovijedanje oružanim snagama, popuna oružanih snaga, mobilizacija oružanih snaga, zastava i znamenje oružanih snaga, djelatni - profesionalni sastav oružanih snaga pravo na naknadu, kaznene odredbe i prijelazne i završne odredbe.⁶⁹

Uredba o oružanim snagama HZ H-B pokazuje da se ta kolaboracionistička tvorevina ponašala kao samostalna i suverena državna zajednica, koja se izdvojila iz Republike Bosne i Hercegovine. Time je ona, što se oružanih snaga tiče, usklađivala svoje djelovanje s Republikom Hrvatskom i predstavljala temelj za finansijsku, kadrovsku i drugu pomoć Hrvatske HVO-u.⁷⁰

HVO je bio u službi realizacije velikodržavnih ciljeva Republike Hrvatske. Hrvatska vojska je, u sadejstvu sa kolaboracionističkim formacijama HVO-a, okupirala dio teritorije Republike Bosne i Hercegovine (Hrvatske zajednice Herceg-Bosna), smatrajući ga hrvatskim, radi priključenja Republici Hrvatskoj. I pripadnici HVO su Franju Tuđmana smatrali za svog predsjednika i vrhovnog komandanta.⁷¹

HVO je, dakle, bio u službi i pod nadzorom ili bolje rečeno pod neposrednom kontrolom Zagreba, a politički vođe iz Zagreba imenovali su vođe, visoke funkcionere HVO.⁷²

⁶⁹ Narodni list HZ Herceg-Bosna, br. 1, Mostar, rujan 1992, str. 12-23; C. Ribičić, nav. dj., str. 56-58, 95.

⁷⁰ C. Ribičić, nav. dj., str. 95. Govoreći o tome, Ribičić navodi kako iz Zaključnog računa Ministarstva odbrane HZ H-B za 1993. proizilazi da je Ministarstvo odbrane Republike Hrvatske u toj godini sudjelovalo sa 16.764. 924.236 HRD redovnog finansijskog priloga iz proračuna i s 268.770.000 HRD posebne donacije za potrebe Ministarstva odbrane HZ H-B (Isto, str. 95-96, nap. 167).

Najviša državna tijela Republike Hrvatske, posebno Sabor i Vlada (demokratskog jedinstva), službeno su, po Ribičiću, podržavala cjelovitost i suverenitet iz BiH, "**ali je dio državnih struktura i vladajuće HDZ, ipak radio na opciji priključenja HZ H-B Hrvatskoj**" (Isto, str. 96).

⁷¹ ICTY, Presuda Blaškiću, s tr. 41, paragraf 109.

⁷² Isto, str. 43, nap. 230.

5. Proglašenje "Hrvatske Republike Herceg-Bosna"

Tijela tzv. Hrvatske zajednice Herceg-Bosna su donosila uredbе, odluke, poslovnikе, propise i mnoge druge akte, koji su uređivali materiju koju u državama uređuju zakoni, značajni za djelovanje svake državne zajednice. Sva usvojena akta HZ H-B donesena su po uzoru na Republiku Hrvatsku. Organizacija vlasti u HZ H-B je, uglavnom, preuzimala pojedina rješenja i nazive tijela iz savremenog hrvatskog ustavno-pravnog uređenja i historijske tradicije. Službeni jezik je bio hrvatski. Mnoga dokumenta te kolaboracionističke tvorevine propisuju upotrebu hrvatskog jezika u školama, ustanovama i dr. Službena valuta je hrvatski dinar. Zastava oružanih snaga i grb HZ H-B ("povijesna zastava" i "povijesni grb") su, uglavnom, identični rješenju iz Ustava Republike Hrvatske iz 1990. Uvoz robe iz Hrvatske u HZ H-B je na poseban način reguliran (na uvezenu robu iz Hrvatske se ne primjenjuju određeni carinski propisi), itd. Takvo uređenje je izraz cjelokupnih odnosa između HZ H-B i Republike Hrvatske, koja je na razne načine, pa i neposredno finansijski, podržavala HZ H-B.⁷³

Tijela HZ H-B su prihvatila pravne akte koje je izdavao, sugerisao i naređivao Franjo Tuđman (sve njegove zamisli i upute HZ H-B je realizirala). Ta tijela su ostvarivala državnu politiku i provodila neposredne upute tijela Republike Hrvatske, na što, pored mnogih autora i pojedinih funkcionera HDZ Hrvatske i Bosne i Hercegovine, te dokumenata, upućuje i činjenica da je HDZ BiH, kao odlučujuća politička snaga HZ H-B, bila konstitutivni dio HDZ Hrvatske, sa sjedištem u Zagrebu.⁷⁴

Prema tome, to nije bila suverena državna zajednica, jer su njena vrhovna tijela bila podređena drugoj državi, već kolaboracionistički organ susjedne države - Republike Hrvatske, koji je izvršavao državnu politiku i provodio odluke te susjedne - njoj nadređene države.⁷⁵

⁷³ C. Ribičić, nav.dj., str. 22, 75, 77 i 93-95.

⁷⁴ Isto.

⁷⁵ Isto, str. 75-77.

Krajem avgusta 1993. neustavna i kolaboracionistička tvorevina HZ H-B je opet nezakonito transformirana u "republiku". Time je **"svoje vladajuće strukture unaprijedila"** formiranjem hrvatske republike. U Livnu je 24. avgusta 1993. Središnjica Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine proglasila kolaboracionističku tvorevinu **"Hrvatsku Republiku Herceg-Bosna"** i konstituirala "zastupnički dom", koji je imao funkciju parlamenta.⁷⁶

Zastupnički dom te Hrvatske Republike Herceg-Bosna je četiri dana kasnije, odnosno 28. avgusta 1993, **"sukladno političkim odlukama Hrvatske demokratske zajednice za Bosnu i Hercegovinu, kao legitimiranog prezenta političke volje hrvatskog naroda"**, donio **Temeljnu odluku o uspostavi i proglašenju Hrvatske Republike Herceg-Bosna**. U Odluci se HR H-B naziva "republikom" i "državnom zajednicom", što je značilo **"korak dalje u procesu osamostaljivanja u odnosu na HZ H-B"**. Na taj je način dotadašnja "zajednica" (HZ H-B) postala "republika", definirana kao **"jedinствена i nedjelјiva demokratska држава hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, zasnovana na ljudskim pravima i slobodama, vladavini prava i sociјalnoj pravdi"**. Riječ je o novom imenu za "zajednicu" koja ima isti teritorij (**"područје Hrvatske zajednice Herceg-Bosna"**), sa Mostarom - glavnim gradom "republike".⁷⁷

Temeljna odluka govori o tome da **"narod ostvaruje svoја prava u Republici"**, u kojoj vlast **"proizilazi iz naroda i pripada narodu kao zajednici slobodnih i ravnopravnih државljana"**, pri čemu **"narod ostvaruje vlast izborom svojih predstavnika i neposrednim odlučivanјem"**. Međutim, mononacionalna definicija "Republike" (**"država hrvatskog naroda"**) je i dalje prisutna, i pored toga što je dopunjena načelima o ljudskim pravima i slobodama, vladavini prava i sociјalnoj pravdi.⁷⁸

⁷⁶ Službeni list R BiH, br. 6, str. 85; C. Ribičič, nav. dj., str. 101-111.

⁷⁷ Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosna, br. 1, Mostar, listopad 1993, str. 6; C. Ribičič, nav. dj., str. 101-103.

⁷⁸ Isto.

Temeljnom odlukom o uspostavi i proglašenju "Hrvatske Republike Herceg-Bosna" predviđeno je donošenje Ustava, **"što pokazuje na ambiciju uspostavljanja njene državnosti"**, kojim će se, između ostalog, odrediti i njene **"konačne granice"**, zatim grb, zastava i himna. Takođe, je predviđeno da se **"Republika"** slobodno udružuje u savez republika, gdje se **"određena prava i dužnosti Republike"** mogu ostvariti **"u zajedničkim tijelima saveza republika"**, pri čemu se naglašava da je **"suverenitet Republike nedjeljiv, neotuđiv i neprenosiv"**.⁷⁹

Državna vlast u HR H-B je, po Temeljnoj odluci, ustrojena na načelima parlamentarne demokratije i podjele vlasti na zakonodavnu (zastupnički dom), izvršnu (vlada) i sudsku (nezavisni sudovi). Predsjednika i članove vlade bira i razrješava zastupnički dom na prijedlog predsjednika republike. Predsjednik republike **"zastupa i predstavlja Republiku u zemlji i inozemstvu, izražava njeno konstitutivno jedinstvo i brine se za jedinstveno djelovanje svih tijela državne vlasti"**. On je **"vrhovni zapovjednik Oružanih snaga Republike, postavlja i razrješava više vojne dužnosnike, uz pribavljeno mišljenje Vlade Republike"**.⁸⁰

HR H-B imala je sva državna obilježja. Do donošenja ustava i konstituiranja njenih tijela primjenjivani su propisi HZ H-B, **"kao i propisi dosadašnje Republike Bosne i Hercegovine kada nisu u suprotnosti s propisima Hrvatske Republike Herceg-Bosna"**. Funkcije državne vlasti do izbora i imenovanja tijela, po odredbama Odluke, obavljala su tijela vlasti HZ H-B. Dužnost predsjednika "Republike" je do njegovog izbora obavljao predsjednik HZ H-B.⁸¹

HR H-B je logičan nastavak kontinuiteta aktivnosti Hrvatske demokratske zajednice, koje su imale za cilj formiranje "hrvatske države". "Republika" je formirana i organizirana samo i isključivo kao

⁷⁹ Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosna, br. 1, Mostar, listopad 1993.

⁸⁰ Isto; C. Ribičič, nav. dj., str. 102-103.

⁸¹ Isto.

država jednog naroda - hrvatskog. Na osnovu konstatacije koja određuje područje na kome će postojati ta "hrvatska država", a to je - Republika Bosna i Hercegovina, može se zaključiti da HR H-B ostaje u njenom okviru. Međutim, imajući u vidu više činjenica, kao što: prvo, u Temeljnoj odluci se za Republiku Bosnu i Hercegovinu koristi izraz "dosadašnja", za koji su srpski kolaboracionisti upotrebljavali izraz "bivša"; drugo, HR H-B je nastala u skladu sa političkim odlukama Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine, "kao legitimnog prezenta političke volje hrvatskog naroda"; treće, Mostar (središte HR H-B) je postao glavni grad, koji je marta 1994. ustoličen u "prijestonicu" HR H-B; četvrto, upotreba pojma "ustav"; peto, HR H-B je djelovala protiv suvereniteta i cjelovitosti R BiH, itd., očigledno pokazuje da je cilj - formiranje hrvatske države ("jedinstvene i nedjeljive"), sa uspostavljenom državnošću.⁸² Deklarativnog je karaktera konstatacija o hrvatskoj državi u okviru Bosne i Hercegovine, kao što je slučaj i sa tvrdnjom o udruživanju te republike u savez republika (taj stav je nastao pod uticajem razgovora i prijedloga međunarodne zajednice o rješenju bosanske "krize"). Nedostaje samo još međunarodno priznanje.

Zastupnički dom HR HB je na svom drugom zasjedanju 30. septembra 1993. donio Zakon o Vladi HR H-B, kojim je utemeljena (Vlada) "kao najviše tijelo **izvršne vlasti i uprave na području Hrvatske Republike Herceg-Bosna**" i njeno "ustrojstvo i nadležnost". Vlada je za svoj rad odgovorna Zastupničkom domu HR H-B i predsjedniku HR H-B, dok je HVO, prethodnik vlade, za svoj rad bio odgovoran Predsjedništvu HR H-B.⁸³

Zastupnički dom HR H-B je 20. novembra 1993. donio odluku o izboru predsjednika, dopredsjednika i članove vlade.⁸⁴

⁸² Isto.

⁸³ Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosna, br. 1, Mostar, listopad 1993. Str. 21-23; C. Ribičić, nav. dj., str. 105.

⁸⁴ Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosna, br. 4, Mostar, prosinac 1993. Za predsjednika "Vlade" je izabran Jadranko Prlić, predsjednik HVO HZ H-B.

Svi akti HR H-B sadrže sve bitne elemente državne organizacije, koje su već sadržavali akti HZ H-B, te da je u njima, sadržajno i terminološki (ustav, zastupnički dom, vlada, vrhovni sud, predsjednik republike), riječ o formiranju nove državne zajednice. Na taj je način **"HR H-B dobila novu organizacijsku strukturu, koja je zamišljena kao trajna i nije više ograničena na vrijeme dok traju rat i ratna opasnost"**.⁸⁵

Deklaracija Zastupničkog doma HR Herceg-Bosna, od 8. februara 1994, unijela je značajne sadržajne promjene u djelovanje HR H-B. U toj deklaraciji stoji da je "Zastupnički dom... **jedina legitimna zakonodavna vlast hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini**", koji polazi od prava i obaveze da zastupa i ostvari njegovu **"nacionalnu, vjersku, kulturnu i gospodarsku slobodu i samostalnost"** i očuva "povijesnu i kulturnu baštinu" i oživotvori njegovu državotvornost u okviru nezavisne Bosne i Hercegovine, u međunarodno priznatim granicama, **"kao države tri jednakopravna državotvorna naroda"**.⁸⁶

Zastupnici Zastupničkog doma HR H-B su se, pod uticajem i konstelacijom postojećih političkih i vojnih prilika u Bosni i Hercegovini i na međunarodnom planu, zauzeli **"za hitnu obustavu rata"** i **"političko rješenje državne krize u Bosni i Hercegovini"**, odnosno unutarnje uređenje države na načelu **formiranja unije tri republike Bosne i Hercegovine**. U svakoj od tri republike Zastupnički dom se založio **"za kulturnu, vjersku i nacionalnu autonomiju i lokalnu samoupravu svakog naroda."** Očuvanje države Bosne i Hercegovine, moguće je, po Zastupničkom domu, jedino i uz pristanak **"svakog od tri jednakopravna državotvorna naroda (Hrvata, Srba, Muslimana) i svih zajedno"**, kroz Uniju republika Bosne i Hercegovine.⁸⁷ Takva unija **"mora biti uređena kao demokratska,**

⁸⁵ C. Ribičić, nav. dj., str. 108.

⁸⁶ Narodni list Hrvatske Republike Herceg-Bosna, br. 8, Mostar, ožujak 1994, str. 339-341; C. Ribičić, nav. dj., str. 108-109; K. Begić, nav. dj., str. 168, nap. 4.

⁸⁷ Isto.

višestranačka parlamenatarna država, koja osigurava i jamči sva osnovna prava i slobode svakom njenom državotvornom narodu, kao i građaninu, neovisno o nacionalnoj pripadnosti, vjerskom svjetonazoru, političkom uvjerenju, spolnoj pripadnosti, te socijalnom statusu".⁸⁸

Pravo hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini "na samoopredjeljenje i oživotvorenje državnosti, samostalnosti i neovisnosti" je, po Zastupničkom domu, moguće "ostvariti i jamčiti" samo "kroz Hrvatsku Republiku Herceg-Bosnu u Uniji Republika Bosne i Hercegovine, poštujući pravo druga dva državotvorna naroda (Srba, Muslimana) da isto osiguraju na jednakom principu".⁸⁹

Kolaboracionistička, fašistoidna tvorevina HZ (R) H-B, koja je nastala i funkcionira na zločinima, je pod uticajem novog stanja i odnosa u Bosni i Hercegovini, a posebno međunarodnih, prihvatila normativno i deklarativno značajan programski politički dokument. Međutim, stvarno se ništa nije promijenilo. Radi se o nevještom pokušaju da se u postojećim političkim prilikama (na unutrašnjem i međunarodnom planu) obmane domaća i svjetska javnost i iznudi priznanje HR H-B, kao posebnog entiteta, a koji bi, ravnopravno sa srpskim entitetom i Bošnjacima uspostavio (kon) federalnu Bosnu i Hercegovinu u obliku tri republike.⁹⁰

Vašingtonskim sporazumom Federacija Bosna i Hercegovina je uređena po načelu kantona/veležupa, od čega 3 s hrvatskom većinom, 3 s bošnjačkom, te 2 mješovite. **Hrvati u BiH pristali su na Federaciju samo pod uslovom da njihovu opstojnost kroz konfederalnu povezanost s Hrvatskom jamči ona sama.**⁹¹

⁸⁸ Isto.

⁸⁹ Isto.

⁹⁰ Isto, str. 108-111.

⁹¹ H. Šarinić, nav. dj., str. 135. Vašingtonskim sporazumom formirana je, po ocjeni Marinka Čulića, bošnjačko-hrvatska Federacija, s jednim članom sporazuma (istina neobaveznim), kojim je otvorena mogućnost da se taj dio Bosne i Hercegovine konfederalno poveže sa Hrvatskom (M. Čulić, nav. dj., str. 68-69).

Tuđman je, nakon potpisivanja Vašingtonskog sporazuma, 13. septembra 1994. sazvao sjednicu u Zagrebu, na kojoj je pozvao čelne ljude HR H-B, predstavnike Crkve i pojedine opozicione vođe. Cilj je bio da se "**pobliže upozna sa trenutnom situacijom u Herceg-Bosni, ali i ponovno istaknuti značenje Washingtonskog sporazuma za opstojnost Hrvata u BiH**". Na tom je sastanku Tuđman, između ostalog, izjavio: "**Dok ne dođe do uspostave Federacije i Konfederacije, Herceg-Bosna treba ostati jamstvo interesa hrvatskog naroda**".⁹²

Tuđman je, i pored toga što je potpisivao mirovne planove za Bosnu i Hercegovinu, stalno opstruirao adekvatno rješenje problema u Bosni i Hercegovini. On je ostao u uvjerenju svoje ekspanzionističke nacionalističke politike.⁹³

Ni poslije potpisivanja Vašingtonskog sporazuma, umjesto formiranja legalne strukture organa i institucija na svim nivoima, kako je to predviđeno Ustavom Federacije, zadržane su strukture vlasti koje su prethodile tom sporazumu, uključujući ne samo održavanje u životu, nego i jačanje Herceg-Bosne.⁹⁴ Postojanje Herceg-Bosne potvrdio je i F. Tuđman, prilikom zvanične posjete Sarajevu, 14. juna 1994. Naime, on je tada na kratkoj konferenciji za novinare, između ostalog, izjavio da Herceg-Bosna postoji i da će ona ostati dok se ne oživotvori Federacija i istovremeno ne polože osnove za konfederaciju", te da nju "treba uključiti kao temeljnu osnovu, kako za samu Federaciju, tako i za konfederaciju".⁹⁵

Tuđman je smatrao da on (oni) nikada neće pristati na federaciju bez konfederacije, "**jer je tada opasnost od majorizacije i islamizacije golema**". Tu ocjenu je iznio i 18. novembra 1994, u razgovoru sa britanskim ambasadorom Hevitom.⁹⁶

⁹² Isto, str. 167.

⁹³ M. Čulić, nav. dj., str. 72-73.

⁹⁴ Detaljnije o tome vid.: K. Begić, nav. dj., str. 194-197.

⁹⁵ Isto.

⁹⁶ H. Šarinić, nav. dj., str. 178. Tuđmanovi snovi o hrvatsko-bošnjačkoj konfederaciji su propali (M. Čulić, nav. dj., str. 76).

6. Logističko osiguranje kolaboracionističkih jedinica*

Nakon tajnih dogovora između Miloševića i Tuđmana o podjeli Bosne i Hercegovine, dobro naoružana Vojska Republike Hrvatske je, u sadejstvu sa kolaboracionističkim formacijama Hrvatskog vijeća obrane, pokrenula osvajačku ofanzivu u Bosni. Naime, Republika Hrvatska se, u skladu sa velikohrvatskim programom o formiranju **"zajedničke hrvatske države u njenim etničkim i povijesnim granicama"**, otvoreno uključila u agresiju na Republiku Bosnu i Hercegovinu, izvršivši brojne zločine nad Bošnjacima, naročito u centralnoj Bosni i dolini Neretve. Time je Republika Hrvatska od žrtve velikosrpske agresije i sama postala izvršilac zločina.

Regularne jedinice Republike Hrvatske, kojima su komandovali visoki oficiri Hrvatske vojske, sudjelovale su, najkasnije od 12. aprila 1992, u borbenim aktivnostima na prostoru Bosne i Hercegovine, radi zauzimanja dijela Republike: 1, 4, 115, 116, 126. i 156. brigade HV, zatim TG-2 i TG-4, te Bojna HV "Frankopan" (Bugojno, u zoni odgovornosti IZM "Srednja Bosna"), Grupa za protivoklopnu borbu (POG), iz Siska, i dr.⁹⁷

* U ovom se tekstu, imajući u vidu sadržaj ove studije, razmatra samo logistička podrška Republike Hrvatske HVO-u na području Bugojna.

⁹⁷ AIIZ, inb. br. 1-1680, Zapovjedništvo OZ Split, IZM - Ploče, 12. aprila 1992, Klasa: 8/92-01/17, UR. br. 6030-02/92-01- Zapovjedniku 4/4 br. ZNG; Isto, inv. br. 2-1682, Republika Hrvatska Glavni stožer Hrvatske vojske, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/26, UR. br.: 6030-03/92-01, Ploče, 15. aprila 1992; Isto, inv. br. 2-1689, Republika Hrvatska Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, Klasa: 8/92-01/48, UR. broj: 6030-03/92-1, Ploče, 25. aprila 1992. - Zapovjedniku 156. br HV, kapetan koverta Ante Urlić; Isto, inv. br. 2-1693, Republika Hrvatska Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/58, Ploče, 30. aprila 1992. — Zapovjednicima Livna, Tomislavgrada i 115. br. HV; Isto, inv. br. 2-1694, Republika Hrvatska Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo, OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/61, UR. broj: 6030-01/92-1, Ploče, 2. maja 1992. - Zapovjedništvu 126. br. HV, 115 br. HV i TG-4; Obrani Livna i Obrani Tomislavgrada; Isto, inv. br. 2-1699, Republika Hrvatska Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/90, UR. broj: 6030-02/92-1, Ploče, 19. maja 1992, Uput bojne "Frankopan" u srednju Bosnu; Isto, inv. br. 2-1703, Republika Hrvatska GS Hrvatske vojske, Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/119, UR. broj: 1080-01-01-92-1, Ploče, 28. maja 1992. - Zapovjedništvu: Operativne grupe Jugoistočne Hercegovine; 156. br. HV, 1. br. Hvo Čapljina,

Hrvatska vojska je, pod zapovjedništvom generala Bobetka, dugo planirala osvajačku ofanzivu Hrvatske vojske u Bosni i Hercegovini - zauzimanje doline Neretve i posebno gradove Čapljinu, Mostar i Stolac. Nakon zauzimanja Čapljine,⁹⁸ Hrvatska vojska je izvela napadnu operaciju u dolini rijeke Neretve, pod nazivom "Čagalj" (7. juni 1992.-početak operacije), izbila na liniju Blagaj - Ortiješ (aerodrom Mostar), ovladala njome i aerodromom, spojila se sa snagama 4. brigade i snagama HVO Mostar i ovladali svim dominantnim položajima za taj prostor Hercegovine. Na taj način operacija "Čagalj" je bila završena - u cjelini je tada HV-a, sa glavinom **4. brigade** i sa snagama HVO, zauzela istočnu obalu rijeke Neretve i grad Mostar (ovladala Mostarom) i istjerala jedinice JNA (general Perišić) iz Mostara s lijeve i desne obale rijeke Neretve.⁹⁹

TG-2, 4/4. br. ZNG, Zapovijed za napadnu operaciju br. 1; Isto, inv. br. 2-1704, Republika Hrvatska Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/118, UR. broj: 1080-01-01-92-1, Ploče, 6. juni 1992. Zapovijed o ustrojstvu bojne "Stolac"; Isto, inv. br. 2-1706, Republika Hrvatska, Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/136, UR. broj: 1080-01-01-92-1, Ploče, 14. juni 1992. - Zapovjedniku OG JIH/Operativna grupa Jugoistočna Hercegovina/; Isto, inv. br. 2-1707, Republika Hrvatska Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/139, UR. broj: 1080-01-01-92-1, Ploče, 15. juni 1992, ZAPOVIJED za aktivnu obranu; Isto, inv. br. 2-1708, Republika Hrvatska Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/141, UR. broj: 1080-01-01-92-1, Ploče, 16. juna 1992, ZAPOVIJED ZA PODRŠKU SNAGA U DJELOVANJU NA STOLAC; Isto, inv. br. 2-1714, Republika Hrvatska GS Hrvatske vojske, Zapovjedništvo Južnog vojišta, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/181, UR. broj: 1080-01-01-92-1, Ploče, 13. jula 1992. __ Zapovjedništvu: Operativne grupe Jugoistočne Hercegovine; 1. Hercegovačka brigada (pukovnik Obradović); TG-2 (pukovnik Beneta) i 1. br. ZNG "A", ZAPOVIJED ZA OBRANU Br. 1; Isto, inv. br. 2-1888, Republika Hrvatska, Hrvatska vojska, V.P. 3033, Ur. br. 1812/92, Sisak, 3. oktobra 1992, ZAPOVIJED; AIIZ, fond 3, inv. br. 2685; J. Bobetko, **SVE MOJE BITKE**, Zagreb 1996, str. 203, 209-210, 218, 232, 235-238 i 242-247.

⁹⁸ AIIZ, inv. br. 2-1690, Republika Hrvatska Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/47, UR. broj: 6030-01/92-1, Ploče, 25. aprila 1992. - Zapovjedništvu Sektora za Široki Brijeg, Čitluk, Ljubuški i Čapljinu, n/r general bojnik Slobodan Praljak; J. Bobetko, nav. dj., str. 27, 125-126, 219-247, 249, 263, 270-271.

⁹⁹ AIIZ, inv. br. 2-1710, Republika Hrvatska Zapovjedništvo Južnog vojišta, Zapovjedništvo OZ Split, IZM Ploče, Klasa: 8/92-01/150, UR. broj: 1080-01-01-92-1, Ploče, 18. juni 1992. - N/r Gosp. Andabak, n/r Gosp. Jaganjac; J. Bobetko, nav. dj., str. 263-264 i 272-273.

Učešće Republike Hrvatske u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu vidi se i u logističkoj podršci HVO-a, bez koje se ne bi mogao ni formirati niti djelovati. Naime, Republika Hrvatska je, za vrijeme agresije na R BiH, pored kadrovske, uglavnom u živoj sili, Hrvatskom vijeću obrane pružala i finansijsku i logističku podršku, kao i značajnu materijalnu pomoć. Hrvatska je dnevno trošila milion njemačkih maraka za pomoć svim strukturama Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, uključujući i Hrvatsko vijeće obrane. Hrvatska je opskrbljivala Hrvatsko vijeće obrane značajnim količinama oružja i vojne opreme, te gorivom, vozilima, hranom, a i municijom. Među materijalno-tehničkim sredstvima bilo je prisustvo tenkova T-55 i haubica, s oznakom HV-a. Tako su, na primjer, hrvatski tenkovi T-53 bili prisutni na području Gornjeg Vakufa, kojima su upravljale posade Hrvatske vojske protiv Armije Republike Bosne i Hercegovine.¹⁰⁰

Raspoloživi podaci ukazuju na značajnu ulogu Republike Hrvatske u naoružavanju bosansko-hercegovačkih Hrvata. Tako je, primjera radi, 10. maja 1991. Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske omogućilo nabavku oružja i osiguralo njegov transport kamionima na relaciji Zagreb - Čapljina.¹⁰¹ Najobimnije aktivnosti na naoružavanju hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini organizirane su krajem 1991., nakon napada srpsko-crnogorskog agresora na Dubrovnik. Tada su Hrvati ogromne pare uložili u naoružavanje, te su posjedovali velike količine konvencionalnog naoružanja. "Svako sposoban ima pušku". Neki bogati privatnici su, pored kalašnjikova, nabavili i haubice, sve vrste topova, protivoklopnih bacača i raketne sisteme "stinger". "Svako i najmanje selo osigurano je protivavionskom odbranom".¹⁰²

¹⁰⁰ ICTY, Presuda Blaškiću, str. 45, paragraf 120.

¹⁰¹ AIIZ, 2-551, Informacija Ministarstva unutarnjih poslova Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine o nekim pojavama i događajima koji su posebno uticali na uslozljavanje sigurnosne situacije u Republici, od 11. juna 1991.; S. Čekić, nav. dj., str. 224.

¹⁰² Slobodna Bosna, br. 3, 14. novembar 1991., 5; S. Čekić, nav. dj., str. 224.

Ogroman kontigent naoružanja i vojne opreme namijenjen odbrani Vukovara, koji je zauzet 14. novembra 1991, preusmjeren je u zapadnu Hercegovinu. U preduzećima "Slobodan Princip Seljo" i "Vitez" dobro je funkcionirala organizacija tajnog izvoza i krađe eksploziva i baruta, koji je, pod parolom domovinskog rata u Hrvatskoj, tajno rasturan i za oružje zamjenjivan, uglavnom, u Hrvatskoj.¹⁰³

Općinski odbor HDZ Bugojno obratio se 31. marta 1992. lično ministru obrane Republike Hrvatske, Gojku Šušku, tražeći pomoć u naoružanju.¹⁰⁴

U noći 22./23. aprila 1992. grupa od oko tristo pripadnika oružanih formacija Hrvatske zajednice Herceg Bosna, na čelu sa Dariom Kordićem, iz pogona namjenske proizvodnje "Bratstvo" u Novom Travniku izvukla je tri višecijevna raketna bacača tipa "Orkan" i "Oganj", te jedan broj haubica kalibra 122 mm, a koje su transportirane, preko Prozora, u pravcu zapadne Hercegovine. Tako, dok je JNA još bila stacionirana u Mostaru, u Hercegovinu je dovezeno preko 1.500 dugih cijevi, 1.400 bombi i preko 40.000 obroka.¹⁰⁵

Hrvatska vojska je pružala logističku podršku HVO Hrvatske zajednice Herceg - Bosna. Tako je komandant 160. brigade Hrvatske vojske, pukovnik Dubravko Jezerčić, u Osijeku, 16. jula 1992, na osnovu naredbe komandanta OZ Osijek, donio naredbu o predaji jednog tenka T-55 i jednog BVP M-80, s jednim borbenim kompletom

¹⁰³ S. Salkić - S. Ahmić, Stradanje Muslimana i istražavanje ratnih zločina na području opštine Vitez (rukopis), Zenica, 1993., str. 2-3; S. Čekić, nav. dj., str. 224.

¹⁰⁴ AIIZ, inv. br. 2-1900, Hrvatska demokratska zajednica, Općinski odbor Bugojno, Bugojno, 31. marta 1992. - Ministarstvu obrane Republike Hrvatske (za ministra gospodina Šuška), Zagreb.

Matko Lučić, predsjednik Općinskog odbora HDZ Bugojno, je u navedenom zahtjevu pisao: "Živimo u dramatičnoj situaciji. Pod srpskim smo prijetnjama. Organizirano se iseljava srpsko stanovništvo iz Kupresa i Bugojna. Grupa rezervista (jedan autobus) je došla u civilu i preobukla se u vojne uniforme i razmjestila u iseljene kuće.

Raspolažemo sa minimalnim naoružanjem. Svi Hrvati su spremni za borbu i vlada veliko nezadovoljstvo zbog nedostatka opreme. Naš Regionalni krizni štab u Grudama nije u stanju isporučiti nam potrebnu opremu, a pukovnik Mikulić nas upućuje na Vas.

Molimo Vašu intervenciju i pomoć u naoružanju" (Isto).

¹⁰⁵ S. Čekić, nav. dj., str. 225.

streljiva bez posade "za potrebe OG 'Istočna Posavina'". Navedena materijalno-tehnička sredstva je istoga dana u Osijeku "za 'HVO' Bugojno" preuzeo Josip Jagodin.¹⁰⁶

Kolaboracionistička Hrvatska zajednica Herceg-Bosna ostvarila je saradnju sa mnogim preduzećima u Republici Hrvatskoj, odakle je vršeno snabdijevanje prehrambenim i drugim proizvodima. Nosilac snabdijevanja za područje srednje Bosne bio je grad Bugojno. Ta odluka je donesena 16. juna 1992. u Zagrebu, na sastanku u prostorijama preduzeća "Voće Export-Import", na kome su bili prisutni: Jure Klarić, iz "Voća" Zagreb; Ljupko Tabaković iz Direkcije robnih rezervi Republike Hrvatske; te predstavnici Općinskog stožera HVO Bugojno: Ante Bagarić, Branko Šarić, Zvonko Mihaljević i Josip Pocrnja. Na tom je sastanku bilo govora o nosiocu prihvata, skladištenja, transporta i distribucije prehrambenih roba, ovlaštenoj firmi i osobama koje će izvršiti realizaciju. Nakon toga, održan je 3. jula 1992. sastanak u Bugojnu, na kome je tretirana problematika **"snabdijevanja osnovnim prehrambenim proizvodima pučanstva, prispjelih izbjeglica i vojske općine Bugojno"** (na sastanku su bili prisutni: Vladimir Šoljić, Anto Bagarić, Leon Ćosić, Mihovil Strujić, Zvonko Brajković, te Ljupko Tabaković, načelnik Odjela za poljoprivredno-prehrambene proizvode Direkcije robnih rezervi Republike Hrvatske, i Ljupko Mišura, član Zavičajnog kluba u Zagrebu).¹⁰⁷

"Sagledavajući kompletnu problematiku snabdijevanja grada Bugojna i šire okolice, kao i cijele srednje Bosne, prehrambenim proizvodima u ratnim uvjetima u kojima se našao grad Bugojno i cijela Herceg-Bosna", na sastanku u Bugojnu je dogovoreno da glavni koordinator snabdijevanja osnovnim prehrambenim i "eventualno"

¹⁰⁶ AIIZ, inv. br. 6-437, Republika Hrvatska, Hrvatska vojska, 160. brigada, Klasa: 8/92-01/01, Ur. Broj: 3070-01-92-57, Osijek, 16. srpnja 1992, Zapovjed.

Na kraju tog dokumenta u lijevom uglu ispod imena i prezimena, te svojeručnog potpisa Josipa Jagodina nalazi se pečat okruglog oblika, sa šahovnicom u sredini i sljedećim natpisom: "Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Općinski stožer Bugojno".

¹⁰⁷ AIIZ, 2-1907, Hrvatsko vijeće obrane, Općinski stožer Bugojno, Izvješće/Josipa Pocrnje/Općinskom stožeru Bugojno sa službenog puta u Zagreb, Bugojno 1. avgusta 1992.

drugim proizvodima bude preduzeće "Delta", a Josip Pocrnja nosilac nabavke, prihvata i distribucije roba.¹⁰⁸ On je uspio da 31. jula 1992. osigura 25 tona hrane od Njemačkog humanitarnog društva iz Zagreba, a početkom mjeseca isti kontigent od Crvenog križa i Karitasa.¹⁰⁹

Zapovjednik Općinskog stožera HVO Bugojno, Zdravko Babić, 2. jula 1992. ovlastio je načelnika logistike Josipa Jagodina HVO Bugojno "da u ime Općinskog stožera Bugojno poduzima u Republici Hrvatskoj sve radnje u svezi nabavke i transporta MTS i naoružanja". Jagodin je posebno bio ovlašćen "za radnje oko nabavke oklopnih borbenih sredstava i njihovog transporta do Bugojna".¹¹⁰

HVO Bugojno je zadužilo Mihovila Strujića, člana Predsjedništva HVO, "**uz prethodno odabranu ekipu**", da izvrši zadatak nabavke deficitarnih zrna za topove od 76 mm, zrna za haubicu od 122 mm, oklopna sredstva i dr.¹¹¹ S tim u vezi, on je od 26. jula 1992. putovao u

¹⁰⁸ Isto. Navedeni prijedlog o izboru preduzeća "Delta", iz Bugojna, predložio je HVO Bugojno. To preduzeće je trebalo da dogovori sve ostale detalje u narednim kontaktima sa preduzećem "Voće", iz Zagreba. Ante Bagarić je predložio Josipa Pocrnju da vodi sve poslove oko realizacije tog projekta, prije svega, pšenice i brašna. On je oputovao u Zagreb, gdje je 29. jula 1992. uputio zahtjev Ministarstvu trgovine Republike Hrvatske o preuzimanju oko 250 tona robe u prvom turnusu, "a treba ga realizirati prvi tjedan u osmom (8) mjesecu". Sukcesivnim preuzimanjem roba iz Direkcije za robne rezerve, Pocrnja je smatrao da se mogu "zadovoljiti naše potrebe, što znači da možemo organizirati trgovinu". Uvjeti za dobivanje robe su 60 dana beskamatno (Isto).

Pocrnja je u Zagrebu sa Direkcijom za robne rezerve Republike Hrvatske dogovorio i sljedeće:

- izuzimanje pšenice "iz kontigenta koji je došao iz Austrije, a namijenjen je Republici BiH";
- isporuku svježeg kvasca za potrebe pekare Bugojno (kao donacija);
- uplatu 25 tona mesnih konzervi, "što znači 70 dana ishrane vojnika", od određenih firmi iz Zagreba;
- da se po veoma povoljnim cijenama, preko preduzeća "Odem", u Češkoj uzmu "ZISERI".

U Zagrebu je od 27. jula 1992. egzistirala i kancelarija preduzeća "Delta" (Isto).

¹⁰⁹ Isto.

¹¹⁰ AIIZ, inv. br. 6-443, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Općinski stožer Bugojno, Broj: 01-120-95, 2 juli 1992, Ovlaštenje.

¹¹¹ AIIZ, inv. br. 2-1865, Mihovil Strujić, član Predsjedništva HVO - Hrvatskom vijeću obrane Bugojno, n/r Predsjednika, Izvješće.

Mihovil Strujić je, sa "odabranom ekipom", imao zadatak i da iznađe poslovni prostor za kancelariju HVO u Zagrebu.

Split, Sinj, Ston, Slano, Lozicu, Zagreb, Slunj, Vinkovce, Varaždin, Bjelovar, Osijek i Sisak, gdje je "pokušavao sa ekipom u svakom mjestu posebno izvršiti barem dio zadataka". Tada su nabavili:

- tenk T-55, sa jednim borbenim kompletom 1 komad
- oklopno borbeno vozilo M-30, sa topom od 20 mm i PAM-om 12,7 mm, plus jedan borbeni komplet
- zrno 76 mm - 435 komada
- zrno za haubicu 122 mm - 350 komada
- zrno za minobacač 120 mm - 245 komada
- zrno za minobacač 82 mm - 200 komada
- minobacač 82 mm - 2 komada
- puška - 1 komad
- ručni bacač - 1 komad
- metak 7,9 mm - 10.000 komada
- maljutke - 10 komada
- jedno rotaciono svijetlo.¹¹²

¹¹² Isto. Sva navedena sredstva su dopremljena u Bugojno.

Strujić je sa ekipom u Zagrebu zakupio poslovni prostor (dviije prostorije, jedna od 13,80 m², a druga 12m²), sa infrastrukturom (2 telefona, kancelarijski stolovi dr.).

Strujić je "za naredne aktivnosti" dogovorio "sa oko 80% vjerovatnoće" i sljedeće:

- tenk T-84 1 komad
- tenk T -55 1 komad
- oklopni transporteri 2 komada
- top od 130 mm, iz Divulja 1 komad
- zrna za SIS 1.500 komada
- zrna za haubicu 120 mm 1.000 komada
- mine od 120 mm
- žice za poljske telefone 30 km
- vreće i kreveti za spavanje 500 komada
- topla odijela od 83 MED
- jurišne puške M-16 (po cijeni od oko 650 DEM)
- vojnički snajperi i bacači tromblona.

Navedene zadatke je realizirala grupa u sljedećem sastavu: Mihovil Strujić, Josip Jagodin, Ivica Bodrušić, Mario Nevjestić, Zdravko Lučić, Mirko Crnjak i ekipa Vojne policije iz Bugojna.

Općinski stožer HVO Bugojno dobio je 30. jula 1992. od jedne kasarne u Zagrebu:

- šatorska krila	250-300 komada
- borbeni ranci	oko 250 komada
- vojničke porcije	oko 100 komada
- nove čizme	oko 40 komada
- remenje za hlače	oko 200 komada. ¹¹³

Ministarstvo odbrane Republike Hrvatske je osiguravalo materijalno - tehnička sredstva za potrebe "Hrvatske zajednice Herceg - Bosna". Tako je general-pukovnik Ivan Čermak, 3. avgusta 1992. izdao nalog da se za potrebe Centralne pozadinske (baze) Grude, "a na raspolaganje oružanih snaga BiH - HVO Bugojno", izda 100 komada mina 120 mm i 200 komada mina 82 mm.¹¹⁴

Istoga dana general Čermak je Tehničko-prometnoj upravi izdao nalog za izdavanje materijalnih sredstava za potrebe Centralne pozadinske baze Grude, "a na raspolaganje oružanih snaga BiH - HVO Bugojno":

- Lanser Strela 2 M	- 1 komad
- Raketa Strela 2 M	- 6 komada
- AP AK - 74	- 30 komada
- Municija 5,45 mm	- 40.000 komada
- Uniforme	- 200 kompleta (za zimu)
- Metak 122 mm Gvozdin	- 100 komada. ¹¹⁵

¹¹³ AIIZ, 2-1907, Hrvatsko vijeće obrane, Općinski stožer Bugojno, Izvješće/Josipa Pocrnje/Općinskom stožeru Bugojno sa službenog puta u Zagreb, Bugojno, 1. avgusta 1992.

Navedenu opremu su osigurali i dobili Josip Pocrnja i Nikola Pavlović.

¹¹⁴ AIIZ, inv. br. 6-442, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Klasa: 003-05/92-01/252. Ur. Broj: 512-07-06/92-01/252, Zagreb, 3. avgusta 1992, - Rikardu Benčiću Rijeka, Nalog.

Josip Jagodin je bio odgovorna osoba, "koja će sredstva preuzeti".

General Čermak je bio zadužen za opskrbu Hrvatske vojske i on je, po generalu Bobetku, **"i sam dolazio na front i njegove pošiljke su dolazile tačno u sekundu..."** (J. Bobetko, nav. dj., str. 298).

¹¹⁵ AIIZ, inv. br. 6-440, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Klasa: 003-05/92-01/252, Ur. Broj: 512-07-06/92-01/252, Zagreb, 3. avgusta 1992. ___ Tehničko-prometnoj upravi, Nalog.

Odgovorna osoba "koja će sredstva preuzeti je Josip Jagodin, JMBG 2701960191760 Bugojno".

Sekretarijat za narodnu odbranu Općine Beli Manastir je 6. avgusta 1992. predao Općinskom stožeru HVO Bugojno sljedeća materijalna sredstva:

- RPG 2	- 2 komada
- RPG 7	- 1 komad
- Mine za RPG	- 70 sanduka
- AP	- 50 komada. ¹¹⁶

Istoga dana navedeni naslov je predao "gospodinu Jagodin Josipu, ovlaštenom dočasniku HVO Bugojno - Općinski stožer Bugojno" sljedeća materijalno - tehnička sredstva:

- PHP (pištolj)	- 10 komada
- Snajper	- 1 komad
- Meci za snajper	- 60 komada. ¹¹⁷

Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, general-pukovnik Ivan Čermak, pomoćnik ministra obrane, izdalo je 12. avgusta 1992. nalog Tehničko-prometnoj upravi za izdavanje materijalnih sredstava za potrebe HVO Bugojno:

- AK - 47	- 150 komada
- Municija 7,62 x 39	- 50.000 komada
- Ručne bombe	- 300 komada
- Uniforme	- 400 komada
- Minobacač 60 mm	- 4 komada
- Minobacač 82 mm	- 4 komada
- Mina 82 mm	- 100 komada. ¹¹⁸

¹¹⁶ AIIZ, inv. br. 6-439, Republika Hrvatska, Općina Beli Manastir, Sekretarijat za narodnu odbranu, Bilje, 6. avgust 1992, Potvrda.

Navedena materijalno - tehnička sredstva je 7. avgusta primio Josip Jagodin.

¹¹⁷ AIIZ, inv. br. 6-438, Republika Hrvatska, Općina Beli Manastir, Sekretarijat za narodnu odbranu, Osijek, 6. avgusta 1992, Potvrda.

Jagodin je 7. avgusta preuzeo pomenuta materijalno-tehnička sredstva i prevezao ih "osobnim vozilom reg. Oznake BU = 57-89".

¹¹⁸ AIIZ, inv. br. 6-441, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Klasa: 003-05/92-01/252, Ur. Broj: 512-07-06/92-01/252, Zagreb, 12. avgusta 1992. - Tehničko-prometnoj upravi, Nalog.

Josip Jagodin je bio odgovorna osoba "koja će sredstva preuzeti".

I 156. brigada Hrvatske vojske je osiguravala materijalno - tehnička sredstva za potrebe HVO Bugojno. Pored Josipa Jagodina, i Ante Zečević, iz Bugojna, pripadnik HVO Bugojno, je bio ovlašten da za potrebe HVO-a preuzima i vrši prijevoz tih sredstava za Bugojno. Njega je 19. avgusta 1992. ovlastio Ivica Lučić, zapovjednik brigade "Eugern Kvaternik" (Bugojno), da za potrebe HVO-a preuzme streljivo od 156. Makarske brigade.¹¹⁹

I 4. brigada Zbora narodne garde je osiguravala pripadnike HVO Bugojno materijalno - tehničkim sredstvima. Tako je pripadnicima HVO Bugojno 11. septembra 1992, iz skladišta 4. brigade ZNG u Orašcu (Vojna pošta 1114 Split), izdato:

- mine za MB 60 mm - 144 komada
- metak 20 mm OBRLIKON - 360 komada.¹²⁰

Općinskom stožeru HVO je 19. septembra 1992. iz skladišta 4. brigade ZNG odobreno izdavanje i prijevoz sljedećih materijalno - tehničkih sredstava:

- PAP 7,62 - 10 komada
- Metak 7,62 i 39 (?) - 10 sanduka
- Metak 7,9 - 10 sanduka
- Metak 20 mm OBRIKLON - 180 komada
- Uniforma komplet - 30 kompleta.¹²¹

¹¹⁹ AIIZ, inv. br. 2-1866, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Zapovjedništvo brigade "Eugen Kvaternik" Bugojno, Broj: 02-128-668/92, Bugojno, 19. avgusta 1992, Ovlaštenje.

¹²⁰ AIIZ, inv. br. 2-1869, Vojna pošta 1114 Split, Orašac, 11. septembar 1992, Potvrda. Na kraju tog dokumenta nalazi se pečat okruglog oblika, sa šahovnicom u sredini i natpisom: "Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Zbor narodne garde, 4. brigada".

¹²¹ AIIZ, inv. br. 2-1870, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Zbor narodne garde, 4. brigada, Klasa: 803-05/92-03/316, Ur. broj: 5124-01-01-92-4, Orašac, 19. septembar 1992. - Općinskom stožeru HVO Bugojno, Odobrenje za izdavanje i prijem TMS.

Materijalno-tehnička sredstva su predana Zdenku Šislavu, pripadniku HVO Bugojno (JMBG: 3105970191256, br. iskaznice 1278) na osnovu zahtjeva zapovjednika HVO Bugojno, od 12. septembra 1992. i odobrenja za Zdenka Šislava, "kojim se ovlašćuje da u ime Stožera doveze TMS, broj: 01-325/92, od 09.09.1992."

HVO Bugojno je nabavljao materijalno - tehnička sredstva od Ministarstva odbrane Republike Hrvatske. Taj zadatak je u ime HVO Bugojno (brigade "Eugen Kvaternik") izvršavao Josip Jagodin. On je u vremenu od 8.-24. oktobra 1992. u Hrvatskoj podigao sljedeću robu:

- podkape	1.500 komada
- majice	1.500 komada
- duge gaće	1.500 komada
- rakete 128 mm	50 komada
- APK cijev 7,62 mm	300 komada
- metak 7,62 mm	200.000 komada
- mitraljez 12,7 mm	1 komada
- streljivo 12,7 mm	4.000 komada
- raketa RPG - 7	50 komada
- mine 120 mm	500 komada
- metak ZIS 76 mm	200 komada
- metak 7,62 mm	200.000 komada
- metak ZIS 76 mm	100 komada
- metak 14,5 mm	50.000 komada
- kabanice	500 komada
- jakne "Duplon"	1.000 komada. ¹²²

¹²² AIIZ, inv. br. 2-1873, HZ H-B, Hrvatsko vijeće obrane, Brigada "Eugen Kvaternik" Bugojno, Bugojno, 4. novembra 1992, Izvješće (Josipa Jagodina); AIIZ, inv. br. 6-123/4, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane Zagreb, KLASA: 003-05/92-01/252, UR. BROJ: 512-07-06/92-01/252, Zagreb, 9. oktobra 1992. Tehničko-prometnoj upravi, Nalog.

HVO Bugojno je u oktobru 1992. Ministarstvu odbrane Republike Hrvatske dostavio sljedeću robu:

- TKM 71	3.000 komada
- BRK M-75	2.004 komada
- AU 20 E	2.266 komada
- AU 20 A	2.738 komada
- Trotilski metak	500 komada
- Sporogoreći štapin	2000 m.
- TNT	700 kg.
- Nitro penta	500 kg.
- PMA-2	500 komada
- PMA-3	560 komada
- TMA - 4	300 komada (Isto).

Navedenu robu je iz Bugojna otpremio Ivica Bodružić. Preduzeće "Slavko Rodić" je dužilo HVO za tu robu u iznosu od 301.584 DEM.

Prilikom spravnjenja između Ministarstva obrane Republike Hrvatske i HVO Bugojna Ministarstvo je HVO dugovalo 392.000 DEM. HVO je ostao u potraživanju granate 122 mm, koje je trebalo da ubrzo stignu u Bugojno.

General Čermak, pomoćnik ministra obrane Republike Hrvatske, je 24. oktobra 1992. Tehničko-prometnoj upravi Ministarstva obrane izdao nalog za izdavanje materijalnih sredstava za potrebe HVO Bugojno preko Centralne pozadinske baze Grude:

- metak 7,62x39	200.000 komada
- metak 76 mm ZIS	100 komada
- metak 14,5 mm	50.000 komada. ¹²³

General - pukovnik Ivan Čermak je pružio "izuzetnu podršku" HVO Bugojno u vezi sa isporukom materijalno - tehničkih sredstava. On je 16. novembra 1992. Tehničko-prometnoj upravi Ministarstva obrane Republike Hrvatske izdao nalog za izdavanje materijalnih sredstava za potrebe HVO Bugojno preko Centralne pozadinske baze Grude sljedeća materijalno - tehnička sredstva:

- Metak "ZIS" 76 mm	300 komada
- Metak 122 D-30	200 komada
- Raketa RPG 7	50 komada. ¹²⁴

General Čermak je 28. novembra 1992. HVO Bugojno odobrio do tada "najbolji" kontigent materijalno - tehničkih sredstava:

- Metak 76 mm "ZIS"	300 komada
- Metak 122 mm D-30	150 komada
- Metak 5,45 mm	8.800 komada
- Metak 7,62 x 39	500.000 komada

¹²³ AIIZ, inv. br. 6-123/1, Republika Hrvatska Ministarstvo obrane, Zagreb, KLASA: 003-05/92-01/252, UR. BR: 512-07-06/92-01/252, Zagreb, 24. oktobra 1992. - Tehničko-prometnoj upravi, Nalog.

"Odgovorna osoba koja će preuzeti sredstva je gosp. JOSIP JAGODIN, JMBG 2701960191760".

¹²⁴ AIIZ, inv. br. 6-113/2, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane Zagreb, KLASA: 003-05/92-01/252, UR. BR: 512-07-06/92-01/252, Zagreb, 16. novembra 1992. - Tehničko-prometnoj upravi; Isto, inv. br. 2-1874, HZ H-B, Hrvatsko vijeće obrane, Brigada "Eugen Kvaternik" Bugojno, Bugojno, 1. decembra 1992, Izvješće (Josipa Jagodina).

Navedena sredstva je preuzeo i uputio za Bugojno Josip Jagodin.

- Minobacač 60 mm	10 komada
- Minobacač 82 mm	6 komada
- Mina 60 mm	500 komada
- Mina 82 mm	500 komada
- Mina 120 mm	500 komada
- BR M - 91	1.000 komada
- TTM	500 komada
- LRL 107 mm	1 komada
- Raketa 107 mm	100 komada
- Pištolj "Makarov"	200 komada
- Metak 9,3 mm	20.000 komada
- PAM 14,5 mm/2	2 komada
- Metak 14,5 mm	30.000 komada
- PPG 22	100 komada. ¹²⁵

U većim gradovima Republike Hrvatske su, radi organizovanja nabavke materijalno-tehničkih sredstava, opreme i dr., formirani tzv. uredi HVO-a ili zavičajni klubovi, čiji su ovlašteni predstavnici direktno komunicirali sa relevantnim strukturama iz vojnog i političkog rukovodstva Republike Hrvatske, radi osiguranja naoružanja, municije, opreme i drugih sredstava, te sa iseljenicima u

¹²⁵ AIIZ, inv. br. 6-123/3, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane Zagreb, KLASA: 003-05/92-01/252, UR. BR: 512-07-06/92-01/252, Zagreb, 28. novembra 1992. - Tehničko-prometnoj upravi; AIIZ, inv. br. 2-1874, HZ H-B, Hrvatsko vijeće obrane, Brigada "Eugen Kvaternik" Bugojno, Bugojno, 1. decembra 1992, Izvješće (Josipa Jagodina).

Josip Jagodin, "odgovorna osoba koja će sredstva preuzeti", je navedenu robu dopratio do Splita uz pratnju vojne policije iz Zagreba, **"gdje nas je trebala dočekati naša vojna policija koja je bila na vrijeme obaviještena"**. Kamioni su ostali u krugu "Špedicije" u Splitu, gdje je izvršen pretovar, radi lakšeg transporta. U Zagrebu nije bilo dovoljno kamiona, pa je Jagodin zamolio **"Beoviča iz MORH (Ministarstvo obrane Republike Hrvatske - primj. S.Č.) da nam odobri jedan kamion, što je on i učinio"**.

General Čermak je obećao Josipu Jagodinu da će za nekoliko dana dobiti nalog za top 130 mm, koga je trebalo preuzeti u Šibeniku i 1.000 granata za isti, a **"koja bi se preuzele iz skladišta MORH"**.

U vezi sa daljom saradnjom HVO Bugojno sa **Ministarstvom obrane Republike Hrvatske Jagodin** je obećao da će **"pokušati iz preduzeća 'Slavko Rodić' isporučiti upaljače AU 18 ili odgovarajuće i nitro-pentu koja im je hitno potrebna"** (Isto).

Americi, Kanadi i Australiji, sa dijasporom u Evropi, od kojih su dobijali novac i dr. HVO Bugojno je, primjera radi, imao svoje urede u Zagrebu i Splitu, a HVO Konjic u Zagrebu,¹²⁶ itd.

HVO Bugojno je iz Republike Hrvatske dobijao i lijekove, sanitetski materijal i konzerviranu hranu. Tako je Medicinski fakultet (Zavod za fiziologiju i imunologiju) u Rijeci 16. decembra 1992. HVO Bugojno dostavio veću količinu lijekova, sanitetskog materijala i konzervirane hrane:

- 5 x acetyl digoxin tabl
- 3x marcumar tabletten
- 7x propranolol amp. 1 mg
- 4x zentropil tabl.
- 2x lindocain
- 3x homatropin
- 2x isogutt
- 20x gevisol bund (kavistar zu 10 l)
- 4x polyvdon - jod komplex
- 4x depot-pencillin 4 mega
- 20x nexion puder 2%
- 2x betasodona flussigsbife
- 10x atropinum sulfuricum amp
- 30x zweiidrittelektrolytlosung mit kohlenhydraten 500 ml
- 1x dibromol tinktur gefarbt
- 3x cloran phenikol paket 1000 kapsula
- 10x ampicillin tabl. 500 mg
- 5x distramevrin
- 2x desinfektionsmittel sagrotan 15 falschen zu 1 kg

¹²⁶ AIIZ, 2-1863, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Bugojno, Ured HVO Bugojno u Splitu - Predsjedništvu HVO Bugojno; AIIZ, 2-1812, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Glavni stožer HVO, Dj. broj: 01-540/93. i 01-541/93, Mostar, 27. marta 1993. - Ured HVO Konjic Zagreb, Saglasnost.

- 10x špinat
- 12x mrkva
- 13x tomato rajčica
- 16x malina".¹²⁷

Vojne i civilne vlasti Hrvatske zajednice Herceg-Bosna su imovinu pojedinih preduzeća Republike Bosne i Hercegovine izmještali u Republiku Hrvatsku. Tako je HVO Bugojno mnoge proizvode iz "Slavka Rodića" (sva dokumentacija, mnogi alati, upaljači, pancir ploče i drugi materijali), gdje je bila razvijena vojna industrija, izvezio u Republiku Hrvatsku, odakle su dobijali novac ili materijalno-tehnička sredstva.¹²⁸ Preduzeće "Univerzal" u Zagrebu je marta 1993. bilo dužno "S. Rodiću" oko 150.000 DM za isporučene strojeve.¹²⁹ Decembra 1992. "S. Rodić" je preduzeću "Končar" SUS u Zagrebu isporučio 4 komada pancirnih ploča.¹³⁰

¹²⁷ AIIZ, inv. br. 2-1909, Medicinski fakultet, Zavod za fiziologiju i imunologiju, Rijeka, 16. decembra 1992. - HVO Bugojno Bugojno.

Medicinski fakultet je navedenu robu dobio od Crvenog križa Njemačke (Dr Ritter) i različitih donacija iz Italije. Materijal su preuzeli, radi dostave, Ljupko Lozančić i Franjo Breljak, sa kombijem marke Renault, reg. Br. HVO-375-M. U potpisu dopisa su dvojica nastavnika Medicinskog fakulteta (Prof. dr Stipan Jonjić i Prof. dr Miljenko Dorić).

¹²⁸ AIIZ, inv. br. 6-109, Općinski stožer HVO Bugojno, Izvješće HVO Bugojno.

¹²⁹ AIIZ, inv. br. 6-402, Bodrušić Ivica, predstojnik, Podured namjenske industrije, Bugojno, 7. aprila 1993. - Predsjedniku HVO Bugojno i Predstojniku Uredu za gospodarstvo, Izvješće sa službenog putovanja u Zagreb, od 30.03.-03.04.1993.

¹³⁰ Isto. Ivica Bodrušić je 30. marta 1993. posjetio preduzeće "Končar SUS" Zagreb, gdje je razgovarao sa direktorom, Dr Blagom Brkićem. Dogovoreno je da pancirne ploče budu plaćene "po svjetskim cijenama, ali u njihovim proizvodima, za koje je Topništvo HVO Bugojno iskazalo interes", s tim što je trebalo dobiti saglasnost Ministarstva obrane Republike Hrvatske. U razgovoru sa pomoćnikom načelnika Uprave za proizvodnju Ministarstva obrane, istoga dana, Mirjanom Gambiroža, koja ga informirala da je pri Ministarstvu formirana vladina agencija, pod nazivom "Alan", preko koje se odvijao kompletan promet repromaterijala i gotovih proizvoda namjenske industrije, kojim je rukovodio Zagorac. U međuvremenu je "Končar-SUS" u pisanoj formi zatražio saglasnost za kompenzaciju, na što je pristao Zagorac, ali za manju količinu nišanskih sprava od dogovorene. U ponovnim razgovorima u "Končar-SUS"-u, 2. aprila 1993. insistirao je na sljedeće nišanske sprave:

- nišanske "Panorame", sa kulimatorima	2 komada
- nišanske sprave UANU-2, sa pripadajućim priborom	1 komad
- nišanske sprave UANU-1, sa pripadajućim priborom	8 komada.

Za realizaciju navedenog zadatka Josip Pocrnja je dobio ovlaštenje u pisanoj formi.

Ukupan iznos koji je trebalo naplatiti za pancir ploče je 40.000 DM, "od čega je plaćeno 10.000 DM na nerezidentni račun 'Rodića' u HRD, a ostatak je predmet kompenzacijskog posla" (Isto).

HVO Bugojno je, prema svom Izvješću od aprila 1993, Republici Hrvatskoj "na razna načine pomogao sa 3.500.000 DM, proizvodima TBM-a 2.000.000 DM. Kožom za cipele u vrijednosti cirka 3.000.000 DM. Dostavom luksuznim autima - 126 komada (u vrijednosti 1.500.000 DM). Vojne opreme u vrijednosti cirka 2.000.000 DM, sve je to dato bez traženja i bez dobivanja neke posebne protivvrijednosti".¹³¹

HVO Bugojno je ovlastio Dragu Bagarića, iz Bugojna, da sve dokumente - otpremnice u vezi sa protokom robe iz Bugojna u Hrvatsku i iz Hrvatske u Bugojno ovjerava sa utvrđenim pečatom i potpisom.¹³² Za putovanja civilnih lica bio je ovlašten Ante Krajinović, iz Bugojna, sa utvrđenim pečatom i potpisom.¹³³

Pripadnik HVO, Ivica Žulj iz Bugojna, bio je ovlašten (od strane HVO Bugojno) "da izvrši prevoz materijalno-tehničkih sredstava iz Bugojna za Zagreb".¹³⁴

HVO Bugojno je 31. maja 1992. određenu opljačkanu robu iz Bugojna, **"ratni plijen HVO Bugojno"** (ladice za registar kase, **"postolja od registar kasa"**) prevezio u Republiku Hrvatsku, **"s ciljem da ga po mogućnosti zamijeni za naoružanje ili vojnu opremu potrebnu Općinskom stožeru HVO Bugojno"**.¹³⁵

¹³¹ AIIZ, inv. br. 6-109, Izvješće HVO Bugojno.

¹³² AIIZ, inv. br. 6-378, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane Bugojno, Ovlašćenje. Pečat je bio okruglog oblika, sa šahovnicom na sredini i sljedećim natpisom: "HRVATSKO VIJEĆE ODBRANE BUGOJNO". Desno od pečata bio je svojeručni potpis Drage Bagarića.

¹³³ Isto. Pečat je bio okruglog oblika, sa šahovnicom u sredini i natpisom: "HRVATSKA ZAJEDNICA HERCEG-BOSNA, HRVATSKO VIJEĆE ODBRANE OPĆINA BUGOJNO". Desno od pečata bio je svojeručni potpis Ante Krajinovića.

¹³⁴ AIIZ, inv. br. 6-377, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane Bugojno, Ovlašćenje.

Predsjednik HVO Bugojno je zahtijevao "od postrojbi HVO-a i HV da pomognu (Ivici Žulju - primj. S.Č.) u prevozu navedenih sredstava".

¹³⁵ AIIZ, inv. br. 2-1901, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Općinski stožer Bugojno, Broj: 02-101-6/92, 31. maja 1992, Potvrda; Isto, inv. br. 2-1862, Općinski stožer HVO Tomislavgrad, 01. juni 1992. - Općinskom stožeru HVO Bugojno.

Ladice za registar kase, "ratni plijen HVO Bugojno", upućene su "po časniku Vinku Žuljeviću u Republiku Hrvatsku, radi izmještanja ili zamjene za uniforme koje su nam neophodne u Bugojnu". Stoga je zamjenik zapovjednika Općinskog stožera HVO Bugojno 31. maja 1992. Vinku Žuljeviću izdao potvrdu, moleći "sve postrojbe HVO i HV da izađu u susret i ne prave probleme prilikom transporta" (Isto).

Krajem maja i početkom juna 1992. HVO Bugojno je određenu količinu kože vrste Semikron i Komerc Krupon, "**a koja je vlasništvo HVO Bugojno**", izmjestio, "zbog sigurnosti sa područja općine Bugojno na teritorij Republike Hrvatske". Ta roba je izvežena iz Bosne i Hercegovine radi prodaje.¹³⁶

I određeni stručnjaci ("najbolji stručnjaci") iz Bugojna su prelazili u Republiku Hrvatsku (Zagreb, Split, Slavonski Brod i dr.), pomažući razvoju vojne industrije u Hrvatskoj, kao što su, između ostalih: Milan Prpić, načelnik Tehničke službe Glavnog stožera Hrvatske vojske; Vladimir Grlica, savjetnik za brodogradnju u Glavnom stožeru Hrvatske vojske, zatim Ivan Baković, Pero Pejak i drugi.¹³⁷

Republika Hrvatska se obraćala nekim institucijama Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, tražeći saglasnost da se određena stručna lica angažuju za vojne potrebe. Tako se pukovnik Mr Igor Fističić, načelnik Uprave za strateška istraživanja Ministarstva obrane Republike Hrvatske, 29. marta 1993. obratio predstojniku obrane grada Bugojna, Pavi Dragunu, sa molbom za angažovanje Stipice Markovića za vanjskog saradnika na projektu iz područja sustava za upravljanje vatrom (SUV) za topništvo.¹³⁸

¹³⁶ AIIZ, inv. br. 2-1902, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Ured gospodarstva Bugojno, Broj: 06-125-694/93, 4. juni 1993, Ovlaštenje.

Mladen Pavlović je, u ime Ureda gospodarstva HVO Bugojno, 4. juna 1993. izdao ovlaštenje Stipi Vujeviću da, za potrebe HVO Bugojno, kožu ponudi "**na prodaju pod uvjetima koji trenutno važe na tržištu takvih roba**". Konkretnu realizaciju prodaje trebalo je izvršiti preko Ureda HVO Bugojno", uz predočenje sve potrebne dokumentacije o izvršenom poslu".

¹³⁷ AIIZ, inv. br. 6-109, Općinski stožer HVO Bugojno, Izvješće HVO Bugojno.

¹³⁸ AIIZ, inv. br. 2-1905, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane, Glavni stožer HV, Uprava za strateška istraživanja, Klasa: 644-01/93-02-01, Ur. br: 512-06-16-93-35, Zagreb, 29. marta 1993. - Predsjedniku Obrane grada Bugojna, n/r Pave Draguna.

Stipica Marković je za rad na navedenom projektu bio specijaliziran, jer je završio Vojno-tehnički fakultet specijalnost SUV. On je, po ocjeni načelnika Fističića, predviđen "kao vanjski suradnik tima SUV topništva". Stoga je molio da mu se omogući "da se uključi u rad na ovome vrlo važnome projektu", koji bi "u dogledno vrijeme trebao biti završen, a njegova primjena omogućit će povećanje učinkovitosti topničkih postrojbi, uz isti ili manji utrošak streljiva i manji broj ljudi".

Pukovnik Fističić je bio uvjeren "kako ćete nam izaći u susret glede angažmana gospodina Markovića, a time ćemo svi biti na dobitku, jer ćemo brže doći do zajednički željenih nam rezultata" (Isto).

Između Uprave za proizvodnju Ministarstva obrane Republike Hrvatske i preduzeća na području Hrvatske zajednice Herceg-Bosna postojala je saradnja iz oblasti namjenske proizvodnje.¹³⁹

"Državni" organi Hrvatske zajednice Herceg-Bosna su saradivali sa državnim organima Republike Hrvatske i u mobilizaciji boraca za u postrojbe HVO (i HV). Općinski HVO-i HZ HB su, "zbog ratne situacije" i "potrebe za borcima", na sjednici u Gornjem Vakufu, 16. oktobra 1992. donijeli Odluku da se na području Republike Hrvatske zabrani upis svim studentima muškarcima starijim od 18 godina i zabrani studij ranije upisanim studentima muškarcima koji nisu imali urednu dokumentaciju od HVO-a.¹⁴⁰

¹³⁹ AIIZ, inv. br. 2-1868, Republika Hrvatska, Ministarstvo obrane Zagreb, Uprava za proizvodnju, Klasa: 035-01/92-01/3828, Ur. br: 512-07-06/92-01/01, Zagreb, Zabilješka.....

Tako su na sastanku, održanom u prostorijama Ministarstva obrane Republike Hrvatske u Zagrebu, 28. avgusta 1992, između predstavnika preduzeća "NIB" Bugojno i predstavnika Ministarstva obrane Republike Hrvatske, dogovoreni konkretni oblici saradnje u oblasti namjenske proizvodnje:

"1. Da se preduzeću 'NIB' Bugojno skladišni prostor u SPC - Prečko za skladištenje elemenata upaljača TK-130 (UT M68-P1), a koji su potrebni proizvođačima upaljača za potrebe HV.

2. MORH je izrazilo interes za hitnu proizvodnju upaljača TK-130 (ili nekog drugog, koji bi se proizvodili u Bugojnu za potrebe MORH. S timu svezi, predstavnici poduzeća 'NIB' će u najkraćem mogućem roku dostaviti ponudu za proizvodnju minskih upaljača TK - 130, AU-29, PBD, AU - 52, AU-18 P1 i sl., po vrstama i količinama koje mogu proizvoditi.

3. MORH je također izrazilo interes za proizvodnju protupješađijskih i protutenkovskih mina (MRUD, PROM-KD, TMRP-6 i sl.), a o čemu će poduzeće 'NIB' Bugojno takođe dostaviti MORH ponudu za proizvodnju.

4. Poduzeće 'NIB' Bugojno izrazilo je interes za proizvodnju minobacačkih mina 120, 82 i 60 mm, te je predstavnicima poduzeća predala konstrukcijska dokumentacija za navedene mine.

Poduzeće 'NIB' Bugojno ostaje u obavezi da u slučaju potrebe tehničko-konstrukcijske dokumentacije za potrebe MORH, koja je u njihovom vlasništvu, istu ustupi MORH na korištenje.

U svezi proizvodnje minobacačkih mina, MORH će pružiti tehničku pomoć, kao i osigurati određene komponente (košuljice, stabilizatori i sl.) u zamjenu za deficitarne komponente potrebne MORH (plastični eksploziv, TNT i sl.)."

Dogovor su u ime Uprave za proizvodnju Ministarstvu obrane Republike Hrvatske potpisali diplomirani inženjeri Dr Nikola Gambiroža i Dr Milan Prpić, a u ime preduzeća "NIB", iz Bugojna, diplomirani inženjeri Pero Pejak i Ivica Bodrušić.

¹⁴⁰ AIIZ, inv. br. 2-1911, Hrvatska Zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane Bugojno, Broj: 02-127-1388/92, Bugojno, 16. oktobra 1992. - Republici Hrvatskoj putem Ministarstva unutarnjih poslova Hrvatske Zajednice Herceg Bosne Mostar.

Hrvatsko vijeće obrane Bugojno je istoga dana, na osnovu navedene odluke, uputilo Zahtjev Republici Hrvatskoj da zabrani "upis svim studentima muškarcima starijim od 18 godina koji imaju urednu dokumentaciju o dozvoli studiranja izdatu od strane HVO-a Bugojno" i zabrani "daljnji studij ranije upisanih studenata muškarcima također koji nemaju urednu dokumentaciju o dozvoli za produžetak studija izdatu od strane HVO-a Bugojno". Taj zahtjev se odnosio "na muškarce hrvatske nacionalnosti koji su građani općine Bugojno".

Republika Hrvatska je HDZ Bosne i Hercegovine osiguravala i sredstva. Tako je Ministarstvo finansija Republike Hrvatske Općinskom odboru HDZ Bugojno izdvojilo sredstva na posebnom računu kod jedne banke u Beču u iznosu od 540.000 DM. Općinski odbor HDZ Bugojno je početkom marta 1992. dao saglasnost da se ta sredstva upotrijebe **"na ime dogovorene isporuke opreme za potrebe obrane Bugojna"**.¹⁴¹ Ministarstvo finansija Republike Hrvatske je i 3. jula 1992. HDZ Bugojno dostavilo 10.000 DM.¹⁴²

¹⁴¹ AIIZ, 2-1899, Hrvatska demokratska zajednica, Općinski odbor Bugojno, Bugojno, 3. marta 1992. - Regionalnom kriznom štabu Grude.

Općinski odbor HDZ Bugojno je ta sredstva stavio na raspolaganje Ministarstvu obrane Republike Hrvatske da kompenzacijom pokrije rashode **"na ime dogovorene isporuke opreme za potrebe obrane Bugojna"**.

¹⁴² AIIZ, inv. br. 2-1906, Republika Hrvatska, Ministarstvo finansija, Zagreb, 3. juna 1992, Potvrda.

Navedena sredstva je u Ministarstvu finansija preuzeo sveštenik Stipe Džalto (rođen 1931.) iz Bugojna (sredstva mu je lično predao ministar finansija Mr Jozo Martinović). Taj novac je od velečasnog Džalte 5. juna 1992. primio Mirko Lozančić.

III

DOGAĐAJI KOJI SU PRETHODILI ZLOČINIMA

Opšte prilike

U okviru priprema za realizaciju velikodržavnog projekta i nacionalističke agresivne politike “Velike Srbije”, u kojoj bi **“svi Srbi bili u jednoj državi”**, razoružana je Republika Bosna i Hercegovina. Tako je, na osnovu naređenja Generalštaba Oružanih snaga SFRJ, str. pov. br. 19-1, od 14. maja 1990, izvršena akcija **“preuzimanja, smještaja i čuvanja kompletnog naoružanja i municije od Teritorijalne odbrane u magacinima JNA”**.¹ Predislociranje naoružanja i municije Teritorijalne odbrane opštine Bugojno izvršeno je 6. avgusta 1991. Tom je prilikom iz skladišta Teritorijalne odbrane (nalazilo se u gradu) u skladište Jugoslovenske narodne armije u selu Daljan kod Donjeg Vakufa odvezeno 2.684 komada ličnog naoružanja (puške i automati - bez pištolja), 32 minobacačka i artiljerijska oruđa, te 787.716 metaka za lično naoružanje i velike količine granata za artiljerijska oruđa.²

¹ Arhiv Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava u Sarajevu (u daljem tekstu: AIIZ), inv. br. 2-917, Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina, Republički štab Teritorijalne odbrane, DTO6/1-79, Sarajevo, 13. septembra 1990. - Predsjedništvu SR BiH.

² AIIZ, inv. br. 6-79, Revers Opštinskog štaba teritorijalne odbrane Bugojno od 06.08.1991.

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine (SDS BiH) provodi masovno vojno organizovanje i naoružavanje srpskog stanovništva. Naredbom te stranke, od 26. oktobra 1991, naređeno je:

- formiranje komandnih mjesta;
- uspostavljanje pune mobilnosti TO;
- formiranje jedinica za front i određivanje njihovih zamjena;
- prevođenje svih ljudi mlađih od 40 godina iz civilne zaštite u TO, a pretpočinjavanje TO korpusima;
- „paravojne formacije, ako postoje, odmah rasformirati i prevesti u TO”.³

I na području Bugojna su, u skladu sa navedenom naredbom SDS-a, formirane „dobrovoljačke” jedinice. Prema dokumentu Komande 2.Vojne oblasti „Zaključci iz procene stanja na prostoru BiH u zoni odgovornosti 2.VO” (prilog „Dobrovoljačke jedinice u zoni odgovornosti 2.VO”), od 20. marta 1992, na teritoriji općine Bugojno bile su formirane „dobrovoljačke” jedinice sa brojnim stanjem od 800 ljudi.⁴

Općinski odbor HDZ za BiH Bugojno je krajem jula 1991. u ilegali formirao Krizni štab Bugojna (političko rukovodstvo hrvatskog naroda)⁵ i zapovjedništvo grada Bugojna (vojno rukovodstvo hrvatskog naroda).⁶ Za novoformiranu vojnu organizaciju usvojen je naziv „Hrvatska vojska BiH”, a po formiranju “Hrvatske zajednice Herceg-Bosna” - „Hrvatska vojska HZ H-B”. Formirano zapovjedništvo, već u avgustu 1991, (po samo njima poznatim

³ H. Efendić, **KO JE BRANIO BOSNU**, Udruženje građana plemićkog porijekla BiH, Sarajevo 1998, str. 61.

⁴ S. Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.-1995**, Sarajevo 1994, str. 284-298.

⁵ .: **VATRE NAD VRBASOM**, Prilozi za bugojansku ratnu kroniku 1990.-1993, HKD „Napredak” i Župni ured - Bugojno, Bugojno 1993, str.42-43.

⁶ Isto.

ovlaštenjima) izrađuje dokumente za “odbranu” Bugojna. Planira formiranje i osniva zapovjedništva, jedinice i razne službe, priprema “odbranu” grada, u kojoj se označava osnovnim nosiocem odbrane grada. Paralelno sa tim, provodi aktivnosti naoružavanja i opremanja vojske, te pomaganje Hrvatskoj vojsci u ratu protiv JNA⁷.

Za vrijeme rata u Hrvatskoj HDZ Bugojno je koordinirala odlazak dobrovoljaca u policiju Hrvatske, a kasnije i Hrvatsku vojsku⁸. “...Agresiju na Hrvatsku narod Bugojna shvatio je kao agresiju na samog njega,... Desetine najboljih sinova otišlo je dobrovoljno boriti se protiv Srbo-četničkih bandi po mnogim ratištima u Hrvatskoj.”⁹.

Prema dokumentima Zapovjedništva odbrane Bugojna, koje je formirano od strane bugojanskog HDZ-a, vršena je i obuka formiranih jedinica, prema „*Planovima pouke*” Hrvatske vojske. A krajem 1991. i prema NATO priručnicima, te kroz organizovan odlazak oficira i vojnika u jedinice Hrvatske vojske - na prva vatrena krštenja¹⁰.

Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je preduzela brojne aktivnosti i donijela veći broj propisa u cilju rušenja legalnog poretka u Bosni i Hercegovini, osvajanja Republike BiH i formiranja srpske države, te njeno priključenje Jugoslaviji. Među tim aktivnostima posebno se ističe donošenje odgovarajućih propisa i odluka, kao što su: Propisi kojima su formirane “srpske autonomne oblasti”; Odluka poslanika Kluba Srpske demokratske stranke i Kluba Srpskog pokreta obnove o osnivanju “Skupštine srpskoga naroda u Bosni i Hercegovini” (24. oktobra 1991.); Odluka “Skupštine srpskoga naroda u BiH” o statusu funkcionera, rukovodećih radnika i drugih radnika u republičkim državnim organima (24. oktobra 1991.); Odluka “Skupštine srpskoga naroda” o verifikaciji proglašenih “srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini”: “Autonomna regija Krajina”; “SAO Hercegovina”; “SAO Romanijsko-Birčanska”; “SAO

7 Isto.

8 Isto, str.35.

9 AIIZ, inv. br. 6-375, Izvješće Hrvatskog vijeća obrane Bugojno /juli-avgust 1992./.

10 ∴ VATRE NAD VRBASOM, str.47 - 48.

Semberija” i “SAO Sjeverna Bosna” (21. novembra 1991.); Odluka “Skupštine srpskoga naroda” o teritoriji opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini, koja se smatra teritorijom savezne države Jugoslavije (21. novembra 1991.); Odluka “Skupštine srpskoga naroda” da se pristupi formiranju “Republike srpskog naroda” (21. novembra 1991.); Odluka “Skupštine srpskoga naroda” o ostajanju srpskoga naroda u zajedničkoj državi Jugoslaviji; Donošenje Deklaracije o proglašenju “Republike srpskog naroda Bosne i Hercegovine” (9. januara 1992.) i dr.¹¹

Navedeni propisi su imali za posljedicu direktno ugrožavanje teritorijalne cjeline Bosne i Hercegovine, sa konačnim ciljem da se, u skladu s njima, veliki dio teritorije praktično priključi drugoj državi. Pored toga, tim propisima su stvarani i srpski organi vlasti i koncipirano drugčije društveno i državno uređenje. Aktivnošću tih organa potpuno su ili djelimično delegitimirani legalni organi vlasti u kontekstu ustavom utvrđenog državnog i društvenog uređenja. Na taj način su se, kroz ugrožavanje teritorijalne cjeline Bosne i Hercegovine, ostvarile političke ambicije SDS-a za formiranjem nove državne zajednice na njenoj teritoriji. Donošenjem “Ustava” i proglašenjem “Republike srpskog naroda” (27. marta 1992.) realizirane su i sa normativne strane aktivnosti na stvaranju te paradržavne zajednice unutar teritorijalnog integriteta Bosne i Hercegovine i njenog ustavom utvrđenog državnog i društvenog uređenja.¹²

HDZ Bosne i Hercegovine je, u cilju proglašenja “hrvatske države” u Bosni i Hercegovini (“**Hrvatske banovine u BiH**”) i njenog “**priključenja Republici Hrvatskoj**” donio, s osloncem na Republiku Hrvatsku, brojne propise. Tako je, u skladu sa zaključcima hrvatskih “regionalnih zajednica” (“Hercegovačka regionalna zajednica” i “Travnička regionalna zajednica”), od 12. novembra 1991. u Grudama, 18. novembra 1991. donesena Odluka o uspostavi “Hrvatske zajednice Herceg-Bosne”- paradržavne tvorevine u Bosni i Hercegovini.

¹¹ S. Čekić, nav. dj., str. 30-31, 270-278 i 345-349.

¹² Isto.

Nekoliko mjeseci kasnije Predsjedništvo Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, na čelu sa Matom Bobanom, donijelo je Statutarnu odluku o "privremenom ustrojstvu izvršne vlasti i uprave na području "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna", koje obavlja Hrvatsko vijeće obrane (HVO). Predsjednik Hrvatskog vijeća obrane, Boban je u prvoj polovini 1992. izdao zapovijed o formiranju izvršne vlasti u svim općinama na području "Hrvatske zajednice Herceg-Bosna", uključujući i Bugojno. Godinu dana kasnije (24. avgusta 1993.) proglašena je "Hrvatska Republika Herceg-Bosna".¹³

Prvi oružani incident na području Bugojna dogodio se u noći 19./20. marta 1992. Tada je u selu Čipuljić, prigradskom naselju koje se nalazi na putu Bugojno - Kupres, sa većinskim srpskim stanovništvom, ubijen Nedeljko Jukić, Hrvat iz Imotskog.¹⁴

Ovaj događaj ubrzao je u Bugojanskom kraju mnoge radnje i događaje. Uvode se noćne oružane straže na čitavom prostoru Bugojna, naoružava se stanovništvo, a u selu Čipuljić uspostavljaju se punktovi i noću kontrolišu prolaznici.

Naoružavanje srpskog stanovništva u Bugojnu, u prvoj fazi (sredinom 1991.), je vršeno iz magacina JNA, putem pozivanja rezervista na vježbu, a u drugoj fazi (početkom 1992.), Srbima je naoružanje dovoženo kućama i dijeljeno.

Hrvatsko stanovništvo općine Bugojno od sredine 1991. naoružava se pod rukovodstvom HDZ-a, koja je organizovano prikupljala novčana sredstva i u Grudama kupovala naoružanje, koje je zatim prodavala ili davala na zaduženje Hrvatima. Pored toga, Hrvati su u toku 1991. od Glavnog stožera iz Gruda (formiran od strane HDZ - vojno rukovodstvo hrvatskog naroda na republičkom nivou) dobili oko 100, a u aprilu 1992. još 400 pušaka¹⁵.

Bošnjaci Bugojna, pored pojedinačnih kupovina ličnog naoružanja, tek tokom marta 1992. u organizaciji SDA pristupaju nabavci i disperziji ličnog naoružanja i municije.

¹³ Isto, str. 34-35, 306-318 i 344; Službeni list R BiH, br. 6, str. 85.

¹⁴ AIIZ, inv. br. 6-101, Izvod iz Dnevnika Stanice javne bezbjednosti Bugojno, od 19./20. marta 1992.

¹⁵ .: VATRE NAD VRBASOM, str. 48- 49 i 60.

Događanja u bližem okruženju Bugojna

Cijeneći operativno-taktički značaj Kupreške visoravni i prevoja Kupreška vrata, JNA je tokom 1991. na tom prostoru rasporedila značajne oklopno-mehanizovane snage, pod izgovorom redovnih vježbovničkih aktivnosti. Međutim, te snage JNA na Kupreškoj visoravni učestvuju i djeluju u agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu. Krajem marta 1992. hrvatske snage nepoznatog sastava (adekvatni izvori nisu dostupni) izvršile su prodor prema Kupresu iz pravca juga i, u prvoj fazi, ostvarile određene rezultate - ušle u Kupres. Međutim, već za nekoliko dana snage JNA (9. korpus: 3. bataljon 11. partizanske brigade (partbr), 2. bataljon 13. partbr, 1. bataljon 19. partbr, zatim tenkovska četa (tč) sa dobrovoljačkim odredom iz Šipova i Zlosela, četa minobacača (čMB), baterija haubica 105 mm (bH-105mm), 2. divizion 5. motorizovanog artiljerijskog puka (2/5. mtap), odred TO "Vukovsko" i četa teritorijalne odbrane (čTO) Kupres)¹⁶, izvode kontranapad i potiskuju hrvatske snage prema jugu. Prema zapovjedi Zapovjednika Glavnog stožera, pukovnika A. Mikulića, od 03. aprila 1992., Zapovjedništvo odbrane Bugojna (HDZ) upućuje jedinicu jačine satnije u ispomoć hrvatskim snagama u Kupresu, koja se poslije kraćih borbi povukla prema Bugojnu.¹⁷

Nakon poraza hrvatskih snaga u Kupresu, u Bugojno pristižu izbjeglice iz tog gradića, uglavnom Bošnjaci (oko 150).

Srpska demokratska stranka, 15. februara 1992, proglašava "srpsku općinu" Donji Vakuf, u kojoj srpsko stanovništvo čini samo 39 % (9.533), a Bošnjaci 55,% (13.509). Kasnije je opštini dato ime "Srbobran".¹⁸

¹⁶ AIIZ, inv. br. 2-91, Komanda 2. Vojne oblasti, Operativni dežurni tim, Str. pov. broj 10/36-2082, 8. aprila 1992. - GS OS SFRJ - Operativni centar, Komandi 2. Vo - RKM.

¹⁷ .: **VATRE NAD VRBASOM**, str. 59.

¹⁸ AIIZ, inv. br. 6 - 511, Izjava A.S.; AIIZ, inv. br. 3-1099-15, Odluka o osnivanju srpske opštine Donji Vakuf, 15. februar 1992.

Paralelno sa političkim odlukama, 26. marta 1992. aktivirana je 19. partizanska brigada (19. partbr) Srpske teritorijalne odbrane. Aprila 1992. Srpska demokratska stranka dijeli tadašnju Stanicu javne bezbjednosti (SJB) Donji Vakuf i formira "Srpsku miliciju".

U periodu februar - april 1992. pripadnici srpskih oružanih formacija (rezervisti koji su se odazvali na poziv za mobilizaciju od strane JNA), koji se vraćaju, odnosno dolaze i odlaze na redovne smjene na ratišta u Republici Hrvatskoj, otvaranjem vatre, šire strah kod bošnjačkog stanovništva. Vrš se hapšenja Bošnjaka i odvođenja u motel "Semešnica", gdje se fizički maltretiraju i zlostavljaju.

Srpske snage (vojska i milicija) postavljaju punktove na prevoju Komar i kod benzinske pumpe na izlazu iz Donjeg Vakufa prema Bugojnu, gdje vrše pretres i maltretiranje bošnjačkog stanovništva.

Vrhunac tih aktivnosti dogodio se 30. aprila 1992, kada je miniran most preko rijeke Vrbas, na magistralnom putu Bugojno - Travnik, u samom centru Donjeg Vakufa, kada je ubijeno nekoliko ljudi i pričinjena velika materijalna šteta.

Rukovodstvo opštinskog odbora SDS Donji Vakuf 08. maja 1992, posredstvom srpske milicije i Komande 19. partbr, proglašava i sprovodi opštu javnu mobilizaciju na području općine Donji Vakuf.

Navedeni događaji su uzrokovali egzodus većinskog bošnjačkog stanovništva Donjeg Vakufa, koje za nepunih 10 dana (od 30. aprila do 09. maja) napušta Donji Vakuf i bježi u Bugojno.

Zauzimanje teritorije općine Kupres i formiranje punktova iz pravca Donjeg Vakufa prema Bugojnu, u rejonu benzinske pumpe, kao i punktova u naselju Čipuljić unutar teritorije općine Bugojno, od strane srpskih oružanih jedinica uzrokovalo je usložnjavanje vojno-sigurnosne situacije i na teritoriji općine Bugojno, zbog čega je Savjet za narodnu odbranu općine Bugojno od 03. aprila 1992. u stalnom zasjedanju. Na svojoj sjednici, održanoj 06. aprila 1992, Savjet za narodnu odbranu proglašava vanredno stanje na području općine, te donosi odluku o mobilizaciji jedinica teritorijalne odbrane i civilne zaštite.

Šestog aprila 1992. preko Sekretarijata za narodnu odbranu radnicima Opštinskog štaba Teritorijalne odbrane (OpŠTO) Bugojno i Sekretarijata za NO dostavljeni su obrasci izjava o lojalnosti Republici Bosni i Hercegovini. Komandant OpŠTO, Zdravko Stanišić, i još tri radnika Štaba odbili su da potpišu izjavu o lojalnosti. Nakon toga, komandant Stanišić je službenim vozilom OpŠTO Bugojno otišao u Donji Vakuf i više se nije vraćao u Bugojno. Napuštanjem dužnosti od strane komandanta OpŠTO nametnula se potreba njegove zamjene. Tu je dužnost od tada do 19. aprila 1992. formacijski obavljao najstariji starješina u OpŠTO, Senad Dautović. Nakon intenzivnih dogovora predstavnika stranaka koje su participirale u vlasti, 19. aprila 1992, na sjednici Savjeta za narodnu odbranu općine Bugojno za komandanta ŠTO Bugojno imenovan je Senad Dautović.

Srpska demokratska stranka odbija učestvovati u zajedničkim snagama za odbranu Bugojna.¹⁹

Na sastanku Komande Hrvatskog vijeća obrane i štaba Teritorijalne odbrane Bugojno 6. maja 1992. dogovoreno je formiranje zajedničke Komande za odbranu grada. Komanda odbrane Grada zvanično je formirana odlukom Savjeta za narodnu odbranu općine 8. maja 1992.²⁰ Za komandno mjesto određena je vila na brdu Gorica. Komanda odbrane Grada funkcioniše do kraja maja 1992, kada se raspada, zbog ultimativnog zahtjeva Hrvatskog vijeća obrane, datog pod prijetnjom upotrebe oružja, o izbacivanju jedinca Teritorijalne odbrane iz motela "Akvarijum". Starješine Teritorijalne odbrane R BiH napuštaju Vilu "Gorica" i nastavljaju sa radom u zgradi Štaba teritorijalne odbrane Bugojno.

Hrvatsko vijeće obrane uspostavlja punktove u selima: Čurčića Lug, Čipuljić, Bristovi, Vrbanja i tako obezbjeđuje potpunu kontrolu nad ulazom i izlazom ljudi i roba u i iz Bugojna. Kretanje Bošnjaka reguliše

¹⁹ AIIZ, inv. br. 3-1093/10, Srpska demokratska stranka BiH, Opštinski odbor Bugojno, Broj: 10/92, Bugojno, 20. aprila 1992. - Štabu TO Bugojno.

²⁰ AIIZ, inv. br. 6-497, Savjet za narodnu odbranu općine Bugojno, 8. maja 1992.

se izdavanjem pisanih odobrenja, a izlaz iz Bugojna, u pravcu Gornji Vakuf - Prozor - Tomislavgrad - Split, Bošnjacima se dozvoljava od slučaja do slučaja, a u pojedinim intervalima i potpuno obustavlja.²¹

Hrvatsko vijeće obrane, koje kao vojno-politička institucija na području općine Bugojno djeluje od 14. maja 1992, kada je predsjednik općine Bugojno, Vladimir Šoljić, saopštio općinskim vijećnicima da HDZ Bugojno zamrzava svoje djelovanje u općinskom vijeću i da će hrvatski narod u narednom periodu ostvarivati svoje interese kroz Hrvatsko vijeće obrane. Insistira na podjeli imovine bugojanskih preduzeća, između Hrvatskog vijeća obrane i Teritorijalne odbrane R BiH u omjeru 50:50 i imenovanju paralelnih direktora. Pri tome se koristi ucjenama ograničavanja kretanja.²²

Hrvatsko vijeće obrane se ne zadovoljava ni sa ovim, pa od 2 miliona DEM, dobivenih od prodatih zaliha pisanih mašina, kože i cipela u vrijednosti 3 miliona DEM, luksuznih automobila u vrijednosti 1,5 miliona DEM i dr., jedinicama Teritorijalne odbrane ne daje ništa, nego sve zadržava za sebe.²³

Slično je bilo i sa repromaterijalom vojne industrije „Slavko Rodić”, koji je u većim količinama odvezen u Zagreb.²⁴

Od 23. maja 1992. započinje intenzivno granatiranje Bugojna od strane srpskog agresora, uz pricinjavanje ogromnih materijalnih šteta, ubijanje i ranjavanje stanovništva. Tom prilikom velikosrpski agresor povremeno koristi i avijaciju, pri čemu Tvornica biro mašina biva skoro potpuno uništena, a štete na ostalim proizvodnim halama i individualnim zgradama su ogromne.

²¹ AIIZ, inv. br. 6-359, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane Bugojno, Broj: 02-129-1242/92, Bugojno, 4. aprila 1992, Zaključak; AIIZ, inv. br. 6-390, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane Bugojno, Broj: 02-129-466/93, Zapisnik.

²² Isto.

²³ AIIZ, inv. br. 6-375, Izvješće Hrvatskog vijeća obrane, Bugojno /juli-avgust 1992./.

²⁴ Isto.

Koncem maja 1992. Srbi napuštaju Čipuljić i izvlače se prema Kupresu, a u naselje Čipuljić ulaze Hrvatske obrambene snage (HOS), koje su pristigle iz Gornjeg Vakufa, gdje im je i bilo sjedište. Snage HOS-a su, u stvari, predstavljale dio jedinice „*Frankopan*”, koja nije bila sa područja R BiH. Snage HOS-a, koje su stacionirane u Čipuljiću i HVO Bugojno su sarađivale. Iz njihovih dokumenata je vidljivo da se kao potpisnici pojavljuju zajednički zapovjednici HOS-a i zapovjednici HVO-a. Snage HOS-a su najprije opljačkale Čipuljić, zatim ubile nekoliko Srba (oko 13 civila, a 3 lica se vode kao “nestala”), te su nakon toga naselje spalili.²⁵

Teritorijalna odbrana Bugojno uspijeva da do 20. juna 1992, uz Prusački, formira tri manevarska bataljona, sa svim prištapskim jedinicama, finansijskom službom i logistikom.²⁶

U septembru 1992. Štab teritorijalne odbrane Bugojno, svojim privremenim naređenjem, formira Komandu za razvoj brigade.²⁷

Šestog novembra 1992. Okružni štab odbrane Zenica, na osnovu naredbe Štaba Vrhovne komande Oružanih snaga Republike Bosne i Hercegovine (ŠVK OS RBiH), svojom naredbom, a uz saglasnost predstavnika ŠVK OS RBiH, naređuje formiranje sljedećih jedinica na teritoriji općine Bugojno:

- opštinski štab odbrane, sa prištapskim jedinicama,
- jednu motorizovanu brigadu i
- jedan, a po mogućnosti, dva protivdiverzantska odreda.²⁸

²⁵ AIIZ, inv. br. 6-510, Izjava V.S. Tačan broj ubijenih Srba još nije utvrđen.

²⁶ AIIZ, inv. br. 6-498, Republika Bosna i Hercegovina, Štab teritorijalne odbrane opštine Bugojno, Broj: 05/258-1, Bugojno, 20. juna 1992, AIIZ, inv. br. 6-499, Izjava A.J.

²⁷ AIIZ, inv. br. 6-501, Republika Bosna i Hercegovina, Okružni štab odbrane Zenica, Broj: 01/2-1, Zenica, 6. novembra 1992, Organizacija i ustrojstvo komandi, štabova i jedinica u zoni odgovornosti Komande 3. korpusa OS R BiH (Izvod iz naređenja).

²⁸ AIIZ, inv. br. 6-500, Republika Bosna i Hercegovina, Armija Bosne i Hercegovine, Štab odbrane opštine Bugojno, Broj:05/568-1/92, Bugojno, 8. septembra 1992.

Hrvatsko vijeće obrane Bugojna je u to vrijeme vojnički organizovano kroz 104. HVO brigadu „Eugen Kvaternik”, sa tri bojne, više samostalnih i diverzantskih vodova i skupina, sa vrlo jakom artiljerijom, oklopnomehanizovanim sredstvima, protivzračnom odbranom, jakom logistikom i svim njenim službama. Brigada je raspolagala i sa dosta dobrim i raznovrsnim oruđima, oružjem i municijom: tenkovi, transporter, haubice, topovi 76 mm ZIS, višecijevni bacači raketa (VBR), protiv-avionski topovi (PAT), protiv-avionski mitraljezi (PAM), minobacači 120 mm (MB-120mm), koje je, uglavnom, dobijeno iz Republike Hrvatske.²⁹

Pored navedenih jedinica, početkom 1993, Odlukom općinskog HVO Bugojno, a na osnovu Odluke o ustrojstvu domobranstva iz novembra 1992,³⁰ formirane su i domobranske jedinice. Formalno je formirana Domobranska bojna³¹, dok je u stvarnosti egzistirala domobranska pukovnija, sa tri domobranske bojne i dvije samostalne satnije. Jedinice su formirane na teritorijalnom principu, a brojale su oko 1.250 ljudi.³²

²⁹ AIIZ, inv. br. 6-459, Republika Bosna i Hercegovina, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Odjel obrane, Broj: 02-1-766/93, Mostar, 1. jula 1993, Zapovjed o postavljenju u brigadi “EUGEN KVATERNIK” Bugojno. Zapovjedništvo brigade: Ivica Lučić - zapovjednik, Zdravko Babić - načelnik stožera i ujedno zamjenik zapovjednika; članovi zapovjedništva: Ilija Živko, Ivica Pavić, Berislav Kalaica, Mladen Kajić, Zdenko Mikulić, Saša Kelava, Ivica Grlić, Velimir Dropuljić, Ante Renjić, Vinko Lučić, Frano Petričević, Boris Lozančić, Pero Turalija, Frano Jezidžić, Vesna Korić, Miroslav Klepić, Daniel Planinić, Miroslav Nikolić, Mario Nevjestić, Nikola Pavlović, Mijo Granić, Niko Jazvić, Jadranko Gvozden, Zdravko Zelić i Ivica Kasalo.

³⁰ Narodni list, br. 7, novembar 1992.

³¹ AIIZ, inv. br. 6-397, Republika Bosna i Hercegovina, Hrvatske zajednice Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Odjel obrane, Broj:02-1-253/93, Mostar, 26. marta 1993. Zapovjedništvo Domobranske bojne u općini Bugojno : Frano Bodrušić - zapovjednik, članovi zapovjedništva: Rudolf Farkaš, Frano Vujević i Lojzo Galić.

³² .: **VATRE NAD VRBASOM**, str.92; AIIZ, inv. br. 6-499, Izjava A. J.; AIIZ, inv. br. 6-396, Republika Bosna i Hercegovina, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Bugojno, Broj: 02-122-143/93, 13. februara 1993, Odluka o imenovanju zapovjednika domobranskih postrojbi HVO; AIIZ, inv. br. 6-393, Republika Bosna i Hercegovina, HZ H-B Hrvatsko vijeće obrane, Zapovjedništvo postrojbi domobranstva Bugojno, Broj: 10/93-D, Bugojno, 18. marta 1993, Izvješće o dostignutom stupnju organizacije domobranstva sa presjekom materijalno-tehničke popunjenosti i potrebnim sredstvima za nastavak ustroja od 18. marta 1993.

U tom su periodu u Bugojnu jedinice HVO bile mnogo bolje naoružane i opremljene od jedinice A R BiH. I odnosi podčinjenosti tih vojnih formacija prema višim nivoima su se razlikovali. Dok su se komande i jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine (A R BiH) nalazile u lancu rukovođenja i komandovanja A R BiH, legalne oružane sile R BiH, odnosno bile podčinjene višim komandama A R BiH, HVO Bugojno, odnosno 104. HVO brigada „Eugen Kvaternik” i Domobranska bojna su bile podčinjene Operativnoj zoni Sjeverno-zapadna Hercegovina (OZ S/Z Hercegovina), sa sjedištem u Tomislavgradu. Odnosi komandi A R BiH i HVO na području Bugojna zasnivali su se na dogovorima i pregovorima, koji su isključivo bili vezani za probleme koje su nametala ratna događanja i česte ekscesne situacije, čime nisu bili sistemski, već su se dešavali od slučaja do slučaja.

Zaokruživanje teritorije Hrvatske zajednice Herceg - Bosna

Realizujući ciljeve o formiranju hrvatske paradržave na tlu Bosne i Hercegovine, a potom njenom priključenju Republici Hrvatskoj, Hrvatsko vijeće obrane je planiralo, a dijelom i ostvarilo zauzimanje općina Prozor, Gornji Vakuf i Novi Travnik i stavljanje pod svoju kontrolu putne komunikacije Tomislavgrad - Prozor - Gornji Vakuf - Novi Travnik - Vitez, s ciljem komunikacijskog povezivanja Hercegovačke sa Srednjobosanskom regijom.

Ostvarivanjem zacrtanih planova općina Bugojno bi se našla u okruženju i pala bi u ruke Hrvatskog vijeća obrane, vjerovatno bez borbe. Time bi se, skoro potpuno, objedinilo područje 30 zacrtanih općina u okviru Hrvatske zajednice Herceg Bosna koje bi se u narednom periodu pripojile Republici Hrvatskoj.³³

³³ S. Čekić, nav. dj., str. 34-35, 306-318 i 344; C. Ribičić, **GENEZA JEDNE ZABLUDE**, Zagreb-Sarajevo-Idrija 2000, str. 37.

Iz navedenih razloga kazivanja o zločinima u Bugojnu, a naročito u Vrbanji, nije moguće potpuno sagledati bez uvida i u dešavanja u susjednim općinama, posebno Prozoru, Gornjem Vakufu i Novom Travniku (Travnik i Kupres ovom prilikom nisu posebno tretirani, jer nisu imali značajnijeg uticaja na dešavanja u Bugojnu, naročito u dijelu odnosa između Bošnjaka i Hrvata). S tim u vezi, najprije ukazujemo na podatke o nacionalnoj strukturi stanovništva općina o kojima će biti više govora:

- Prozor (19.760) : Bošnjaka 7.225 (36,6 %), Hrvata 12.259 (62,2 %), Srba 45 (0,2 %), Jugoslovena 100 (0,5 %) i Ostali 131 (0,5 %);
- Gornji Vakuf (25.181) : Bošnjaka 14.063 (55,8 %), Hrvata 10.706 (42,5 %), Srba 110 (0,4 %), Jugoslovena 158 (0,7 %) i Ostali 144 (0,6 %);
- Novi Travnik (30.713) : Bošnjaka 11.625 (38,0 %), Hrvata 12.162 (39,6 %), Srba 4.097 (13,3 %), Jugoslovena 2.132 (6,9 %) i Ostali 697 (2,2 %).³⁴

- Prozor³⁵

U toku augusta 1992. Hrvatsko vijeće obrane je tražilo da se podijeli logistika i materijal između Hrvatskog vijeća obrane i Armije Republike Bosne i Hercegovine. Hrvatsko vijeće obrane u Prozoru uvodi izdavanje pisanih odobrenja za napuštanje teritorije općine, zatim oporezivanje, pri čemu se sva sredstva usmjeravaju na njegov račun.

³⁴ .: NACIONALNI SASTAV STANOVNIŠTVA, Rezultati za Republiku po opštinama i naseljenim mjestima 1991, Statistički bilten, br. 234, Državni zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine, Sarajevo, decembar/prosinac 1993, str. 49-50 i 85-87.

³⁵ AIIZ, inv. br. 2-252, Republika Bosna i Hercegovina, Opština Prozor, Forum "Prognanih" muslimanskih organizacija, Broj: 02-11/92, Jablanica, 14. novembra 1992, Informacija o situaciji u opštini Prozor i položaj muslimanskog naroda u vezi sa događajima od 23. i 24.10.1992. godine; AIIZ, inv. br. 2-926, Informacija o situaciji u opštini Prozor prije i poslije brutalne agresije HVO i HV od 23./24.10.1992. godine i položaj muslimanskog naroda; AIIZ, inv.br. 2-253, Republika Bosna i Hercegovina, Ratno predsjedništvo, Opštinska komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, Skupština opštine Prozor, Broj: 1-01-127/93, 20. avgust 1993, Informacija o prikupljenim činjenicama ratnih zločina, načinjenih prozorskim Muslimanima od strane pripadnika HV - HVO (ustaša) na području opštine Prozor.

Već krajem septembra 1992. Hrvatsko vijeće obrane u Prozoru hapsi Bošnjake, zlostavlja ih i zatvara u koncentracioni logor u Srednjoškolskom centru.

U noći 21./22. oktobra 1992. Hrvatska vojska i Hrvatsko vijeće obrane zauzimaju zgradu općine Prozor, Osnovnu školu i Zgradu PTT. Bojovnici Hrvatskog vijeća obrane bili su u crnim uniformama, sa oznakama "U" na kapama i prsima.

Dana 23. oktobra 1992. u 11,00 sati održan je sastanak u zgradi Hidroelektrane "Rama" Prozor. Prisutni su svi nosioci vojnih i civilnih vlasti. Ultimativno se, između ostalog, traži da Bošnjaci priznaju vlast Hrvatskog vijeća obrane u Prozoru. Istovremeno je traženo od Bošnjaka da kod vojnih struktura Gornjeg Vakufa zahtijevaju navodnu dozvolu prolaza Hrvatskog vijeća obrane kroz grad, kako bi mogli otići u pomoć Jajcu. U pauzi sastanka Ilija Petrović, predsjednik Hrvatske demokratske zajednice Prozor, saopštava Komandantu teritorijalne odbrane Prozor, Muharemu Šabiću, da je Armija Republike Bosne i Hercegovine ubila dvojicu pripadnika Hrvatskog vijeća obrane, na nekom punktu. Tada svi prisutni Hrvati napuštaju sastanak i odlaze u gornji dio grada.

Odmah nakon toga uslijedilo je granatiranje Prozora koje je trajalo cijelu noć. Ujutro je počeo napad pješadije, koja je već oko 14,30 sati kontrolisala cijeli grad. Pripadnici A RBiH i civili Bošnjaci izvlače se iz grada na južni izlaz, prema Jablanici i Konjicu. U toku napada hrvatskih snaga na Prozor ubijeno je osam civila, od kojih tri žene, a poginuo je jedan pripadnik A RBiH. Preostalo civilno stanovništvo bošnjačke nacionalnosti, kao i zarobljeni pripadnici A RBiH su zatočeni u objektu "UNIS"-a i u Osnovnoj školi u s. Ripci. U toku zatočeništva su isljeđivani, udarani i korišteni kao živi štit na Mejniku. Za to vrijeme bojovnici Hrvatskog vijeća obrane pale i pljačkaju imovinu prozorskih Bošnjaka.

Desetak dana poslije HVO započinje oslobađati zatočene Bošnjake, osim manjeg broja koje prebacuje u koncentracioni logor u Mostaru (Heliodrom).

Sredinom novembra 1992, nakon pregovora između A RBiH i HVO i postizanja dogovora o primirju i garantovanju sigurnosti izbjeglim Bošnjacima započinje njihov povratak u Prozor.

Hrvatsko vijeće obrane zahtijeva da Bošnjaci predaju svoje naoružanje. Međutim, Bošnjaci iz sela Here, Šćipe, Kute i Gorica to odbijaju i zbog toga bivaju izloženi komunikacijskoj blokadi od strane snaga HVO. U decembru 1992. Hrvatsko vijeće obrane ponovo započinje prisilno odvoditi Bošnjake na kopanje rovova na planini Vran, zatim da čiste grad i obavljaju slične poslove. Od 11. januara 1993, kada su Hrvatska vojska i Hrvatsko vijeće obrane izvršili napad na Gornji Vakuf, stanje u Prozoru postaje još teže.

- Gornji Vakuf ³⁶

U Gornjem Vakufu u toku 1992. Teritorijalna odbrana Republike Bosne i Hercegovine, odnosno komande i jedinice A RBiH, i Hrvatsko vijeće obrane djeluju kao odvojene vojne formacije. Komande i jedinice ARBiH su potčinjene Okružnom štabu odbrane Zenica, a HVO Gornji Vakuf Operativnoj zoni Sjeverozapadna Hercegovina. Osim aktivnosti na nekoliko kontrolnih punktova nisu imali nikakvog zajedničkog djelovanja.

Do prvog oružanog sukoba Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane u Gornjem Vakufu dolazi 19./20. juna 1992, kada Hrvatsko vijeće obrane zauzima kontrolni punkt u Karamustafiću i zarobljava pripadnike Teritorijalne odbrane Republike Bosne i Hercegovine. Istovremeno dolazi do hapšenja Bošnjaka u selima sa većinskim hrvatskim stanovništvom i zatvaranja u logor u Srednjoškolskom centru i Osnovnoj školi na Trnovači, gdje su mučeni. Dva dana nakon toga dolazi do smirivanja situacije i ponovnog uspostavljanja zajedničkog punkta u s. Karamustafiću.

Krajem decembra 1992. i početkom januara 1993. dolazi do grupisanja specijalnih jedinica iz Republike Hrvatske i Hercegovine na području općine Gornji Vakuf, što predstavlja uvod u napad Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane na teritorij te općine, koji je otpočeo

³⁶ AIIZ, inv. br. 6-502, Izjava F. Z.

11. januara 1993. Napadu je prethodilo obustavljanje saobraćaja u pravcu Prozora (što je važno samo za Bošnjake), zarobljavanje pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine na punktovima, hapšenje civila, te minobacački napad na gornji dio grada i s. Vrse. U tim su napadima agresor i njegovi kolaboracionisti ovladali i spalili naselja Duša, Uzričje, Ždrimci i Hrasnica. Glavni pravac napada usmjeren je na centar grada i s. Bistricu, sa ciljem da se ovlada putnim pravcem Gornji Vakuf - Novi Travnik. Ponovo hapse Bošnjake i zatvaraju ih u objekt Osnovne škole na Trnovači, gdje ih kratko zadržavaju, ispituju, a zatim odvođe u Prozor.

Dana 22. januara 1993. u popodnevnim satima održan je sastanak, radi dogovora da se obustave borbena djelovanja. Sastanak su organizovali predstavnici UNPROFOR-a. Tom prilikom je pukovnik Željko Šiljeg, vođa pregovaračkog tima Hrvatskog vijeća obrane, zahtijevao da se snage Armije Republike Bosne i Hercegovine povuku sa vrhova oko grada, da uklone mine i napuste Gornji Vakuf. Kao kompromis predložio je da povlačenje izvrše sa naoružanjem. Istoga dana, u večernjim satima, održan je drugi sastanak, na kome je pukovnik Željko Šiljeg tražio da Armija Republike Bosne i Hercegovine napusti Gornji Vakuf, s tim da prethodno preda naoružanje UNPROFOR-u. Narednog dana, 23. januara 1993, ponovljen je ultimatum o povlačenju jedinica Armije Republike Bosne i Hercegovine i zahtijevana predaja naoružanja. Dogovor o prekidu borbenih djelovanja postignut je 24. januara 1993.³⁷

Pored prekida borbenih djelovanja, dogovoreno je i „uklanjanje” međusobno suprotstavljenih snaga i “zatrpavanje” međusobnih rovova, što u stvarnosti nije nikad provedeno.

U napadu na Gornji Vakuf ubijeno je oko 100 Bošnjaka, civila i pripadnika A RBiH.

³⁷ AIIZ, inv. br. 6-14, Izjava S. C.

U periodu februar - juni 1993. nastavljani su zločini Hrvatskog vijeća obrane nad bošnjačkim civilima: hapšenja, pljačkanje imovine, odvođenje u nepoznatom pravcu i dr.

Hrvatska vojska i Hrvatsko vijeće obrane 24. juna 1993. ponovo započinju sa oružanim napadom na Bošnjake Gornjeg Vakufa i tom prilikom spaljuju s. Kute. Napadi i djelovanja snajperima su intezivirani 04. jula 1993. Zarobljen je i uhapšen jedan broj Bošnjaka, kao i sanitetsko vozilo sa ranjenicima. Od tada su učestali napadi Hrvatske vojske i Hrvatskog vijeća obrane na Gornji Vakuf, koji traju sve do februara 1994.

- Novi Travnik³⁸

Postrojbe HOS-a, kojima komanduju Marinko Marelja, iz Novog Travnika, i Dario Kordić iz Busovače, 2. maja 1992. upadaju u tvornicu "Bratstvo" Novi Travnik, blokiraju stražu i vrše pljačku.

Prvi oružani napad Hrvatskog vijeća obrane i HOS-a na jedinice Teritorijalne odbrane izvršen je 18. juna 1992. Komandant Teritorijalne odbrane Novi Travnik, Refik Lendo, je 19. juna 1992. pozvan od strane Predsjednika Kriznog štaba općine Novi Travnik, Zvonka Grabovca, na pregovore, u zgradu Skupštine općine, s ciljem smirivanja situacije. Tom prilikom su mu postavljeni uslovi da do 19,00 sati jedinice Teritorijalne odbrane pređu pod komandu Hrvatskog vijeća obrane, a ako ne pristanu biće prema njima primijenjena sila. Odlučeno je da se ultimatum Hrvatskog vijeća obrane ne prihvati. U međuvremenu, u Novi Travnik stižu jedinice Hrvatskog vijeća obrane i HOS-a iz drugih gradova srednje Bosne. Zakazan je novi sastanak u Domu kulture Novi Travnik, gdje su pozvani predstavnici Teritorijalne odbrane i Bošnjaci iz civilne vlasti. Umjesto na sastanak u Dom kulture, odvedeni su u kafić "Grand" i

³⁸ AIIZ, inv. br. 6-503, Izjava Š.R.

pretučeni, a jedinice Hrvatskog vijeća obrane i HOS-a napadaju zgradu Štaba teritorijalne odbrane Novi Travnik. U toku borbenih djelovanja u večernjim satima u hotel stiže i predstavnik Regionalnog štaba teritorijalne odbrane Zenica, Džemal Merdan, s ciljem smirivanja situacije i razmjene zarobljenih. Dana 20. juna 1992. održani su pregovori Teritorijalne odbrane i Hrvatskog vijeća obrane i postignut je dogovor o smirivanju situacije i razmjeni zarobljenika.

Period od juna do oktobra 1992. je vrijeme napetosti i stalnog iščekivanja novih napada.

Do većeg oružanog sukoba došlo je 19. oktobra 1992. Hrvatsko vijeće obrane Novi Travnik napalo je jedinice A RBiH. Borbe su vođene na cijelom prostoru općine Novi Travnik. Hrvatsko vijeće obrane nastoji uspostaviti kontrolu nad komunikacijom Vitez - Novi Travnik - Gornji Vakuf - Prozor. Borbe traju sve do 10. novembra 1992, kada se uspostavlja krhko primirje. U borbama je bilo dosta poginulih i ranjenih, a izvršena je i nevidljiva podjela grada, na „donji” dio, pod kontrolom HVO, i „gornji” dio, uključujući i fabriku „*Bratstvo*” Novi Travnik, pod kontrolom A RBiH.

Period od novembra 1992. - juna 1993. karakteriše stalno zategnuta situacija u odnosima između Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane. Hrvatsko vijeće obrane postavlja punktove, pljačka i hapsi Bošnjake, a na Bošnjake nastanjene u dijelu grada pod kontrolom Hrvatskog vijeća obrane, vrši i psihološki pritisak i zastrašivanja, zbog čega se Bošnjaci pokreću u izbjeglištvo.

Pripadnici Hrvatskog vijeća obrane 08. juna 1993. započinju sa otvorenim protjerivanjem preostalog bošnjačkog stanovništva iz dijela grada, koji je bio pod njihovom kontrolom. Istjeruju ih iz kuća i stanova i pljačkaju njihovu imovinu. Isti dan Hrvatsko vijeće obrane je izvršilo napad na jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine kod Vatrogasnog doma i na Releju. Od tog momenta započinju žešća borbena djelovanja koja traju sve do februara 1994.

Pokušaj definitivnog stavljanja i općine Bugojno pod kontrolu HVO

Dešavanja u širem i užem okruženju Bugojna uticala su i na ponašanje i odnose Hrvata i Hrvatskog vijeća obrane Bugojna prema Bošnjacima, kao i na intenziviranje već ranije provedenih aktivnosti na preuzimanju potpune vojne kontrole na ovom prostoru.

Napadi na Prozor, Novi Travnik, a posebno Gornji Vakuf, imali su velikog uticaja na razvoj odnosa Armije Republike Bosne i Hercegovine i Hrvatskog vijeća obrane u Bugojnu, što se naročito ogledalo u zabranama Hrvatskog vijeća obrane Bošnjacima da mogu prolaziti kroz punktove. Naročito se ta zabrana primjenjivala na punktovima sela Vrbanja, Kandija i Humac. Vršena su hapšenja i odvođenja pojedinaca u logor na Trnovači (općina Gornji Vakuf).

Kolika je bila želja Hrvatskog vijeća obrane da preuzme potpunu kontrolu nad prostorom općine Bugojno ilustruje i dokument „Zaključci Hrvatskog vijeća obrane Bugojno”, od 04. oktobra 1992, koji je potpisao predsjednik Hrvatskog vijeća obrane Bugojno, Vladimir Šoljić. Jedan od tih zaključaka, koji ilustrira namjere Hrvatskog vijeća obrane da preuzme potpunu vlast, glasi: **“Zabranjuje se izdavanje odobrenja za put osobama muslimanske nacionalnosti dok se ne postigne dogovor u svezi gospodarstva između HVO i TO Bugojno”**.³⁹

I naredni dokument ukazuje na način djelovanja rukovodstva Hrvatskog vijeće obrane Bugojno. Naime, kad god su željeli ostvariti određene namjere posezali su za ograničavanjem kretanja Bošnjacima Bugojna. Na sjednici Hrvatskog vijeća obrane Bugojno 10. aprila 1993, donesen je sljedeći zaključak: „ **Zabranjuje se izdavanje dozvola za izlazak muslimanima, izuzev u hitnim slučajevima koje može odobriti samo predsjednik HVO-a i dopredsjednik**”⁴⁰

³⁹ AIIZ, inv. br. 6-359 Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane Bugojno, Broj:02-129-1242/92, Bugojno, 4. oktobra 1992, Zaključak.

⁴⁰ AIIZ, inv. br. 6-390, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane Bugojno, Broj: 02-129-466/93, Zapisnik.

To je značilo rušenje legalne vlasti općine Bugojno, izabrane na prvim demokratskim izborima 1991, i silom nametanje jednostranačke vlasti, kroz institucije kolaboracionističke “Hrvatske zajednice Herceg-Bosna”, odnosno HVO Bugojno, a u interesu Republike Hrvatske.

“Nestajanje” Bošnjaka u Bugojnu počelo je 08. februara 1993, kada je oko 16,00 sati, na punktu u Vrbanji uhapšen Edin Gurbeta. Pretpostavlja se da su ga pripadnici Hrvatskog vijeća obrane, među kojima je bio i Vlado Škegro, odvezli svojim vozilom prema selu Kandija, od kada mu se gubi svaki trag. Danas se vodi kao „nestali”.⁴¹

Murat Muratspahić iz Planinice je 19. aprila 1993. prijavio “nestanak” svog šesnaestogodišnjeg sina Samira.⁴²

Masovnija zarobljavanja su započela 09. maja 1993, kada postrojbe Hrvatskog vijeća obrane na punktu Humac zarobljavaju 38 pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine koji su se vraćali sa odbrambenih linija prema srpskom agresoru.⁴³

Istog dana, kod zgrade Ljubljanske banke, pripadnici Hrvatskog vijeće obrane su otvarali vatru iz pješadijskog naoružanja, a iz hotela „Kalin” snajperom ubili Jasmina Lipovca.⁴⁴

Na punktu u Pavić Polju Hrvatsko vijeće obrane 9. maja zarobljava 7 pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine. Od njih sedmorice petoricu su pustili, a dvojicu (Emina Jusufiju i Zakira Mukića) zadržavaju. Kasnije su, 31. maja, odnosno 01. juna 1993, pronađeni u rijeci Vrbas. Obdukcijom je utvrđeno da su mučeni i masakrirani.⁴⁵

⁴¹ AIIZ, inv. br. 6-504, Izjava S. Đ.

⁴² AIIZ, inv. br. 6-102, Izvod iz Dnevnika Stanice javne bezbjednosti Bugojno od 11. aprila 1993.

⁴³ AIIZ, inv. br. 6-82 Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 10. i 11. maj 1993; AIIZ, inv. br. 6-505, Armija Bosne i Hercegovine, Komanda VJ 5442 Bugojno, Broj: 38-32-03/1-3-1-125, Bugojno, 19. novembra 1997, Uvjerenje.

⁴⁴ AIIZ, inv. br. 6-82, Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 10. i 11. maj 1993.

⁴⁵ AIIZ, inv. br. 6-98 i 6-93, Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 31. maj i 2. juni 1993.

U toku noći 9./10. maja 1993. Hrvatsko vijeće obrane zarobljava još jednu grupu pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine. Odmah poslije toga, kao odgovor, pripadnici Armije Republike Bosne i Hercegovine zarobljavaju dvadesetak pripadnika Hrvatskog vijeća obrane.

Nakon toga, po dogovoru komandi obiju formacija, svi zarobljeni su oslobođeni.⁴⁶

Pripadnici Hrvatskog vijeća obrane 10. maja 1993. nasilno su ušli u upravnu zgradu "Špedicije" i naredili prisutnim radnicima da idu kući.⁴⁷

Već 12. maja 1993. pripadnici Hrvatskog vijeća obrane otvaraju jaku vatru iz pravca naselja Gaj po objektu bivše škole "Vojin Paleksić" i iz s. Udurlije na s. Milanovići. Posebno jaka vatra otvorena je iz objekta "Stolarije" u pravcu naselja Gromile. Istog dana u s. Bristovi napadnuta je patrola Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine, opljačkana i razoružana, a u kafani preko puta osnovne škole „9. septembar” razoružana su još dva pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine. Na punktu u s. Klepićima spaljuju zastavu pod kojom se Armija Republike Bosne i Hercegovine borila za odbranu nezavisnosti i suvereniteta Republike Bosne i Hercegovine - međunarodno priznate države.⁴⁸

Osamnaestog maja 1993. četvorica pripadnika Hrvatskog vijeća obrane, vozilom su kružili kroz grad i provocirali prolaznike, a posebno pripadnike Armije Republike Bosne i Hercegovine i Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine. Oko 17,00 sati otvorili su vatru na pripadnike Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine ispred zgrade bivšeg Poljoprodukta i pri tome ranili jednog pripadnika. Pri pokušaju

⁴⁶ AIIZ, inv. br. 6-82. Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 10. i 1. maj 1993.

⁴⁷ AIIZ, inv. br. 6-102, Izvod iz Dnevnika Stanice javne bezbjednosti Bugojno od 10. maja 1993.

⁴⁸ AIIZ, inv. br. 6-83, Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 13. maj 1993.

zaustavljanja vozila od strane ostalih pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Bosne i Hercegovine dolazi do ranjavanja pripadnika Hrvatskog vijeća obrane u navedenom vozilu.⁴⁹

“Incidenti” postaju tako česti da je UNPROFOR 30. maja 1993. preuzeo kontrolu na punktovima u Pajić Polju, Humcu i Vrbanji.⁵⁰

Informativna služba Objedinjene komande Armije Republike Bosne i Hercegovine u Bugojnu, cijeneći trenutnu situaciju, a posebno napade Hrvatskog vijeća obrane na jedinice Armije Republike Bosne i Hercegovine u gradovima srednje Bosne i sjeverne Hercegovine, a u slučaju da do oružanih sukoba dođe i u Bugojnu, 21. juna 1993. upućuje pripadnicima Armije Republike Bosne i Hercegovine sljedeći proglas: “... **U slučaju da do oružanih sukoba dođe i na ovim prostorima, skrećemo pažnju pripadnicima Armije na sljedeće:**

1. Najstrožije se zabranjuje privođenje i hapšenje nedužnih civila, a posebno djece, žena i staraca, iste obezbijediti i omogućiti im normalne uslove života.

2. Prema vojnim zarobljenicima, a posebno prema ranjenicima, postupati u duhu Ženevske konvencije o ratnim zarobljenicima.

3. Zabranjuje se rušenje, uništavanje i paljenje privatnih i društvenih objekata.

4. Najstrožije se zabranjuje uništavanje vjerskih objekata (crkve, kapele, groblja itd.), a prema vjerskim službenicima (fratri, popovi, časne sestre, itd.) ophoditi se krajnje korektno, bez vrijeđanja i maltretiranja, te istima omogućiti nesmetan rad i obavljanje vjerskih obreda”.⁵¹

⁴⁹ AIIZ, inv. br. 6-90, Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 19. maj 1993.

⁵⁰ AIIZ, inv. br. 6-92, Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 30. maj 1993.

⁵¹ AIIZ, inv. br. 6-86, Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 21. juni 1993.

Hrvatsko vijeće obrane od 24. juna 1993, pojačava kontrolu puta Bugojno - Gornji Vakuf, pored kojeg se nalazi i naselje Vrbanja.

Dana 26. juna trojica neidentifikovanih pripadnika Hrvatskog vijeća obrane upadaju u kuću B.K. i pljačkaju zlato i novac.⁵²

U naselju Bristovi 10. jula 1993, ubijen je Selver Duvnjak, a ranjena su još dva pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine: Amir Alispahić i Muhamed Ćeso.⁵³ Istoga dana, u tom naselju, Hrvatsko vijeće obrane je opljačkalo sanitetsko vozilo Ratne bolnice Bugojno, a vozača i pacijente zarobilo. Toga su dana u naselju Vrbanja pripadnici Hrvatskog vijeća obrane uspostavili punkt, na kojem su zatvorili jednog pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine i osam civila.⁵⁴

Tri dana kasnije, 13. jula 1993, Hrvatsko vijeće obrane je u blizini Rudnika Gračanica zatvorilo jednog pripadnika Armije Republike Bosne i Hercegovine i jednu ženu, koji su nakon intervencije pušteni.⁵⁵

⁵² AIIZ, inv. br. 6-102, Izvod iz Dnevnika Stanice javne bezbjednosti Bugojno.

⁵³ AIIZ, inv. br. 6-97, Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 11. juli 1993, AIIZ, inv. br. 6-506, Bosna i Hercegovina, Federacija Bosne i Hercegovine, Federalno ministarstvo obrane, Vojna pošta 5442 Bugojno, Broj: 30-25-27-12/49-1/06-1-5/01, 18. januara 2001, Potvrda; AIIZ, inv. br. 6-507, Armija Bosne i Hercegovine, Komanda VJ 5442 Bugojno, Broj: 38-32-03/1-3-1-53, Bugojno, 15. novembra 1997, Uvjerenje.

⁵⁴ AIIZ, inv. br. 6-97, Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 11. juli 1993.

⁵⁵ AIIZ, inv. br. 6-99, Informativna služba Armije Republike Bosne i Hercegovine, Aktuelne informacije za 14. juli 1993.

IV

**IZVRŠENJE ZLOČINA
U VRBANJI**

Neposredne pripreme

Zašto je HVO 17. jula 1993. napao Vrbanju? Zašto je u tom napadu, koji je trajao do 28. jula 1993, počinio brojne zločine?

Posmatrajući opće prilike tog vremena, posebno agresiju Republike Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu, kao i događaje prije i za vrijeme napada, rekonstrukcijom cjelokupnih događanja mogu se utvrditi uzroci i ciljevi napada na Vrbanju, kao i drugi oblici zločina.

U Zaključcima “Hercegovačke regionalne zajednice” i “Travničke regionalne zajednice”, od 12. novembra 1991, na sastanku predstavnika kriznih štabova te dvije regionalne zajednice, na kojem je učestvovao i Vladimir Šoljić, predsjednik SO Bugojno, regulirana su pitanja formiranja “**zajedničke hrvatske države**”, shodno ranijem dogovoru sa predsjednikom Republike Hrvatske, dr. Franjom Tuđmanom, postignutom na zajedničkom sastanku 13. i 20. juna 1991. u Zagrebu.¹ Ta paradržava je uspostavljena 18. novembra 1991, pod nazivom “Hrvatska zajednica Herceg - Bosna”, koja je avgusta 1993. prerasla u “Hrvatsku Republiku Herceg - Bosnu”.²

¹ S. Čekić, **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.-1993**, Sarajevo 1994, str. 306-309.

² Isto, str. 34-35 i 310-311; C. Ribičić, **GENEZA JEDNE ZABLUDE**, Zagreb-Sarajevo-Idrija 2000, str. 37 i 101-111; Službeni list R BiH, br. 6, str. 85.

I vojno rukovodstvo te paradržave zalagalo se i svim sredstvima borilo za njeno postojanje i djelovanje, očekujući **“težak rat sa Muslimanima”**. To je, ustvari, bio i njihov cilj. U tom kontekstu interesantne su izjave Predstojnika odjela za odbranu HVO-a, Brune Stojića, i zapovjednika Glavnog stožera HVO-a, Milivoja Petkovića, iznesene na sastanku zapovjednika Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina, održanom u Tomislavgradu, 08. juna 1993.:

- **“Čeka nas težak rat sa Muslimanima”**;
- **“Vensov plan se neće provesti u djelo (vrlo teško)”**;
- **“Naš cilj je Herceg Bosna bez dilema (Bosna vjerovatno od 3 države)”**;
- **“Prebaciti postrojbe iz Bosne u hrvatske provincije”**;
- **“Granice provincija su naša prva crta obrane”**.³

Politika HDZ o proglašenju **“Hrvatske banovine u BiH”** i **“provođenje referenduma za priključenje Republici Hrvatskoj”**, te uspostavljanje **“Hrvatske zajednice Herceg - Bosna”**,⁴ uključivala je i mogućnost tzv. (Tuđmanovog) **“humanog preseljenja”** stanovništva. To je logična posljedica ustrojstva **“Hrvatske zajednice Herceg - Bosna”**. Tehnike **“humanog”** preseljenja stanovništva detaljno su razrađene u knjizi Ante Valente iz 1991, u kojoj je dat potpun inženjering zaokruživanja paradržavne tvorevine **“Hrvatske zajednice Herceg - Bosna”**.⁵

U okviru priprema za zločine, Zapovjedništvo grada Bugojna, formirano od strane HDZ-a Bugojno, kao vojno rukovodstvo hrvatskog naroda u ratu i neposrednoj ratnoj opasnosti, u avgustu 1991. donosi dokumente potrebne za **“odbranu”** Bugojna, među kojima i **“Plan obrane Bugojna”**. Tim dokumentom razrađeno je pet varijanti odbrane Bugojna:

³ AIIZ, inv.br. 6-435, Zapisnik za sastanka Operativne zone Sjeverozapadna Hercegovina.

⁴ S. Čekić, nav. dj., str. 34-35, 307 i 310-311.

⁵ A. Valenta, **PODJELA BOSNE I BORBA ZA CJELOVITOST**, HKD **“Napredak”**, Vitez 1991.

Prva: Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani staju na srpsku stranu.

Druga: Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani podržavaju Srbe.

Treća: Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani neutralni.

Četvrta: Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani podržavaju Hrvate.

Peta: Hrvati u ratu sa Srbima, Muslimani staju na stranu Hrvata.

U svim varijantama, osnovni nosilac odbrane Bugojna su Hrvati, dok se Muslimani tretiraju manje važnim subjektom, koji će se prikloniti jednoj ili drugoj strani (hrvatskoj ili srpskoj) ili ostati neutralni.⁶

HVO je i ranije započeo pripreme preseljenja naroda izgradnjom puta od sela Crniče, preko Crničkih podova do puta koji vodi prema planinarskom domu Duboka i dalje prema Kupresu i Livnu. Tim putem se moglo, bez većih operativno-taktičkih problema, iseliti oko 3.000 Hrvata, koji su, uglavnom, živjeli na desnoj obali rijeke Vrbas, u selima: Udurlije, Lug, Čaušlije, Rosulje, D. Boganovci, Bristovi, Vučipolje, Kandija, Vrbanja, Crniče i Vrpeć (put je bio upotrebljiv samo u slučaju saradnje sa srpskim snagama, jer su ga čitavom dužinom vatrom kontrolisale srpske snage, a u rejonu planinarskog doma Duboka i neposredno).

Naselje Vrbanja, koje je, prema popisu stanovništva u 1991. godini, imalo 61,28% Bošnjaka i 37,48% Hrvata, našlo se na putu operacije preseljavanja Hrvata sa tog prostora. Početkom jula 1993. Tuđman je, prema izjavama međunarodnih medija, pozvao na formiranje "etničkih čistih" provincija u Bosni i Hercegovini. Uputio je apel stanovništvu da se "dobrovoljno preseli", čime su, u saradnji sa srpskom stranom realizirane takve akcije preseljenja.⁷

⁶ .: **VATRE NAD VRBASOM**, Prilozi za bugojansku ratnu kroniku 1990.-1993, HKD "Napredak" i Župni ured-Bugojno, Bugojno 1993, str. 43.

⁷ .: **POTRAGA ZA PRAVDOM**, Društvo za ugrožene narode, Odjeljenje za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo 2000, str. 17.

KARTOGRAFSKI PRIKAZ NASELJA VRBANJA

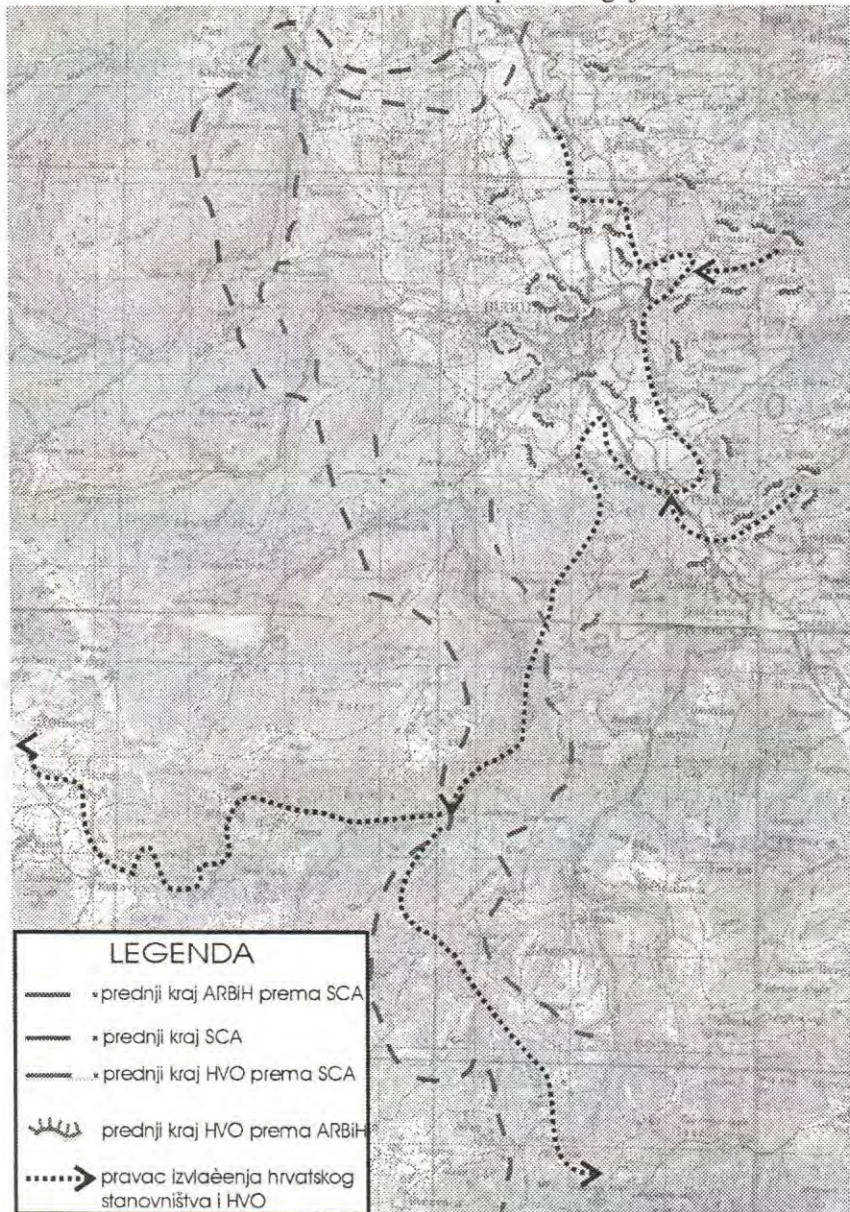
Vrbanja je bila pogodna za realizaciju plana preseljenja stanovništva iz više razloga:

1. postojanje mosta preko rijeke Vrbas;
2. povezane komunikacije;
3. artiljerijska oruđa HVO nalazila su se u rejonu Crničkih podova i mogla su osigurati put izvlačenja;
4. na tom putu nalazila se i vila "Gorica", neposredno iznad Vrbanje, u kojoj je bilo smješteno Zapovjedništvo 104. HVO brigade "Eugen Kvaternik", a nešto dalje, u kompleksu vikend naselja i jedinica za posebne namjene - "Antiteroristička grupa", koja je, pojedinačnim i masovnim zločinima, trebalo da zastraši i likvidira bošnjačko stanovništvo, kako bi operacija izvlačenja hrvatskog stanovništva, zapovjedništva i pripadnika postrojbi HVO protekla sa što manje gubitaka u njihovim redovima;
5. Na pravcu izvlačenja nije bilo jedinica Armije Republike Bosne i Hercegovine i dr.
6. Vrbanja nije bila pripremljena za odbranu.

Naselje nije bilo pripremljeno za otpor, niti je branjeno jedinicama Armije R BiH. Slab, jedva simboličan, samoorganizovani otpor nevelikog broja civila sa ličnim naoružanjem nije mogao biti uspješan, i ako se u njega uključila nekolicina slučajno (na odmoru) zatečenih pripadnika Armije.

Neuporedivo nadmoćniji neprijatelj, pored velikih pješadijskih snaga, raspolagao je značajnom artiljerijom i minobacačima, te sa jednim tenkom i oklopnim transporterom.

Pravac izvlačenja hrvatskog
stanovništva i HVO sa općine Bugojno

Da bi zapovjedništvo 104. HVO brigade "Eugen Kvaternik" operaciju preseljenja stanovništva moglo izvesti, a navedene postrojbe svoj zadatak zastrašivanja i likvidacije nezaštićenog bošnjačkog stanovništva obaviti, prethodno su postavili punktove na ulazu i izlazu iz Vrbanje, u pravcu Bugojno - Gornji Vakuf.

Zašto je u operaciji preseljenja stanovništva HVO planirao i izvršio brojne zločine u Vrbanji. Zato da bi potvrdili "ispravnost" HDZ-ove politike o nemogućnosti suživota sa drugim narodima, a pred svojim narodom opravdali operaciju preseljenja.

Za zločine koje su počinili imali su političku potporu svog vrhovništva, koje im je, prema **Zaključcima** zajedničkog sastanka "Hercegovačke regionalne zajednice" i "Travničke regionalne zajednice", od 12. novembra 1991, odobrilo upotrebu svih sredstava.

Na magistralnom putu Bugojno - Gornji Vakuf, u naselju Vrbanja kod raskrsnice koja vodi prema selu Kandija, HVO postrojbe su 17. jula 1993, oko 14,00 sati, postavile punkt na kojem su započeli hapsiti i pljačkati Bošnjake. Na tom punktu operisali su pripadnici domobranske jedinice - jedinice za posebne namjene, koja se zvala "Antiteroristička grupa" (ATG).⁸

⁸ AIIZ, inv.br. 6-3, Izjava A.B.; AIIZ, inv.br. 6-336, Izjava D.I.; AIIZ, inv.br. 6-365, Izjava N.D.; AIIZ, inv.br. 6-357, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće obrane, Odjel obrane, Uprava za odbranu Tomislavgrad, Ured za obranu Bugojno, Broj: 02-9/T-01-103-205/93, Bugojno 06.07.1993. Zahtjev za prekomandu; AIIZ, inv.br. 6-264, Republika Bosna i Hercegovina, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, HVO brigada "Eugen Kvaternik" Bugojno, Broj: 01-109-407/93, Bugojno, 07. jula 1993, Zapovjed o demobilizaciji radi prelaska u jedinicu za posebne namjene; AIIZ, inv.br. 6-124 do 6-305, Jedinični kartoni vojnika Oružanih snaga Hrvatske Zajednice Herceg-Bosna.

Na lokalitetu gornje Vrbanje, tačnije u vikenticama u Bagarića gaju, bili su razmješteni pripadnici jedinice za posebne namjene pri stožeru domobranstva (Domobranska bojna u općini Bugojno), poznatije pod nazivom ATG. Neki pripadnici su prepoznati i na samom punktu. Ova jedinica je formirana 07.07.1993, s ciljem izvršavanja posebnih zadataka. Zapovjednik jedinice je bio Mario (Radoslava) Crnjac, dotadašnji zamjenik zapovjednika II bojne 104. HVO brigade "Eugen Kvaternik", a njegov zamjenik Josip (Frane) Kovačević "Kočo". Pripadnici navedne jedinice su bili i: Ante (Mirka) Budimir, Perica (Stipe) Cvijanović, Mirko (Vinka) Čorić, Nikola (Ivana) Čorić, Alen (Slavka) Dragun, Dragan (Branka) Dugandžić, Zlatko (Frane) Dugandžić, Stipo (Ive) Glavaš, Mladen (Marka) Gudelj, Dejan (Ilije) Kasalo, Nine (Slavka) Kasalo, Nikica (Marka) Krstanović, Mario (Ive) Ljubas, Zrinko (Ivice) Maros, Dražen (Dragutina) Miličević, Darko (Mije) Nenadić, Zlatko (Pere) Pocrnja, Miroslav (Ljube) Vejić i Jakov (Vlade) Vidović. Pored navedenih pripadnika jedinice za posebne namjene na punktu su prepoznati i: Anto (Nike) Udovčić, Mladen Dadić i Zdravko Grabovac.

Kao odgovor na taj događaj stanovnici Vrbanje bošnjačke nacionalnosti (pripadnici A RBiH i MUP RBiH koji su se nalazili kod kuća na odmoru) postavljaju svoj punkt, na istom putu, oko 500 m bliže gradu.

U poslijepodnevnim satima, iz pravca Bugojna, na punkt postavljen od stanovnika Vrbanje bošnjačke nacionalnosti, naišlo je vozilo HVO, u kojem su bili pripadnici jedinice za posebne namjene. Tom prilikom, zbog pokušaja nasilnog prolaska vozilom kroz postavljeni punkt, otvorena je međusobna vatra iz vozila i sa punkta. U toj vatri poginuo je Miroslav Telenta. Jedan pripadnik HVO je ranjen (nepoznato ime), a drugi, Milijan Vučak, je prošao bez ozljeda. Prilikom sprovođenja zadržanog pripadnika HVO, Milijana Vučka, do mjesta gdje su se nalazili i ostali zadržani pripadnici HVO, dolazi do paljbe od strane jedinica HVO iz pravca Crniča i sa punkta HVO u Gornjoj Vrbanji, od koje dolazi do pogibije Milijana Vučka.

Nakon tog incidenta, u kontaktima komandi A RBiH i HVO-a, dogovoreno je da se ukinu svi punktovi i oslobode zarobljena lica, a da kontrolu daljih događaja preuzmu zajedničke patrole MUP-a RBiH (Stanica javne bezbjednosti Bugojno) i MUP-a "HZ H-B" (Policajska uprava Bugojno).

Na osnovu dogovora o prekidu djelovanja i uklanjanju putnih barikada, na teren je upućena mješovita patrola policije, sa zadatkom obezbjeđenja prohodnosti putne komunikacije Bugojno - Gornji Vakuf.

Mješovita patrola bila je sastavljena od po četiri policajca MUP-a RBiH (Stanica javne bezbjednosti Bugojno) i četiri policajca MUP-a HZ H-B (Policajska uprava Bugojno).

Mješovita patrola je krenula na izvršenje zadatka sa dva motorna vozila. U vozilu MUP-a RBiH nalazila su se tri policajca Bošnjaka i jedan policajac Hrvat, a u vozilu MUP-a HZ H-B, tri policajca Hrvata i jedan policajac Bošnjak. U pratnji patrole bilo je i jedno sanitetsko vozilo.

Prilikom dolaska mješovite patrole policije na punkt u Vrbanji, formiran od strane stanovništva Vrbanje bošnjačke nacionalnosti, oko 16,30 sati, patrola je utvrdila da se pored puta nalazi jedno vozilo, u

kojem je bilo tijelo Miroslava Telente, koje je zatim izvučeno i prebačeno u sanitetsko vozilo. Nakon kraćeg zadržavanja i uklanjanja prepreka sa putne komunikacije patrola nastavlja put prema punktu HVO-a u Gornjoj Vrbanji.

U koloni se prvo kretalo vozilo MUP-a HZ H-B, a zatim vozilo MUP-a RBiH, dok je sanitetsko vozilo upućeno nazad prema Bugojnu.

Stotinjak metara prije dolaska na punkt HVO-a, jedan od policajaca MUP-a HZ H-B, prislonio je pušku na potiljak policajcu A.B. (Bošnjaku), koji je sjedio na prednjem sjedištu u vozilu MUP-a HZ H-B i zabranio mu da uzima oružje u ruke.

Po dolasku vozila na punkt pred njih je istrčala grupa maskiranih pripadnika HVO-a. Odmah po zaustavljanju vozila započelo je zlostavljanje policajaca MUP-a RBiH: izvučeni su iz vozila, a potom je započelo fizičko zlostavljanje. Odmah je iz vozila MUP-a HZ H-B izveden i policajac MUP-a RBiH, uz pitanje "da li si ti balija?" i udaranje.

Potom je nastavljeno fizičko zlostavljanje policajaca MUP-a RBiH, uz nijemo posmatranje hrvatskih kolega iz mješovite policijske patrola. Uz zlostavljanje, pripadnici HVO-a, insistiraju na odgovoru gdje se nalazi "Vučak" (pri tome vjerovatno misleći na Milijana Vučka, pripadnika jedinice ATG), uz prijetnju da će ih sve pobiti ako ne dobiju odgovor.

Tom je prilikom najviše zlostavljan policajac Esad Mušić, koga su pripadnici HVO-a prvo skinuli, a potom takvog bacali u trnje. Prema izjavi preživjelog policajca A.B., u momentu kada je ponovo vraćen na punkt, koji su formirali stanovnici Vrbanje bošnjačke nacionalnosti, da provjeri informaciju o "Vučku", policajac Esad Mušić je bio u izuzetno teškom stanju.

Policajci A.B. i Ilija Dujmović, upućeni da provjere informacije o "Vučku", ponovo dolaze do mjesta u Vrbanji gdje se nalazio prethodno uklonjeni punkt uspostavljen od strane stanovnika Vrbanje bošnjačke nacionalnosti. Nakon što je policajac A.B. upoznat o pogibiji Milijana Vučka i na insistiranje ostalih Bošnjaka, ostaje tu, a policajac Ilija Dujmović se vraća na punkt HVO-a.

Izvršenje zločina

U ranim jutarnjim satima 18. jula pripadnici HVO-a su nastavili sa vatrom iz pješadijskog naoružanja. Izraženije djelovanje bilo je sa objekata iz kruga preduzeća “Mlinpek”⁹ i sa Stubličke glavice.

Ujutro, oko 06,00 sati, iz pravca preduzeća “Mlinpek” iz snajpera je pogođen Muharem Velagić (rođen 1933), koji je od posljedica ranjavanja ubrzo umro.

U prijepodnevnim satima pripadnici HVO-a¹⁰ uhapsili su tri lica koja su ostala u Gornjoj Vrbanji: Ahmeta i Zahida Čizmu i Smaila Hodžića. Odvode ih i zatvaraju u kafanu „Ritmo”, gdje su ih fizički zlostavljali, a potom u pravcu vikendica, u Bagarića gaju. Za njih se ništa nije znalo sve do povlačenja HVO-a, kada su njihova izmasakrirana tijela pronađena u Vrbasu.

Pripadnici HVO-a, predvođeni Ivicom Vučkom, Kristijanom Pocrnjom i Slavkom Šakićem, tog su dana nastavili sa hapšenjem bošnjačkog stanovništva. Uhapsili su: Abdulaha Bevrnju, Mustafu i Kemala Morića i Mustafu Čolaka. Navedena lica su uhapšena kod svojih kuća, odnosno na punktu kod kuće Anđelka Tolimira, gdje su i držana do poslijepodnevnih sati, kada su uz maltretiranje i batiranje odvedeni u motel “Akvarijum”. Istoga dana su uhapšeni i Vahid i Seid Karagić.

Pripadnici I bojne HVO-a¹¹ su na punktu u selu Čaušlije, na vrbaskom mostu, uhapsili: Nusreta i Seada Čatića, Husu Husića i Muju Sarajlića i odveli ih u Vedro Polje, gdje su zatvoreni i mučeni. Njihova tijela, osim Muje Sarajlića koji je uspio pobjeći, pronađena su izmasakrirana u Vrbasu, nizvodno od naselja Vedro Polje.

⁹ U krugu preduzeća “Mlinpek” bila je razmještena domobranska jedinica namijenjena za obezbjeđenje preduzeća. Navedena jedinica je bila potčinjena Zapovjedništvu domobranske bojne u općini Bugojno.

¹⁰ Vjerovatno pripadnici jedinice za posebne namjene - ATG, koji su bili razmješteni na tom lokalitetu.

¹¹ AIIZ, inv. br. 6-469, Izjava M.S. Na punktu su prepoznati: Nikola (Dragan) Tomić i “Dolin” (nepoznati potpuni podaci).

Pripadnici I bojne¹², razmješteni u neposrednoj blizini svoje komande, u Prvoj osnovnoj školi, opkoljavaju kuću u kojoj su bili sklonjeni Bošnjaci iz okolnih kuća i insistiraju da im se predaju, jer će u protivnom zapaliti kuću i sve ih pobiti. U toku noći pripadnici HVO-a su kuću palili u dva navrata, a ubacivali su i bombe u podrum, kroz dimnjak. Od posljedica visoke temperature došlo je do pucanja vodovodnih cijevi i do plavljenja podruma gdje su bili smješteni civili Bošnjaci. Kako su dvojica Bošnjaka bili naoružani (pripadnici A RBiH, Bahrija i Fahrudin Ćatić, koji su se zatekli kod kuće na odmoru), pokušali su pružiti otpor, ali su ubrzo ubijeni, pa su ostali Bošnjaci bili prisiljeni da se predaju.

Pripadnici HVO-a su na kraju tog dana okružili naselje Vrbanju i oko 22,00 sata otpočeli sa opštim napadom na Bugojno.

Na isteku tog dana (oko ponoći) iz kuće gdje je uhapšena Bošnjakinja Š.S. bila zatočena odvedena je od strane tri pripadnika HVO-a. Kada je u prvi mah odbila, zapriječeno joj je da će joj biti odveden sin. Odvedena je u jednu bošnjačku kuću koja se nalazila u blizini, gdje je ponovno silovana. Silovana je od strane sedam pripadnika HVO-a, uz prijetnju da će biti zaklana ako se bude opirala.

Snage HVO-a su 19. jula započele sa najžešćim granatiranjem čitavog naselja Vrbanje. U Gornjoj Vrbanji, iz koje se stanovništvo iseljavalo, pripadnici HVO-a su sistematski palili i pljačkali bošnjačke kuće¹³.

Nakon što je svanulo opkoljeni Bošnjaci u blizini komande I bojne HVO-a (desetak osoba, uglavnom stariji muškarci, žene i jedno dijete)

¹² AIIZ, inv. br. 6-459, Republika Bosna i Hercegovina, Hrvatska zajednica Herceg-Bosna, Hrvatsko vijeće odbrane, Odjel odbrane, Broj: 02-1-766/93, Mostar, 01.07.1993.god, Zapovjed o postavljanju u brigadu "Eugen Kvaternik" - Bugojno. Zapovjednik I bojne : Niko (Branka) Džaja, zamjenik zapovjednika I bojne: Mladen Miličević.

¹³ AIIZ, inv. br. 6-8, Izjava R.D.; AIIZ, inv.br. 6-320, Izjava S.K.; AIIZ, inv.br. 6-310, Izjava E.Š.

Frane (Ive) Barnjak i Ivica (Frane) Barnjak - "Keca", sa još nekoliko pripadnika HVO-a opljačkali su i spalili kuću Arifa Muratspahića. U pljačkanju i paljenu bošnjačke imovine učestvovali su i : Ante (Ive) Poernja, te Pavo (Jakova) Poernja i Damir Visković.

bili su prisiljeni da se predaju pripadnicima HVO-a. Prisiljeni su da se rukama naslone na zid kuće koji je bio vreo, jer je kuća bila zapaljena, od čega su svi zadobili opekotine. U slučaju da bi se neko pomjerio odmah bi ga tukli. Nedugo nakon predaje pripadnik HVO-a Vlatko Kapetanović je odveo Fahriju Haračića da „izvuče” tijelo nekog poginulog pripadnika HVO-a, ali se više nije vratio. Njegovo tijelo je pronađeno nakon predaje pripadnika I bojne HVO-a. Nedugo zatim, uhapšene Bošnjake, osim Sulejmana Fuke, odveli su u jednu srpsku kuću, gdje su ih privremeno zatočili. Za sudbinu Sulejmana Fuke se saznalo nakon predaje pripadnika I bojne HVO-a, kada je pronađeno njegovo tijelo.

Toga dana su uhapšene Bošnjake u logoru „Akvarijum” izveli u salu za ručavanje,¹⁴ naredili im da kleknu sa rukama podignutim u vis, te su im na taj način i uz stalno udaranje uzimali podatke. Potom su ih izveli ispred Motela, gdje su ih prisilili da iskopaju rov u obliku slova “U”. U toku kopanja, ako bi se neko od zatočenika ispravio, odmah bi bio tučen. Sve je to praćeno stalnim provociranjem i psovkama.

U toku noći 19./20. jula 1993. HVO je intenzivirao vatru po Donjoj Vrbanji, gdje je bilo koncentrirano stanovništvo čitave Vrbanje, koje se prethodnog dana povuklo pred napadima HVO-a. U toku te noći od granate, ispaljene iz pravca Stubličke glavice, ubijeni su Senad Teskeredžić i Amir Šošić.

¹⁴ AIIZ, inv. br. 6-470, Izjava Dž.A.; AIIZ, inv.br. 6-6, Izjava A.B.; AIIZ, inv.br. 6-308, Izjava V.K.; AIIZ, inv.br. 6-318, Izjava B.Š.; AIIZ, inv.br. 6-124 do 6-305, Jedinični kartoni vojnika Oružanih snaga Hrvatske zajednice Herceg-Bosna.

U motelu “Akvarijum” stacionirani su vod vojne policije i protivoklopni vod iz sastava 104. HVO brigade “Eugen Kvaternik”. Zapovjednik voda vojne policije je bio Zlatko (Vlade) Zelić, a njegov zamjenik Tomislav (Ivana) Čović. Zapovjednik protivoklopnog voda je bio Nenad (Stipice) Visković. Kao upravnik logora “Akvarijum”, zatočenicima se predstavio Zdravko (Stipana) Pavković - “Tiki”. U zlostavljanju zatočenih Bošnjaka u logoru “Akvarijum” isticali su se : Slavko (Stipe) Šakić, Željko (Franje) Pavić, Kristijan (Vinka) Poernja, Stipo (Stipe) Cvijanović, Vlado (Blaška) Poernja.

U ranim jutarnjim satima 20. jula (oko 05,00 sati) HVO je započeo žestok napad na Donju Vrbanju, paleći i rušeći sve kuće.¹⁵

U periodu između 11,00 i 12,00 sati u svom dvorištu ubijen je Almir Šehić, a njegov otac Idriz je ranjen. Na njih je, prema izjavama svjedoka, sa nedovršene kuće Mate Šimunovića, pucao Perica Marić. Nešto kasnije, sa istog mjesta su ubijeni i bračni par Rabija i Džemil Grižić.

Oko 14,00 sati, kada je većina kuća bila u plamenu, HVO je iz pravca Crniča, krenuo u napad sa tenkom i oklopnim transporterom, koji su iz pokreta otvarali vatru po Bošnjacima - civilima i njihovim kućama. Uslijed tih djelovanja preostali dio stanovništva se povlači prema preduzeću "Mlinpek", odnosno Velagića kućama. U toku tog povlačenja sa objekata "Mlinpeka" ubijena je Sanija Učanbarlić, koja je pokušala pretrčati asfaltni put i pobjeći prema Vrbasu. Prilikom povlačenja sa istog mjesta su ubijeni Mina Delić i Razija Velagić, a ranjeni su Sabina i Esfendijar Zahirović, dječak od 14 godina. Isti dan, pri pokušaju bijega, na livadi između asfaltnog puta i rijeke Vrbas, ubijeni su : Suljo Delić, Hajrudin Delić i Hamdija Alić.

U podrumu kuće Fehke Velagića, gdje se sklonilo oko 150 lica, uglavnom žene i djeca, iz tenka i drugih oruđa zarušen je ulaz u podrum, a veći dio kuće srušen.¹⁶

¹⁵ AIIZ, inv. br. 6-3, Izjava A.B.; AIIZ, inv.br. 6-470, Izjava Dž.A., AIIZ, inv.br. 6-365, Izjava D.N.; AIIZ, inv.br. 6-124 do 6-305, Jedinični karton vojnika Oružanih snaga Hrvatske zajednice Herce-Bosna.

U napadima na naselje Vrbanja učestvovala su: jedinica za posebne namjene pri stožeru domobranstva, protivoklopni vod i vod vojne policije 104. HVO brigade "Eugen Kvaternik", te ostale brigadne i domobranske jedinice razmještene na tom prostoru. Prema izjavama svjedoka, među ostalima, u napadu su učestvovali : Perica (Stipe) Augustinović, Josip (Joze) Brajković, Marko (Joze) Čečura, Tomislav (Ivana) Čović, Branko (Dragutina) Dilber, Ile (Ive) Galić, Miro (Stipe) Galić, Niko (Ive) Galić, Pero (Ive) Galić, Zdravko (Nike) Galić, Ivo (Vinka) Jezidžić, Milijan (Stjepana) Kolak, Goran (Ace) Košak, Perica (Stipe) Marić, Ljuban (Ilije) Maros, Đovani (Ive) Miljak, Vlado (Šimuna) Raspudić - "Čaruga", Predrag (Stipice) Visković, Zlatko (Vlade) Zelić.

¹⁶ AIIZ, inv. br. 6-459, Zapovjed o postavljanju u brigadi "Eugen Kvaternik" - Bugojno.

Ante (Nike) Bijader bio je zapovjednik topničko-raketnog divizionu u 104. HVO brigadi "Eugen Kvaternik". Jedinica kojom je komandovao djelovala je tenkovima i artiljerijskim oruđima po naselju Vrbanja.

Istog dana pripadnici HVO-a su uhapsili preostalo bošnjačko stanovništvo iz Crniča, koje se sklonilo u kuću Ešrefa Čatića. Odvezeni su pred motel "Akvarijum", gdje su na platou ispred samog ulaza zatočeni Bošnjaci postrojani, a zatim im je naređeno da legnu na zemlju, sa rukama na zatiljku, a potom ih je jedan bojovnik počeo tući. Nakon toga su im oduzeli ličnu imovinu, naročito nakit. Nekim ženama su čak trgali naušnice iz ušiju. Potom su ih sve zatvorili u podrumске prostorije logora.

Bošnjaci Vrbanje (oko 150), sklonjeni u zarušenom podrumu kuće Fehke Velagića, zbog bezizlaznosti, odlučuju se na očajnički pokušaj "proboja" ka naselju Jaklić, koje su kontrolisali pripadnici A RBiH. Oni su oko 22,00 sata uspjeli probiti otvor u zidu, veličine 80 x 60 cm, te kroz isti svi izaći. Kroz skoro cjelovečernje pješaćenje, opterećeni nošenjem ranjenih, starih i bolesnih, te strahom, tek u jutarnjim satima uspjeli su stići u naselje Jaklić.

Golgota u koncentracionom logoru "Akvarijum"

U Vrbanji 21. jula nije više bilo Bošnjaka: jedni su ubijeni, drugi protjerani ili zatočeni, a imovina im je masovno uništavana. Od tada su mnogi Bošnjaci Vrbanje i Crniča stradali u logoru HVO-a u motelu "Akvarijum".

U toku dana zatočeni Bošnjaci, muškarci, mlađih godina i u boljoj fizičkoj kondiciji, vođeni su na kopanje rovova na linijama prema pripadnicima A RBiH.

U večernjim satima u prostoriju gdje su muškarci bili zatočeni ušli su Slavko Šakić i još jedan vojnik HVO-a, koji su zatočenike udarali, pljuvali i psovali.

U toku 22. jula nastavljeno je sa fizičkim i psihičkim zlostavljanjem zatočenih Bošnjaka. U jutarnjim satima manja grupa zatočenika izvedena je pred Motel, fizički maltretirana, a potom su ponovo

odvedeni na kopanje rovova neposredno na prvim linijama prema jedinicama A RBiH. Prije odlaska na kopanje rovova, jedan pripadnik HVO-a, neki komandir po imenu "Maleta", tukao je i maltretirao trojicu momčića iz Kordića, uhapšenih dok su čuvali stoku. On i ostali pripadnici HVO-a su ih tukli dok se jedan od njih nije onesvijestio.

U toku kopanja rovova ispaljena je granata u blizini logoraša. Logorašima nije dozvoljeno da se sklone dok granatiranje ne prođe. "Svakako ćete biti ubijeni". Tim riječima je jedan od stražara objasnio njihov postupak.

U toku noći nastavljena su teška zlostavljanja zatočenih Bošnjaka. Te večeri najviše je zlostavljan Ešref Ćatić. Stavljali su mu sablju pod grlo, prijetili da će ga zaklati i udarali nogama, a potom ga u gotovo besvjesnom stanju bacili u podrum, sa razbijenom vilicom i izbijenim zubima.

U periodu od 22. - 27. jula nastavljena su teška zlostavljanja i mučenja zatočenika u logoru motela "Akvarijum", pri čemu se opet isticao Slavko Šakić. U toku dana zatočenici su vođeni na kopanje rovova, a povremeno su i angažovani za nošenje naoružanja na linije koje su se nalazile na brdu "Gorica".

U tom periodu pripadnici HVO-a, kao i prve komšije, nastavljaju sa pljačkom i uništavanjem imovine Bošnjaka iz naselja Vrbanja, pri čemu su, nakon pljačkanja vrijednih stvari, palili kuće.

Dana 27. jula dok su zatočeni Bošnjaci kopali rovove u njihovoj blizini je poginuo Vijeko Drežnjak, pripadnik HVO-a. Zatočenici su odmah pretučeni zbog toga.

Uveče (oko 23,00 sata) u prostorije logora motela "Akvarijum" ušao je borovnik Slavko Šakić, u pratnji Ivice Vučka i još dvojice borovnika. Izdvojili su Selmira Šehića, Abdulaha Bevrnju i još dvojicu Bošnjaka i počeli ih tući. Slavko Šakić je tu, pred ostalim zatočenicima, bajonetom htio zaklati Selmira Šehića, ali je upozoren da to ne radi tu. Nakon toga svezali su Selmira Šehića i odveli ga iz prostorije, a ostalima su zaprijetili da će se vratiti i po njih.

Jedan od zatočenih Bošnjaka koji je, takođe, izveden u tom trenutku, vidio je da je Slavko Šakić ugurao Selmira Šehića u vozilo i odveo se (sam sa njim u vozilu) ispred motela. Selmirovo tijelo je kasnije pronađeno izmasakrirano u Vrbasu, pored Kandijskog mosta.

U jutru 28. jula (oko 06,00 sati) izvedena je grupa od 12 zatočenih Bošnjaka na prisilne radove. Osam ih je odvedeno na kopanje rovova u Sultanoviće (naselje u neposrednoj blizini motela „Akvarijum”), a četvorica su kopala grob za poginulog Vjeku Drežnjaka.

Pošto je teren za kopanje bio izuzetno tvrd grob je do 10,00 sati iskopan pola metra. Nakon što su sanaduk spustili u grob, naredeno im je da ga zatrpaju. U toku zatrpavanja iz pravca motela su začuli jedan duži rafal, a ubrzo je iz motela izašao Mario Drežnjak, Vjekin brat, i zaputio se prema njima, vičući „zar ga još niste zakopali”, pri tome pucajući na njih iz pištolja, srećom bez posljedica.

Potom su tu grupu Bošnjaka povelili u motel. Na ulazu su ih zaustavili i počeli tući, ali kako se začuo zvuk UNPROFOR-ovog transportera ubrzo su ih uveli u prostoriju gdje su držali zatočene.

Prilikom ulaska u prostoriju vidjeli su da su vrata sva izrešetana (to je bila posljedica rafala koji su čuli dok su zatrpavali grob).

Ubrzo su u logor „Akvarijum” stigli predstavnici UNPROFOR-a, koji su tražili tačan broj zatočenika, te zahtijevali vraćanje preostalih zatočenika sa kopanja. Po uzimanju potrebnih podataka zatočenim Bošnjacima su rekli da se pripreme, te da će ubrzo biti razmijenjeni.

Nakon odlaska pripadnika UNPROFOR-a, u prostoriju gdje su Bošnjaci bili zatočeni ušao je Slavko Šakić i započeo svoj posljednji zločinački pir. Logorašu Abdulahu Karabegu je naredio da mu liže čizme, potom mu je udarcem noge razbio nos, a zatim naredio da polije svoju krv sa prljavog patosa. Nakon toga sličan postupak je ponovio i na Abdulahu Bevrnji i još nekolicini zatočenih Bošnjaka. Tom je prilikom sve „prozvane” Bošnjake isprebijao, sve dok u prostoriju nije ušlo nekoliko pripadnika HVO-a koji su ga izveli vani.

Ubrzo je počela realizacija UNPROFOR-ovog obećanja o razmjeni zatočenika. Razmijenjeno je 18 ranjenih bojovnika HVO-a za 46 zatočenih civila Bošnjaka.

HVO je nakon razmjene intenzivirao artiljerijska djelovanja po gradu, spaljujući i uništavajući preostale bošnjačke kuće u Vrbanji i Crniču, pri čemu su palili i vlastite kuće.

U večernjim satima su zapalili i uništili motel "Akvarijum"¹⁷ i vilu "Gorica" i pod zaštitom vlastitog civilnog stanovništva se povlače prema položajima srpskog agresora na kupreškom ratištu.

Tim činom HVO je realizirao politiku HDZ-a o „humanom” preseljenju stanovništva, i hrvatskom narodu, zločinima počinjenim u bugojanskom naselju Vrbanja, od 17. - 28. jula 1993, "dokazao" da je sa Bošnjacima nemoguć zajednički život.

¹⁷ AIIZ, inv. br. 6-470, Izjava Dž.A. Naredbu za paljenje motela "Akvarijum" i uništavanje dokaza zločina, u ime Zapovjedništva 104. HVO brigade "Eugen Kvaternik", prenio je Ivica (Petra) Pavić, koji je u spomenutom zapovjedništvu obavljao dužnost savjetnika za operativno-nastavne poslove. Naredbu je izdao grupi pripadnika voda vojne policije 104. HVO brigade "Eugen Kvaternik", među kojima je bio i Vlado (Šimuna) Raspudić - "Čaruga". Raspudić je, prema izjavama svjedoka, lično sa još nekoliko pripadnika HVO-a minirao i uništio motel "Akvarijum". Pored navedenog, i Ivica Pavić je izdavao naredbe jedinicama stacioniranim u motelu "Akvarijum" za napad na Bošnjake u naselju Vrbanja.

V

**OBIM, OBLICI I
KARAKTERISTIKE
POČINJENIH ZLOČINA**

Zločini nad civilima

U realizaciji agresorskih ciljeva i genocida nad Bošnjacima hrvatske snage su u bugojanskom naselju Vrbanja počinile raznovrsne oblike zločina. Na osnovu **planiranih i sistematski pripremljenih aktivnosti** u Vrbanji su izvršeni **napadi na civilne ciljeve, prijeke egzekucije, silovanja, masovne pljačke, neselektivna upotreba sile, razaranje stambenih i drugih objekata, zlostavljanja, mučenja, sakaćenja, itd.**

U Vrbanji je izvršen i najteži oblik zločina - ubistva civilnog stanovništva, što ukazuje na genocidne namjere hrvatskog agresora i njegovih kolaboracionista na Bosnu i Hercegovinu. U napadu 104. brigade HVO-a na Vrbanju ubijena su **54 lica - civili, svi bošnjačke nacionalnosti**. U periodu od 17. - 28. jula 1993. hrvatske snage su izvršile gnusne zločine prijekih ubistava nad sljedećim licima:

Hamdija Alić, Hašim Alić, Raif Cetin, Ahmet Čizmo, Zahid Čizmo, Zenuh Čizmo, Bahrija Ćatić, Fahrudin Ćatić, Nusret Ćatić, Sead Ćatić, Emina Delić, Hajrudin Delić, Sulejman Delić, Refik Elkaz, Sulejman Fuka, Džemal Grižić, Rabija Grižić, Vehab Habibović, Sulejman Hadžibegović, Fahrija Haračić, Smail Hodžić, Mujo Hozić, Huso Husić, Mirsad Huskić, Hajrija Karagić, Hatidža Karagić, Sadik Karagić, Samir Karagić, Nazif Krkić, Emin Ledenko, Sead Mastalić, Esad Mušić, Nermin Nuhić, Nejra Ramić, Nusret Ramić, Almir Šehić, Selmir Šehić, Elvedin Šeho,

Amir Šošić, Muharem Šušić, Ekrem Talić, Mesud Talić, Senad Talić, Senad Teskeredžić, Sanija Učanbarlić, Đulsa Ugarak, Rabija Ugarak, Juso Velagić, Muharem Velagić, Nuhan Velagić, Razija Velagić, Sadik Velagić, Sulejman Velić i Nedžad Zulić.¹

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ قُتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتٌ بَرَّ أَمْواتٌ وَكَانُوا لَا يَشْعُرُونَ (2:154)

NE GOVORITE ZA ONE KOJI SU POGINULI NA BOŽIJEM PUTU
(DA SU) MRTVI I NAPROTTV, ONI SU ŽIVI, ALI VI TO NE OSJEĆATE¹

JULA 1993. GODINE, HRVATSKO VUJEĆE OBRANE BUGOJNO
POČINI ZLOČIN NAD NEDUŽNIM BOŠNJACIMA VRBANJE.

Z A Š T O ?!

IMENA UBIJENIH

1. ALIĆ (OSER) HAMDUA	1940	24. MUŠIĆ (ŠABAN) ESAD	1966
2. ALIĆ MUHAREM HASIM	1960	25. MASTALIĆ (TAMR) SEAD	1966
3. ČETIN (MUSTAFA) RAF	1965	26. NUHIĆ (DZULAGA) NEFRIM	1979
4. ČIZMO (AČO) AHMET	1974	27. ŠEHIĆ (DRIZ) ALMIR	1971
5. ČIZMO (ISO) ZAHID	1976	28. ŠEHIĆ (SALMI) SELMIR	1969
6. ČIZMO (SEAD) ZENUH	1965	29. ŠEHO (MILJO) ELVEDIN	1974
7. DELIĆ (ZAHID) EMINA	1962	30. ŠOŠIĆ (HANEJA) AMIR	1965
8. DELIĆ (SULEJMAN) HAJRUDIN	1964	31. SUŠIĆ (OSMAN) MUHAREM	1966
9. DELIĆ (JUSO) SULEJMAN	1965	32. TALIĆ (HAMDUA) EKREM	1975
10. ELKAZ (JUNUZ) REFK	1963	33. TALIĆ (MUSTAFA) MESUD	1965
11. GRIZIĆ (SALH) DEMAL	1968	34. TALIĆ (HAMDUA) SENAD	1962
12. GRIZIĆ (MILJO) RABUJA	1947	35. TEŠKEREDŽIĆ (ESAD) SENAD	1965
13. HABIBOVIĆ (SEDO) VEHAB	1964	36. UČANBARLIĆ (MURAT) SANIJA	1968
14. HADŽEHOVIĆ (DŽAFER) SULEJMAN	1968	37. UGARAK (HASAN) ĐULSA	1971
15. HODŽIĆ (ALJA) SMAL	1938	38. UGARAK (OSMAN) RABUJA	1942
16. HOZIĆ (HASAN) MILJO	1963	39. VELIĆ (SELJO) SULEJMAN	1965
17. HUSKIĆ (ZAHID) MIRSAD	1967	40. VELAGIĆ (ADEM) JUSO	1974
18. KRKIĆ (DŽEMAL) NAZIF	1958	41. VELAGIĆ (JUSO) NUHAN	1961
19. KARAGIĆ (ZAM) HAJRUA	1964	42. VELAGIĆ (SALMO) MUHAREM	1931
20. KARAGIĆ (MEHO) HATIDA	1922	43. VELAGIĆ (MUHAREM) RAZIJA	1964
21. KARAGIĆ (HASAN) SADIK	1931	44. VELAGIĆ (JUSO) SADIK	1967
22. KARAGIĆ (OSMAN) SAMIR	1975	45. ZULIĆ (RAZIJ) NEDŽAD	1966
23. LEDENKO (MOR) EMIN	1906		

RAHMET IM
PROUČITE FATIHU
PAMTITE I OPOMINJITE

VRBANJA, JULA 1996.

Spomen ploča

¹ Vidi Tabelu 1: Spisak žrtava zločina po obilježjima žrtvi i oblicima zločina, str. 145-147.

Raznovrsnost oblika zločina pokazuje svu gnusnost genocida nad civilnim stanovništvom Vrbanje. Najveći broj žrtava je ubijen vatrenim oružjem (28), zatim udarcima po glavi (12), udarcima po grudima (12), udarcima po leđima (12). Osim toga, u nešto manjoj mjeri, žrtve su ubijane udarcima (10), vađenjem dijelova tijela (10) i snajperom (9) i granatom (3). Način izvršenja zločina nad jednom žrtvom ostao je nepoznat.²

Analiza pregleda žrtava i oblika zločina, takođe, ukazuje na prirodu zločina.³ Veoma je indikativan podatak da je među ubijenim 45 (83,33%) muškaraca. Naime, agresor je nastojao da izvrši **egzekuciju muškaraca**, kao “glave domaćinstva”, hranioca porodice, zaštitnika porodičnog integriteta. Na taj način je zaustavljao i reprodukcioni ciklus porodice. Ako se broj ubijenih posmatra po starosnoj dobi, onda se najveći broj njih nalazi u **starosnoj grupi od 19-55 godina (41)**, koja se, inače, smatra najsposobnijom za rad, kreativnost i uopšte stvaralaštvo. Sasvim je sigurno da je agresor svojim genocidnim namjerama upravo imao u vidu ovu starosnu grupu, pa je nastojao da izvrši njenu egzekuciju, kako bi preostali dio populacije (žene, djeca, starci) ostali bez svoje egzistencijalne osnove.⁴

Međutim, agresor je bez ikakvog obzira ubijao i osobe **preko 55 godina**, što, između ostalog, govori o njegovoj bestijalnosti u činjenju zločina. U toj vremenskoj dobi je, prema dostupnim podacima, ubijeno 13 osoba.⁵

U Tabeli 3 takođe se može vidjeti niz podataka koji su adekvatna osnova za sagledavanje suštine zločina. U tom kontekstu potrebno je konstatovati da su i zločini u ovom bugojanskom naselju predstavljali atak na **bošnjačku porodicu**, odnosno bošnjački porodični sistem. Od ukupnog broja ubijenih 38 je bilo oženjeno, odnosno udato. Kada se

² Vidi Tabelu 2: Pregled zločina po načinu izvršenja, str. 148.

³ Vidi Tabelu 3: Pregled žrtava i oblici zločina, str. 149-150.

⁴ Isto.

⁵ Isto.

posmatra veoma veliki broj djece (50), koja su ostala iza ubijenih roditelja, očigledno je da brojne porodice neće imati uslove za dalju egzistenciju ili će to obezbjeđivati u izuzetno otežanim uslovima. Iza nekih ubijenih osoba ostalo je dvoje, troje, pa i četvero djece.

Školska sprema ubijenih je, takođe, pokazatelj agresorske usmjerenosti na najvitalniji dio obrazovne populacije. Imajući u vidu strukturu industrijske proizvodnje u Bugojnu, srednjoškolski kadar je predstavljao temelj radnih aktivnosti. U agresorskim napadima na Vrbanju ubijeno je 28 osoba iz skupine starosti od 19 - 55 godina, koja je označena kao najvitalnija.

U navedenu konstataciju uklapa se i podatak da je najviše ubijeno radnika (33), što je razumljivo kada se ima u vidu veoma razvijena privredna djelatnost Bugojna.

Nacionalnost i vjeroispovjest se u potpunosti odnose na Bošnjake islamske vjeroispovijesti. Ova činjenica je bitna u smislu da ovi ljudi nisu ubijani kao pojedinci, nego kao grupa (nacionalna i vjerska), što je jedno od kažnjivih djela po Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida, od 9. decembra 1948. Dakle, agresorski genocidni ciljevi su bili usmjereni ka namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne i vjerske grupe - Bošnjaka.

Među ubijenim, kako je pokazano u Tabeli 3, nalazi se i određeni broj osoba **prognanika - raseljenih lica** (10), što ukazuje na obim agresije, koja je sa svojim djelstvima pokrivala skoro svako mjesto. Naime, to nije karakteristika samo zločina u Vrbanji. Brojni Bošnjaci su doživjeli progonstvo i tragediju više puta, prognani iz jednog mjesta u drugo ili su bili ubijeni daleko od svojih kuća. Kao što se vidi u navedenoj Tabeli, 10 prognanika - raseljenih lica je tu sudbinu doživjelo u Vrbanji.

Zločini u Vrbanji su vršeni **pojedinačno i masovno**. Pojedinačno je likvidirano 14, a masovno 40 žrtava. Takva ubistva pratile su **masovne i pojedinačne grobnice**. Naime, masovne grobnice su lokacije na kojima su sahranjene više od tri žrtve, van sudskim, samovoljnim postupkom ili pogubljenja po kratkom postupku. Prema tome, riječ je o žrtvama koje nisu ubijene u borbi ili oružanom sukobu.

Kao takve, najčešće su sahranjivane van legalnih grobalja, kako bi im se prikrio trag i onemogućilo njihovo otkrivanje i ekshumacija. Najčešće su nastajale nakon masovnih ubistava, poslije okupacije određene teritorije, prilikom protjerivanja ljudi u izgnanstvo, u koncentracionim logorima, kroz odmazde za poraze na ratištima, u tzv. "živim štitovima", itd.

Sve navedeno je karakteristično i za zločine u Vrabnji, gdje je otkriveno pet masovnih grobnica u i pokraj rijeke Vrbas, na livadama i drugim lokacijama.⁶

Rijeka Vrbas je bila svojevrsna masovna grobnica, jer su agresorske snage, nakon prijekih egzekucija, žrtve bacali u rijeku, nadajući se da se neće nikada pronaći i na taj način prikriti zločine.

U ili pokraj rijeke Vrbas pronađeno je 11 žrtava: **Ahmet Čizmo, Zahid Čizmo, Nusret Ćatić, Sead Ćatić, Refik Elkaz, Smail Hodžić, Mujo Hozić, Huso Husić, Esad Mušić, Selmir Šehić i Elvedin Šeho.**

U drugoj masovnoj grobnici, na livadi vlasništva Fehke Velagića, pronađeno je 5 žrtava: **Hamdija Alić, Hajrudin Delić, Sulejman Delić, Sanija Učanbarlić i Muharem Velagić.**

U zajedničkoj grobnici na livadi vlasništva Mustafe Čolića, neposredno iza bazena, pronađene su 3 žrtve: **Zenuh Čizmo, Vehab Habibović i Nuhan Velagić.**

U zajedničkoj masovnoj grobnici na livadi, vlasništva Mustafe Čolića, pronađeno je 7 žrtava - **Ekrem Talić, Mesud Talić, Senad Talić, Đulsa Ugarak, Rabija Ugarak, Juso Velagić i Sadik Velagić.**

U **Bagarića gaju** je, takođe, otkrivena zajednička grobnica, u kojoj su pronađene tri žrtve - **Nazif Krkić, Muharem Šušić i Nedžad Zulić.**

⁶ Vidi Kartografski prikaz pronađenih masovnih grobnica, str. 151.

Pregled žrtava zločina u Bagarića gaju, Vrbanja, avgust 1993.

*Ekshumirane žrtve: Nazif Krkić,
Muharem Šušić i Nedžad Zulić*

Ostale žrtve (14) pronađene su pojedinačno, na mjestu ubistva, odnosno na mjestu gdje su sahranjene, prije nego što je došlo do izvlačenja Bošnjaka iz naselja Vrbanja.

Podaci o bestijalnim ubistvima Bošnjaka potvrđeni su u **izjavama** koje su uzete od jednog broja lica, koja su bili svjedoci ubistava ili su vidjeli žrtve, neposredno nakon njihove egzekucije.⁷

U Izjavi F.V. navodi da je **“po okončanju rata sa pripadnicima HVO, odmah poslije njihovog povlačenja, na mojoj njivi, koja se nalazi u blizini kuće, sa druge strane asfalta prema rijeci Vrbas, pronađena je zajednička grobnica, gdje su pripadnici HVO zatrpali ubijene Bošnjake, a sa njima i stoku. Među tim tijelima bilo je i tijelo moga brata, koje je ostalo u podrumu nakon našeg izvlačenja, s tim što je isto bilo masakrirano do te mjere da mu je polni organ bio odsječen i stavljen u usta”**.⁸

Hrvatske snage su namjerno gađale objekte u kojima su bili smješteni civili, što je izazvalo masovno ubijanje. U vezi sa tim, u svojoj izjavi, R.D, žrtva ističe: **“Kuća Fehke Velagića, kuća za koju su pripadnici HVO znali da su u njoj smješteni civili (uglavnom žene, djeca i stariji ljudi), bila je objekat žestokog napada pripadnika HVO, kako od strane tenka i transportera koji su joj se približavali, tako i od djestva ostalih snaga i sredstava koji su se nalazili oko kuće, te uslijed toga je dijelom došlo do zarušavanja iste. U podrumu je umro Muharem Velagić, od posljedica ranjavanja”**.⁹

Mnogi civili su izdvajani iz mase i izvođeni, nakon čega su ubijani. O tome se govori u izjavi E.Ć., jednog od onih koji je preživio zlostavljanja. U vezi sa tim, žrtva ističe: **“Malo iza toga u podrum je ušao Pavić i šapnuo mi da će momka kojeg su izveli vjerovatno ubiti, ali da ga on ne može spasiti. Kada smo razmijenjeni, po okončanju agresije HVO na Bugojno pronađeno je tijelo Selmira Šehića koji je bio masakriran i ubijen”**.¹⁰

⁷ Izjave svjedoka i žrtava zločina date su u cjelini u Prilogu, str. 335-457.

⁸ Vidi Izjavu F.V. br. 5. u Prilogu, str. 344.

⁹ Vidi Izjavu R.D. br. 10 u Prilogu, str. 358.

¹⁰ Vidi Izjavu E.Ć. br. 9 u Prilogu, str. 354.

Hrvatske snage su počinile brojna ubistva, o čemu se govori u izjavi M.S., u kojoj se, pored ostalog, ističe: **“U momentu mog bijega, zatočeni Ćatići i Husić bili su živi. Međutim, nakon povlačenja snaga HVO iz tog područja njihova tijela, su pronađena izmasakrirana u rijeci Vrbas”**.¹¹

Isti postupak opisan je i u izjavi V.K., u kojoj se navodi da je **“nakon povlačenja HVO-a iz Bugojna otišao sam svojoj kući i tu zatekao oca, koji je bio zaklan i do pola spaljen.”**¹²

Očigledno da agresoru nisu bila dovoljna samo ubistva, nego ih je činio masakriranjem, sakaćenjem, odsijecanjem vitalnih organa, paljenjem, itd.

Civilno stanovništvo je ubijano i u zbijegovima i pri povlačenju na bezbjednija mjesta. U izjavi S.K., u vezi sa tim, stoji sljedeće: **“Nakon toga smo krenuli prema tim kućama, s tim da je Sanija Učanbarlić pokušala prijeći asfalt i krenuti u pravcu Vrbasa, ali je pri samom prelazu asfalta ubijena (najverovatnije snajperom). Na putu od Hodžića kuće prema kući Muharema Velagića, zbog stalnog dještva pripadnika HVO, sklonuli smo se u jednu malu šupu, gdje je ubijena Mina Delić...”**¹³

Značajan broj civilnog stanovništva (45), koji je preživio agresorske zločine u Vrabanji, bio je žrtva zatočenja i zlostavljanja.

U agresorskim zatvorima i logorima bili su zatočeni: **Sulejman Basara, Abdulah Bevrnja, Abdulah Čehaja, Muhamed Čehaja, Edhem Čehaja, Zlata Čehaja, Azemina Čemalović, Mehmed Čemalović, Mustafa Čolak, Ešref Ćatić, Idriz Ćatić, Nusreta Ćatić, Šaćira Ćatić, Šerifa Ćatić, Vahida Ćatić, Adis Hakanović, Ahmet Huskić, Hamida Huskić, Ismet Huskić, Mihra Huskić, Mirsada Huskić, Hidajet Imširpašić, Abdulah Karabeg, Amna Karabeg, Samija Karabeg, Husejin Karabeg, Soraja Karabeg, Dino**

¹¹ Vidi Izjavu M.S. br. 8 u Prilogu, str. 352.

¹² Vidi Izjavu V.K. br. 7 u Prilogu, str. 350.

¹³ Vidi Izjavu S.K. br. 1 u Prilogu, str. 335.

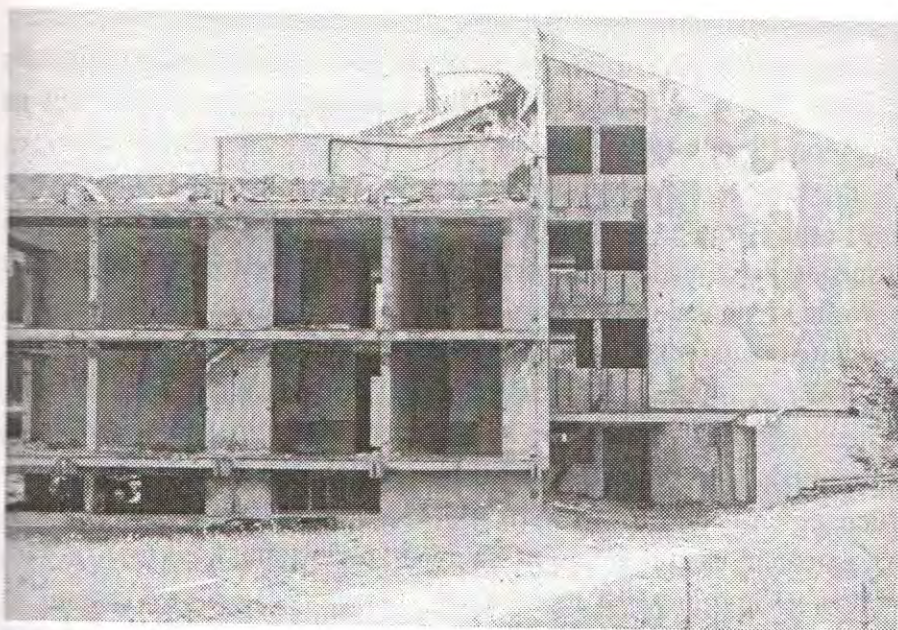
Karabeg, Sutka Karabeg, Sihanuk Karabeg, Mustafa Karagić, Vahid Karagić, Seid Karagić, Suljo Karagić, Vasva Karagić, Esad Karamustafić, Smail Ljubunčić, Husein Mlačo, Kemal Morić, Mustafa Morić, Muhamed Smajić, Ševala Smajić, Hamša Šečić, Bahrudin Šeremet i Mehmed Tanković.¹⁴

Tragovi zločina nad logorašem Mustafom Čolakom

Zatočeni civili u motelu “Akvarijum” ostali su živi zahvaljujući razmjeni za ranjene borbovnike HVO-a, koji su se nalazili u Ratnoj bolnici u Bugojnu.

¹⁴ Vidi Tabelu 1: Spisak žrtava zločina po obilježjima žrtvi i oblicima zločina, str. 145-147.

*Motel "Akvarijum" u Bugojnu,
zapaljen od strane HVO u julu 1993.*

Razmjena je izvršena, posredstvom UNPROFOR-a, 28. jula 1993.

Neke osnovne karakteristike, izložene kod elaboracije ubijenih, takođe su prisutne i kod osoba koje su zatočene i zlostavljane. I kroz ove oblike zločina agresor je nastojao da što više muškaraca likvidira, kako bi se **porodica onesposobila da izvršava svoje vitalne funkcije**. Tako je, ovom obliku zločina, na najbestijalniji način, bilo izloženo **30 (66,67%)** muškaraca.¹⁵ Primjenjivani načini zločina detaljnije su opisani u izjavama žrtava koje su date u Prilogu ove knjige.

I ovdje se može reći da je **najviše lica zatočeno i zlostavljano u starosnoj dobi između 19-55 godina (24 - 53,33%)**, što je već označeno kao najproduktivnije razdoblje u životu individue. Međutim, karakteristično je, kada se posmatra obilježje "starost", da je petero

¹⁵ Vidi Tabelu 3: Pregled žrtava i oblici zločina, str. 149-150.

djece bilo zatvarano i zlostavljano, što pokazuje da agresor nije imao nikakve milosti ni prema, ovoj, najmlađoj populaciji. Među takvima se nalazilo i dijete od dvije godine (**Dino Karabeg**, rođen 1991.), koje je zatočeno 19. jula 1993, kao i još četiri učenika - studenta.

Posebno je interesantno istaći da je najviše zatvarana i zlostavljana kategorija "oženjen-udat" (**30 - 66,67%**), što je očigledna potvrda već isticanog da je jedan od agresorskih ciljeva bio destrukcija bošnjačke porodice i bošnjačkog porodičnog sistema. Naime, uništenjem porodice nestaje jedan od osnovnih stubova za podizanje mlađeg naraštaja i njegovog usmjeravanja ka pozitivnim društvenim vrijednostima. Međutim, kod sagledavanja ovog aspekta, evidentno je da je među zatočenim i zlostavljanim bio značajan broj iz kategorije "neoženjen-neudata" (**15 ili 33,33%**), što se može tumačiti agresorskom usmjerenošću na najmlađu populaciju, koju ovim činom treba obeshrabiliti za život.

Imajući u vidu da je Bugojno u SFRJ predstavljalo **izrazito radničku sredinu** razumljivo je da su u obilježju "zanimanje" **najbrojniji radnici (22 - 48,89%)**, odnosno posmatrano po obilježju školske spreme - srednja škola (**17 - 37,78%**). Ako se ove konstatacije dovedu u vezu sa starosnom grupom od 19 - 55 godina, očigledno je da su pripadnici ove grupe najbrojniji među srednjoškolskom spremom, tj. radničkih zanimanja. Prema tome, agresija je svjesno usmjerena na eliminaciju najkreativnijeg dijela bošnjačke populacije kao grupe.

Nacionalnost i vjeroispovijest žrtava je u cjelini bošnjačka i islamska. **Prognanici - raseljena lica** su, takođe, bili zatvarani i zlostavljani (8), čija se tragedija, i ovim zločinima, povećavala.

Zatočenja i zlostavljanja su se odvijala masovno. U zatvorima, a posebno logoru "*Akvarijumu*", bili su nesnosni uslovi. Naime, nije se radilo o klasičnim zatvorima i logorima, nego prostorijama nasumice odabranim, bez osnovnog uslova za normalan život (voda, struja, ogrijev, ishrana i dr.). Prostorije u kojima su žrtve zločina zatvarane nisu imale nikakve standarde zatvora, jer se radilo, najčešće, o podrumima u kojima nije bilo svjetla, prenatrpani bez dovoljno zraka.

Zločini nad zarobljenim i zlostavljanim bili su veoma različiti¹⁶, što ukazuje na prethodnu pripremljenost agresora na zločine, usmjerenih na realizaciju osnovnog cilja: nasilno formiranje čistih etničkih prostora. Najviše žrtava je, bez ikakvog sudskog postupka, zatvoreno (45), što je protivno svim međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima. One su odvođene iz svojih kuća, sa njiva, iz skloništa, kolona, itd. To je vršeno nasilno, brutalno, uz razne oblike zlostavljanja.

Veliki broj zatočenih osoba je tučen po glavi (26) i grudima (26), čime su im nanošene izuzetno teške povrede na najvitalnijim organima, do onesvješćivanja.

Prisilan rad bio je, takođe, u značajnoj mjeri prisutan. To se posebno ogledalo u nasilnom odvođenju na kopanje rovova, čime su civilna lica bila najokrutnije izložena životnoj opasnosti. Na taj način su predstavljala agresorski “živi štit”. Premda su korištenje “živih štitova” i odvođenje civila na prisilan rad, po međunarodnom ratnom pravu, zabranjeni načini vođenja rata, i ovom analizom zločina na prostoru Vrbanje pokazano je da su i te metode korištene. Na području Vrbanje stanovništvo je bilo izloženo i drugim oblicima prisilnog rada. Posebno treba istaći kopanje grobnica za poginule vojnike. Prisilni rad se, na osnovu izjava žrtava i svjedoka zločina, odvijao uz stalna zlostavljanja i prijetnje.

Prisilno raseljavanje, odnosno nasilno istjerivanje iz kuća bilo je, takođe, jedan od primijenjenih oblika zločina. Istraživanje je pokazalo da je 16 osoba na brutalan način istjerano iz svojih kuća, pri čemu su vršeni razni zločini i zlostavljanja (ranjavanja, udarci po glavi, grudima, itd.). Nakon toga slijedila je pljačka. Oduzimani su im skupocijeni predmeti, naročito predmeti od zlata.

Svi navedeni zločini su argumentovani u navodima iz **Izjava**, koje su dale preživjele žrtve, nad kojima su izvršeni zločini.¹⁷

¹⁶ Vidi Tabelu 2: Pregled zločina po načinu izvršenja, str. 148.

¹⁷ Vidi Izjave u Prilogu, str. 335-460.